

GİRESUN
ÜNİVERSİTESİ . UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER **ENSTİTÜSÜ** **Graduate School of** **Social Sciences**

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER
EĞİTİMİ
ANABİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi

Murat YÜKSEL
172006006

2019

GİRESUN

T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ PROGRAMI

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE - İSPANYA
İLİŞKİLERİ (1939-1945)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MURAT YÜKSEL

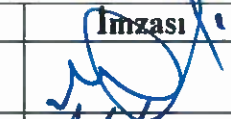

DANIŞMAN
Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ

GİRESUN – 2019

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ... tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Murat YÜKSEL'in "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye - İspanya İlişkileri (1939-1945)" başlıklı tezini incelemiş olup aday 30/06/2019 tarihinde, saat 16:00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ	
Üye	Doç. Dr. Asaf ÖZKAN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Gürkan Fırat SAYLAN	
Üye		
Üye		

ONAY

...../...../201..

Prof. Dr. Güven ÖZDEM
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye – İspanya İlişkileri (1939-1945)” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../201..

Murat YÜKSEL

ÖN SÖZ

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmış olan bu çalışmanın merkezinde Türkiye ve İspanya'nın İkinci Dünya Savaşı sürecinde hem diğer ülkelere karşı hem de birbirleriyle olan ilişkilerinde uyguladıkları siyaset ve bu siyasetin yansımaları yer almıştır. Nitekim bu harp ortamı esnasında her ne kadar her iki ülke tarafsız kalmaya çalışsa da savaşın çatışma döngüsü bu duruma izin vermemiştir. Böylece Mihver devletler safında olduğu gözlemlenen bir İspanya ve Müttefik bloğuna daha yakın duran bir Türkiye resmi ortaya çıkmıştır. Franco yönetimindeki İspanya'nın savaş esnasında Mihver devletler tarafında bulunmasının gerekçesi hem Mussolini İtalya'sının hem de Hitler Almanya'sının bu blokta yer alıyor olmasıdır.

Faşist yönetimlerin belirleyici olduğu bu duruma rağmen gerek İç Savaş'tan çıkmanın vermiş olduğu yorgunluk gerekse yeni bir savaşa hazır olmama hali, İspanya'nın savaş sürecindeki rotasını adeta bir belirsizliğe sürüklemiştir. Böylece savaş döneminde bilhassa Almanya ile ters düştüğü durumlar olmuştur. Türkiye için de benzer durumlar söz konusudur ve ilgili periyotta özellikle de İngiltere ile hem restleşip hem de yan yana geldiği süreçler yaşanmıştır. Oluşan bu tablo Türkiye ve İspanya'nın bu savaş esnasında deyim yerindeyse bir satranç oyunu gibi hamleler uyguladığını göstermektedir. Mevcut tez çalışmasının içeriğinde bu siyasi manevralar detaylı bir şekilde aktarılmıştır.

Gerek kaynak erişimi ve çevirisi sürecinde gerekse içerik oluşturulmasında yaklaşık bir yıllık bir süreci teşkil eden bir çalışmayla ortaya çıkarılan bu tez çalışmasında katkıları olan birçok değerli kişi mevcuttur. Bu bağlamda; tez çalışmamızın hazırlık ve oluşum aşamasında bilgi ve deneyimleriyle yol göstererek önemli katkılarda bulunan danışman hocam Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ'ye, diğer saygıdeğer bölüm hocalarıma, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli ağabeyim Öğr. Gör. Hakan YÜKSEL'e, İspanya tarafındaki kaynaklara erişme konusunda sağladığı desteklerden ötürü kıymetli arkadaşım Çağdaş ÇELİK'e, çok değerli aileme ve özellikle her aşamada yanımda olan sevgili eşime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE - İSPANYA
İLİŞKİLERİ (1939-1945)

Murat YÜKSEL

Danışman: Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ

2019

Farklı coğrafyalardan birçok ülkeyi doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkileyen ve bununla birlikte gelecek nesiller için de kalıcı hasarlar bırakmış olan İkinci Dünya Savaşı, bu somut ve psikolojik çatışma sürecine her ne kadar tarafsızlık ve savaşızlık istese de Türkiye ve İspanya'yı da dahil etmiştir. Dolayısıyla Almanya ve İngiltere'nin öncü olduğu bu savaş ortamında Türkiye ve İspanya'nın siyasi manevraları kendi gelecekleri açısından belirleyici duruma gelmiştir. Bu bağlamda iki ülkenin gerek savaş ortamındaki dış politikaları gerekse birbirleri ile olan ilişkileri mevcut tez çalışmasının konusunu teşkil etmiştir. Literatür tarama yöntemiyle oluşturulan tez çalışmasında üç bölüm yer almış ve ilk bölümde Türkiye'nin savaş yıllarındaki dış politikası irdelenmiştir. İkinci bölümde ise iç savaştan yeni çıkmış olan bir İspanya profili öne çıkarılarak İkinci Dünya Savaşı'nda yer aldığı konum ve uyguladığı siyaset ele alınmıştır. Türkiye ve İspanya'nın savaş yıllarındaki karşılıklı ilişkilerine ise tez çalışmasının son bölümünde yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Politika, Türkiye, İspanya

ABSTRACT

MASTER THESIS

**TURKEY - SPAIN RELATIONS DURING THE SECOND WORLD
WAR (1939-1945)**

Murat YÜKSEL

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ

2019

World War II which directly or indirectly affects many countries from different geographies and also left permanent damage to future generations, included Turkey and Spain in the concrete and psychological conflict even though they wanted neutrality and non-belligerency. Therefore, the political maneuvers by Turkey and Spain in this war which Germany and the UK were pioneer, have become decisive in terms of their future state. In this context, the external policies of the two countries and their relations with each other are the subject of this thesis. There are three chapters in the thesis study which was formed by the literature review method and in the first section Turkey's foreign policy in the war years were examined. In the second chapter, the position and external policy of Spain which was newly emerged from the civil war were discussed. In the last part of the thesis were tried to reflect mutual relations of Turkey and Spain during the war years.

Key Words: Second World War, Policy, Turkey, Spain

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ VE METODOLOJİ	1
1.BÖLÜM: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI	5
1.1. Türkiye’nin Tarafsızlığı ve Kararsızlığı.....	5
1.2. Saldırmazlık Paktı	6
1.3. Savaşa Dahil Edilmek İstenen Ülke “Türkiye”	8
1.4. Türk Dış Politikasını Etkileyen Konferans ve Görüşmeler	10
1.4.1. Adana Görüşmeleri.....	10
1.4.2. Casablanca Temasları.....	12
1.4.3. Moskova Konferansı	14
1.4.4. Kahire Görüşmeleri ve Tahran Konferansı	16
1.4.5. Yalta Temasları.....	21
1.4.6. Potsdam Konferansı.....	23

2.BÖLÜM: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE İSPANYA’NIN DIŞ POLİTİKASI.....	25
2.1. İç Savaşın İspanya Dış Politikasına Etkileri	26
2.2. İspanya Dış Politikasının Temel Yaklaşımları.....	28
2.2.1. Zoraki Tarafsızlık	28
2.2.2. Savaş Dışı Kalmak.....	31
2.2.3. Savaşa Dolaylı Dahil Olmak.....	39
2.2.4. Ahlaki Savaş	41
2.3. İspanya’nın Tarafsızlık Politikası	42
2.3.1. Mihver Bloktan Uzaklaşılması	43
3.BÖLÜM: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ESNASINDA TÜRKİYE – İSPANYA İLİŞKİLERİ	46
3.1. 1939 Yılındaki Gelişmeler	46
3.2. 1940 Yılındaki Gelişmeler	50
3.3. 1941 Yılındaki Gelişmeler	51
3.4. 1942 Yılındaki Gelişmeler	54
3.5. 1943 Yılındaki Gelişmeler	56
3.6. 1944 Yılındaki Gelişmeler	65
3.7. 1945 Yılındaki Gelişmeler	67

SONUÇ	71
KAYNAKÇA.....	75
EKLER	82
ÖZ GEÇMİŞ.....	89

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AMAE	Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BM	Birleşmiş Milletler
DGFB	Documents On German Foreign Policy
DSA	Dünya Savaşları Ansiklopedisi
ed.	Editör
FO	Foreign Office
no:	Numara
p.	page
s.	sayfa
UK	United Kingdom
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
vol.	volume
vb.	ve benzerleri
ZC	Zabıt Cerideleri

GİRİŞ

Avrupa'nın siyasi, ekonomik ve askeri anlamda öncü ülkelerinden biri olan Almanya'nın, komşu ülkesi Polonya'ya 1 Eylül 1939 yılında saldırı gerçekleştirmesi ile başlayan ve yaklaşık olarak altı yıl süren İkinci Dünya Savaşı; çeşitli fikir akımlarının, ırkçı kutuplaşmaların, okyanus aşırı ülkelerin dolaylı etkilerinin ve bölgesel mücadelelerin neticesinde fiiliyata dökülmüştür. Tarih sayfalarına kara bir süreç olarak geçen bu çetin harp dönemi, çeşitli milletlere mensup milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi ile sonuçlanmış ve sonraki kuşaklar üzerinde özellikle zihinsel, fikirselsel ve psikolojik anlamda kalıcı etkiler bırakmıştır.

Gerek siyasi gerekse askeri boyutu ile öne çıkan bu savaşın seyrine bizzat dahil olan ülkeler olduğu gibi tarafsızlığı seçen ülkeler ve dolaylı olarak bir tarafa destek veren ülkeler de mevcut olmuştur. Atatürk'ün ölümünün hemen akabinde gerçekleşen ve yeni lider İsmet İnönü'nün karşısına özellikle politik anlamda keskin bir viraj olarak çıkan İkinci Dünya Savaşı, izlenilen denge siyasetinin neticesinde Türkiye'yi aktif olarak savaşın dışında tutmuştur.

Ancak hem Müttefik ülkelerin baskıları hem de iç siyasette tezahür eden kısılcımlar Türkiye Cumhuriyeti'ni pasif bir şekilde de olsa savaş sürecine dahil etmiştir. Bu doğrultuda savaşın öncesi ve esnası dikkate alınırca özellikle Almanya, Rusya, İngiltere ve Fransa tarafından siyasi baskı gören ve dolaylı da olsa savaş ortamına çekilmeye çalışılan bir Türkiye profili görmek mümkündür. Kritik bir geçiş noktası niteliğindeki Boğazların Türkiye kontrolünde olması bu tablonun ortaya çıkmasında en önemli belirleyici etken olmuştur. Türkiye'yi safına çekmeyi başaracak olan bloğun savaşta istediği zafere daha kolay erişmesi yadsınamaz bir gerçek haline gelmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin savaşa dahil olma ihtimali dahi savaşın seyrini doğrudan doğruya değiştirebilecek bir seçenek olarak değerlendirilmiştir. Tam olarak da bu noktada Milli Şef İsmet İnönü'nün denge siyaseti etkin bir şekilde devreye girmiş ve *"ne bir ülkenin tam olarak yanında ne de bizzat karşısında"* anlayışı ile hareket edilmiştir.

Öte yandan ayrı ayrı yaşadıkları savaş deneyimlerinin ardından, hem İspanya hem de Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın cereyan ettiği 1939-1945 yılları arasında hayli hassas bir durumla karşı karşıya kalmışlardır. Toparlanma sürecine girebilmeleri için her iki ülkenin de en kısa zamanda yeni ekonomik ve sosyal kalkınma planlarını

hayata geçirmeleri önem arz etmekteyken, Nazi Almanya'sının, ülkelerin bu yeniden yapılanma ve değişim planlarının önünde bir tehdit unsuru olarak öne çıktığını belirtmek mümkündür. Bu noktada akıllara gelen soru, her iki ülkenin de böyle bir durumda ne yapması gerektiği yönündedir. Bu sorunun yanıtı hiç kuşkusuz her iki ülkenin de kendileri için gerekli olmayan bir savaş halinden ve çatışmadan kaçınarak, diplomasi ve sağduyuya öncelik verme gerekliliği olacaktır. Dolayısıyla tez çalışmasının genel ekseninde her iki ülkenin savaş karşısındaki tutumu ve hamleleri belirleyici olmuştur.

Bu doğrultuda; mevcut tez çalışmasının ilk bölümünü teşkil eden kısımda, tarafsızlık eğilimli vizyonu bağlamında savaş sürecine dahil olan ve İsmet İnönü liderliğinde siyasetini bu düzlemde sürdüren bir Türkiye Cumhuriyeti profili yer alacaktır. 1939 yılından 1945 yılına kadar süregelen savaş süreci ele alınırken ise bilhassa kronolojik sıralamaya özen gösterilerek Türkiye'nin izlemiş olduğu dış siyaset irdelenecektir. Doğrudan politik temasta olduğu ülkelerin yanı sıra tez çalışmasının merkezini oluşturan İspanya gibi ülkelerle gerçekleşen dolaylı politik temaslara da yer verilecektir. Netice olarak; izlenmiş olan denge politikasının içeriği gün yüzüne çıkarılacak ve savaşın seyrindeki mevcut rol ortaya konulacaktır. Bu süreç irdelenirken de Türkiye'nin hem Mihver bloğunda hem de Müttefik bloğunda yer alan ülkeler ile olan temasları öne çıkarılacaktır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde ise Franco yönetimindeki İspanya'nın mevcut durumu irdelenerek savaş sürecindeki konumu ve beklentileri yansıtılacaktır. Bilhassa ideolojik dayanağı güçlü olması gerekçesiyle Almanya ve İtalya ile olan ilişkileri ele alınacak ve Franco'nun gerek Hitler gerekse Mussolini ile siyasi yakınlaşmaları değerlendirilecektir. Bununla birlikte iç savaştan henüz yeni çıkmış olmanın ve yeni bir savaşa hazır olmamanın oluşturduğu tedirginlik haline de değinilecektir. Her ne kadar tarafsızlık mantalitesine sahip olması gerekçesiyle Türkiye ile benzer gözükken bir durum oluşsa da İspanya'nın bu tarafsızlığının zaruri bir temelini olduğunu söylemek gerekir. Dolayısıyla bu zoraki tarafsızlık üzerinde de detaylı bir şekilde durulacak ve gerekçeleri incelenecektir.

Çalışma kapsamında; üçüncü ve son bölümde de Türkiye ve İspanya'nın savaş sürecindeki ilişkileri öne çıkarılacaktır. Literatür olarak her iki ülkenin savaş sürecindeki durum, tutum ve tavırları ilk iki bölümde incelendiği için bu bölümde

genel olarak siyasi etkileşimler üzerinden hareket edilecektir. Dolayısıyla içerik olarak Türkiye ve İspanya arasındaki yazışmalar ve ikili görüşmeler dikkate alınacaktır. Bu süreç ele alınırken veri karmaşası yaşanmaması bağlamında periyodik sıralamaya özen gösterilecek ve iki ülkenin siyasi ilişkileri yıllara bölünerek ayrı başlıklarda sunulacaktır. Böylece; bu kısımda ortaya çıkan bulgular neticesinde Türkiye ve İspanya arasındaki siyasi etkileşim İkinci Dünya Savaşı ekseninde net bir şekilde gün yüzüne çıkarılabilecektir.

METODOLOJİ

Çalışmanın Amacı:

20. yüzyılın en önemli siyasi ve askeri gelişmelerinden birisi olan ve ardında bıraktığı kutuplaşan ülkelerin yanı sıra milyonlarca insan kaybı ile hafızalardaki yerini koruyan İkinci Dünya Savaşı, bir çok ülkeyi etkilediği gibi Türkiye ve İspanya'yı da doğrudan etkilemiş ve çatışmanın döngüsüne bir şekilde dahil etmiştir. Tarafsızlık ve savaşızlık ilkesiyle hareket etmeleri gerekçesiyle benzerlik taşıyan bu iki ülkenin mezkur süreçteki durumları ayrı bir önem arz etmiştir. Dolayısıyla savaşın Mihver ve Müttefik adı altında ikiye bölünen blokları bu iki ülkeyi taraflarına çekmek için ek bir mücadeleye girişmişlerdir. Bu bağlamda seyreden savaş sürecinde hem Türkiye hem de İspanya'nın pozisyonları bu çalışmanın merkezini oluşturmuştur. Bu doğrultuda bu iki ülkenin gerek mevcut süreçteki dış siyasetlerine gerekse birbirleri ile olan ilişkilerinin irdelenmesine bilimsel bir perspektiften yaklaşmak tez çalışmasının amacını teşkil etmiştir.

Çalışmanın Önemi:

İkinci Dünya Savaşı; siyasi, askeri ve psikolojik etkileri çerçevesinde ele alınması gereken kapsamlı bir periyodu oluşturmaktadır. Bu çerçevede, yerli ve yabancı birçok eserde bu döneme dikkat çekerek çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Mevcut tez çalışmasını özgün kılan husus ise bu savaş sürecinin Türkiye ve İspanya ekseninde incelenmiş olmasıdır. Bu çerçevede irdelenen tez çalışmasının her ne kadar ideolojik bağlamda örtüşmese de diplomatik bakımdan siyasi ilişkilerini sürdürebilen mezkur iki ülkeyi ele almış olması ve literatürde bir boşluk teşkil eden Türkiye ve İspanya ilişkilerini İkinci Dünya Savaşı bağlamında incelemiş olması mevcut tez

çalışmasını önemli kılan bir etken olarak kabul edilebilir.

Çalışmanın Yöntemi:

Mevcut tez çalışmasında Türkiye ve İspanya'nın İkinci Dünya Savaşı dönemindeki dış siyasetleri derinlemesine irdelenmiş ve bilhassa kronolojik sıraya özen gösterilmiştir. Son bölümde ise iki ülke ilişkileri yine zamanbilim disiplinine riayet edilerek yansıtılmıştır. Bu veriler sunulurken ise genel tarama modeli uygulanarak literatür incelemeleri gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda özellikle çalışmanın ikinci bölümünü teşkil eden İspanya kısmı için; İspanyolca, İngilizce ve Almanca kaynaklara erişim sağlanmıştır. Ayrıca çalışmanın son bölümünde müracaat edilen içeriklere erişebilmek hususunda İspanya Dış İşleri Bakanlığı'nın arşivlerine ve böylece İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye ile İspanya arasında geçen yazışmalara ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI

1.1. Türkiye’nin Tarafsızlığı ve Kararsızlığı:

Kurucu Lider Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünün ardından Türk dış siyaseti aktif tarafsızlık mantalitesinden sıyrılarak daha pasif bir görünüme bürünmüştür.¹ İzlenen bu siyaset anlayışında; gerek Avrupa’nın bilhassa milliyetçi söylem üzerinden yaygın politika üreten İspanya, İtalya ve Almanya gibi ülkelerinin etkisi gerekse İsmet İnönü’nün savaşı bir süreç beklentisi belirleyici olmuştur. Dolayısıyla, Avrupa topraklarında hızla yaygınlaşan kutuplaşma ve gruplaşmalar ekseninde, Türkiye’nin de bir safta yer alması bir nevi gereklilik görülmüştür. Bu doğrultuda İsmet İnönü yönetimi İngiltere ve Fransa ile yakınlaşmayı doğru bulmuş ve bu doğrultuda ittifaklar gerçekleştirilmiştir.²

Mevcut dönemde barışçıl bir politika izleyen Türkiye Cumhuriyeti, Almanya ile de anlaşma gerçekleştirerek saldırganlıktan uzak bir tutum izlenmesi gerektiği hususunda karşılıklı olarak görüş birliğine varabilmiştir. Ancak Sovyetler Birliği ile de yakınlaşma sağlanmasının hedeflendiği esnada İngiltere ile yapılan ittifak, deyim yerindeyse bir problem olarak öne çıkmıştır. Zira Türkiye’nin İngiltere ile anlaşma sağlamış olması Sovyet yönetimini pek de memnun etmemiştir. Bu memnuniyetsizlik, dönemin dışişleri bakanı Şükrü Saraçoğlu’nun Moskova ziyaretinde net bir şekilde gün yüzüne çıkmış ve gerçekleştirilen görüşmeler neticesiz bir şekilde tamamlanmıştır.³

Savaş süreci devam ederken izlediği denge politikası ile tarafsız kalma eğiliminde olan Türkiye Cumhuriyeti yönetimi, buna rağmen I. Dünya Savaşı sonrasında ikili ilişkiler bakımından pozitif bir bütünlük halinde olduğu İngiltere ve Fransa ile işbirliği içerisinde olmaya gayret göstermiştir. Gerek bu iki ülkenin gerekse Türkiye’nin çıkarları doğrultusunda bir ittifak girişimine bulunularak üçlü ittifak anlaşması gerçekleştirilmiştir. Akabinde Türkiye, Fransa ve İngiltere arasında son haline büründürülen bu anlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne oylama yapılmak

¹ Dünya Savaşları Ansiklopedisi, İkinci Dünya Savaşı, Cilt:VI, (Baskı:2), Gürsel Yayınları, İstanbul, 1983, s.479.

² Edward Weisband, İkinci Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974, ss.17 – 32.

³ DSA, İkinci Dünya..., s.5.

suretiyle sunulmuş ve geçerli kabul edilen 354 kabul oyu ile onaylanarak yürürlüğe girmiştir.⁴

İmzalanan bu ittifak anlaşmasının gerekliliğini ve nihai hedefini ise dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Milli Şef İsmet İnönü TBMM kürsüsündeki konuşmasında şu ifadeler eşliğinde dile getirmiştir.⁵

"Üçlü İttifak Anlaşması kimsenin aleyhine değildir, hiç bir ülkeyi hedef almaz, sadece güç ve etkimizin yetiştiği coğrafyada uluslararası barışa hizmet ederek ülkemizin geleceğini garanti altına almaya yönelik gayretlerden ibarettir. Bu siyasetimiz bugünkü şartlarda değişmeyecektir."

1.2. Saldırmazlık Paktı:

İkinci Dünya Savaşı'nın farklı cephelerde siyasi ve askeri olarak devam ettiği yıllarda Avrupa için öne çıkan bir Almanya gerçeği söz konusu olmuş ve Hitler yönetimi güçlü bir devlet profili ortaya koymuştur. Bu süreci göz ardı edemeyen Türk Hükümeti, Hitler Almanya'sı ile irtibat kurmanın yollarını aramıştır. Zira söz konusu süreçte Almanya'nın Türk boğazları üzerindeki beklentileri de göz önünde bulundurulduğunda bu iki ülkenin bir araya gelmesi uzun sürmemiştir. Ancak oluşan bu mevcut yakınlaşma İngiltere ve Fransa açısından hoş olmayan bir kanaat uyandırmıştır. Buna rağmen izlediği denge politikasından taviz vermeyen Türkiye, bu politikasına Almanları da dolaylı olarak dahil etme hususunda başarılı olmuştur.⁶

Literatüre Saldırmazlık Paktı olarak geçen ve Türkiye ile Almanya arasında cereyan eden bu süreci Latif Çelik şu ifadelerle özetlemiştir:⁷

"Almanya ile görüşmelerini sürdüren Türkiye, ortaya çıkan metnin bir başka ülke ya da ülkelere karşı olmadığını öne çıkarmaya çalışmıştır. Müttefiklere karşı bir belge olmasından ziyade kendi ülke güvenliğini garanti altına almak isteyen bir anlaşma olmasına azami özen göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu başkanlığında, bakanlık dış ilişkiler daire yetkilileri Burhan Sanos, Cevat Dülke, Behcet Özdoğanlı, Sait Rauf Sarper, Faiz

⁴ TBMM, Zabıt Ceridesi, Cilt:VI, Birinci İnikad, 1-XI-1939 Çarşamba.

⁵ TBMM, Zabıt Cer., 1-XI-1939 Çarşamba.

⁶ Mücahit, Özçelik, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", "Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi" Cilt:I, Sayı:29, 2010, ss, 253 – 269.

⁷ Latif Çelik, "Alman Kaynaklarına Göre İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası" Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, Konya, 2012, ss.86 – 87.

Poroy, Cabir Selek ve Nazif İnan'dan oluşan Türk heyeti ile Almanya Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Dr. Carl Clodius başkanlığındaki Almanya heyeti tarafından 17 Haziran 1941 günü son şekli verilen anlaşma, ertesi gün Almanya tarafından da kabul edildiği açıklanınca 18 Haziran 1941'de "Türk - Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması" adı altında imzalanarak yürürlüğe girmiştir."

İmzalanan bu antlaşmayı önemli kılan husus ise her iki ülkenin de karşılıklı olarak toprak bütünlüklerine değer verme yaklaşımı olmuştur. Bununla birlikte gerek kendi ülkelerinin sınırları içerisinde gerekse başka bir kara parçasında birbirlerini zor duruma düşürebilecek eylemlere destek vermeyecekleri ve hatta bu tip eylemleri engelleyecekleri hususunda da ortak kanaate varılmıştır. Bu itibarla hem bu konular çerçevesinde hem de ortak beklentiler noktasında işbirliği yapılmasına karar verilmiştir. Bu işbirliğinin süreci ise ilk etapta on yıl olarak tutanaklara geçmiş ve bu antlaşma aynı zamanda eski müttefik olan Türkiye ile Almanya'nın bir dostluk nişanesi olarak imzalanmıştır.⁸

Bu dostluk antlaşması Almanya'da olduğu gibi Türkiye'de de kamuoyu tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Zira dönemin Avrupa'sında güç odağının merkezi olarak öne çıkan bir Almanya'yı karşımıza almaktansa karşılıklı menfaatler güdülerek bir orta yolu bulmuş olmak önem arz etmiştir. Dolayısıyla halkın savaşa ilişkin endişesi bu antlaşma ile birlikte bir nebze olsun hafiflemiştir. Öte yandan bu antlaşmanın ülke basınına yansımaları da tıpkı halk nezdinde olduğu gibi olumlu yönde gelişmiş ve gerek İngiltere gerekse Fransa'ya rağmen Almanya ile bu işbirliğinin sağlanmış olması takdir edilmiştir. Nitekim savaşın seyrinde kilit ülke olan Almanya, böylelikle Türkiye'nin karşısında yer almamıştır. Bu sürecin Türk basınına yansımaları; dönemin öncü gazetesi olan Cumhuriyet Gazetesi'nden Yunus Nadi'nin şu ifadeleri ile nakletmek mümkündür:⁹

"Türkiye bu muahede ile bir kutuptan ayrılarak öbür kutba iltihak ediyor değildir. İngiltere ile müttefikiz, Almanya ile dost. Bundan dolayı hükümetimizi bütün samimiyetimizle tebrik etmek vazifemizdir."

Görüldüğü gibi bu antlaşma, bir denge politikası hamlesi olarak algılanmış ve Milli Şef İsmet İnönü'nün bu girişimi takdirle karşılanmıştır. Burada bilhassa

⁸ Zehra Önder, *Die Türkische Aussenpolitik im Zweiten Weltkrieg*, Südost-Institut München. R. Oldenburg Verlag, München, 1977, s.57.

⁹ Yunus Nadi, *Türk-Alman Antlaşması*, Cumhuriyet, 20 Haziran 1941, s.1.

İngiltere'ye değinmek yerinde olacaktır. Öyle ki Türkiye bu savaşta her ne kadar tarafsız bir izlenim vermeye çalışsa da dolaylı olarak savaş dahilindedir ve İngiltere'nin başı çektiği kutba daha yakındır. İngilizlere rağmen Almanlarla antlaşma yapmış olmak riskli ama etkili bir politika olarak kabullenilmiştir. Üstelik Sovyet tehdidi de aleni bir şekilde mevcutken bu hamlenin yapılmış olması ayrıca ehemmiyet arz etmiştir. Türk boğazlarının da bariz bir unsur olması bu süreçte İnönü ve Hitler'i ortak paydada buluşturmuştur.

Savaşın deyim yerindeyse tam merkezinde yer alan Almanya için bu antlaşmanın en önemli tarafı ise; bir nevi topraklarının güney hattını muhafaza edecek olmasıdır. Zira bir yandan Sovyet Rusya ile mücadeleye girilmişken bu kritik harp ortamında ülke topraklarını kontrol altında tutabilmek ayrıca önemlidir.¹⁰

Dolayısıyla savaştan sıcak temas bağlamında uzak durmayı başarmış ve boğazların denetimine sahip bir Türk yönetimi ile antlaşma sağlanmasının, Alman yönetimi açısından etkin bir politik başarı olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür. İki ülkeyi saldırmazlık antlaşmasına götüren süreçte de Almanya açısından bu fikriyat belirleyici bir etmen olmuştur ve böylece Hitler Almanya'sının yönü yeniden Sovyet Rusya üzerine yoğunlaşmıştır.

1.3. Savaşa Dahil Edilmek İstenen Ülke "Türkiye":

İkinci Dünya Savaşı çerçevesinde yakın tarih irdelendiğinde sürekli bir savaş arifesi halinde olan bir Türkiye profili öne çıkarılabilir. Özellikle Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün barışçıl yaklaşımları ile bu psikolojik harp uzun yıllar bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla İsmet İnönü'nün de "*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*" prensibini Atatürk'ten fikir ve uygulama bağlamında devraldığını söylemek mümkündür. Nitekim Milli Şef dönemi incelendiğinde daima bu yaklaşım göze çarpmış ve savaştan uzak bir tavır sergilenmiştir. Ancak bu yaklaşıma rağmen bilhassa Müttefik devletlerin İkinci Dünya Savaşı devam ederken dahi Türkiye'yi savaş ortamına çekme girişiminde olduğu görülmüştür.¹¹

1942 ve 1943 yıllarında cereyan eden bu girişimler Stalin ve Churchill'in

¹⁰ Oral Sander, Ahmet Şükrü Esmel, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitap Evi, Ankara, 1993, s.151.

¹¹ Ahmet İlyas, Orhan Turan, "İnönü Dönemi Türk Dış Politikası", *Atatürk Dergisi*, Cilt:I, Sayı:1, 2012, ss.319-341.

önderliğinde gerçekleşmiştir. Her ne kadar Churchill'in sergilediği tutum daha insani olarak kabul edilse de Stalin için aynı durum geçerli değildir. Zira bir tarafta askeri destekle Türkiye'yi savaşa dahil etmeyi hedefleyen bir Churchill mevcutken diğer tarafta ise Türkiye'nin boğazlar üzerinden baskı altına alınmasını öneren bir Stalin söz konusudur.¹² Oluşan bu baskı ortamı ile mücadele etmek zorunda olan bir yönetimin aynı zamanda iç siyasette de benzer meseleler ile meşgul olduğu düşünülürse Milli Şef döneminin belki de en stresli ve baş edilmesi güç bir dönemin içinden geçtiğini söylemek mümkündür.

Türkiye'nin savaşa girmesine yönelik beklentiler harp boyunca periyodik olarak devam etmiştir. Bu aşamalardan bir diğeri ise Churchill'in Balkanlar'da yeni bir cephe açmak istemesiyle gerçekleşmiştir. Öyle ki bu cepheyi aktif hale getirmek için Türkiye'nin savaşa girmesi gerekli görülmüştür. Hatta Türkiye'nin savaşa girmemek adına sarfettiği gayret dikkate alınarak dolaylı bir beklentiye bile razı olunmuştur. Bu beklenti ise Türkiye'nin üslerini kullandırma izni vermesi yönünde olmuştur. Ancak Türkiye'nin tutumu bu noktada kati olmuştur ve savaşın mevcut taraflarından tam bir garanti verilmeden hiçbir doğrudan ya da dolaylı girişim gösterilmeyeceği beyan edilmiştir.¹³

Türkiye'nin denge siyaseti bağlamında bu anlayışından taviz vermemesi iç siyasette ve basın nezdinde takdir edilmeye devam etmiştir. Çünkü verilecek en ufak bir tavizin ülkeyi bir anda savaş ortamına dahil etmesi mümkündür. Birinci Dünya Savaşı esnasında yanlış hamleler neticesinde büyük bir yıkım yaşayan bir ülkenin benzer bir hatayı sergilemekten kaçınması da ziyadesi ile geçerli bir sebeptir.

Dolayısıyla savaş çemberini teşkil eden devletlerin gerek talep gerekse baskılarına rağmen, ülke çıkarları doğrultusunda masa başı antlaşmalarla yoluna devam etmeyi yeğleyen bir Türkiye Cumhuriyeti mevcut olmaya devam etmiştir. Bu durum harp halindeki devletleri memnun etmese de ülkenin kaderi açısından büyük önem arz etmektedir.¹⁴

¹² Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938 – 1945*, Cilt:II, İletişim Yayınları, (6.Baskı), İstanbul, 2017, s.142.

¹³ Zehra Önder, *II. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası*, Bilgi Yayın Evi, Ankara, 2010, ss.220 – 221.

¹⁴ Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*, Alfa Yayınları, (3.Basım), İstanbul, 2018, ss.55 – 73.

1.4. Türk Dış Politikasını Etkileyen Konferans ve Görüşmeler:

İsmet İnönü'nün net bir kararlılıkla sürdürdüğü ve iç siyasetten aldığı destekle daha da güçlü bir tavırla yürüttüğü denge politikası; savaş halkasında saf tutan devletlerin içinde bulunduğu durumu her geçen gün daha da zorlaştırmıştır. Zira Türkiye'nin olmadığı bir savaş süreci özellikle de boğaz geçişleri bağlamında ciddi bir problem teşkil etmeye devam etmiştir. Bu nedenle Türkiye'yi savaş ortamına çekmek veya en azından topraklarını bir üs olarak kullanabilmek hedefi bir seçenek olarak varlığını sürdürmüştür. Bu hedefe erişebilmek için ise savaş esnasında devam eden ve harbin seyrini değiştirebilecek nitelikte olan çeşitli konferans ve görüşmeler tasarlanmış ve gündemlerden birisi de hiç kuşkusuz Türkiye olmuştur.¹⁵

Dünyanın farklı coğrafyalarında gerçekleştirilecek mezkur görüşmelerde her ne pahasına olursa olsun Türkiye'nin harp sürecine katılması ortak bir fikir olarak benimsenmiştir. Öyle ki gerekirse kimi tavizlerin verilmesi dahi söz konusu edilmiştir. Bu doğrultuda Milli Şef İsmet İnönü ile İngiliz lider Churchill arasında gerçekleşen Adana görüşmeleri, Sovyet Rusya'da düzenlenecek olan Moskova konferansı, Mısır topraklarında yapılacak olan birinci ve ikinci Kahire görüşmeleri, yine Türkiye odaklı bir görüşme olan Casablanca görüşmeleri, Tahran konferansı, Yalta konferansı ve Potsdam konferansı önem teşkil eden müzakereler olmuştur. Söz konusu müzakerelere Türkiye açısından değinmek yerinde olacaktır.¹⁶

1.4.1. Adana Görüşmeleri:

İngiltere ve Türkiye arasında gerçekleşen ve iki tarafın da etkin heyetleri ile katıldığı bu görüşmeler gerek Churchill gerekse İnönü için bir hayli önem teşkil etmiştir. Öyle ki her iki taraf da bu görüşmelerden elde edeceği neticeyi uzun vadede kullanma eğilimi sergilemiştir. Dolayısıyla yalnızca savaş sürecinde değil savaş sonrası için de birtakım tasarılar söz konusu olmuştur. İlk etapta İngilizlerin ana hedefi Türkiye'yi doğrudan ya da dolaylı olarak savaş çemberine çekmek olmuştur. Bu hedefe ulaşmak adına İngilizlerin elinde güçlü donelerin olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Türk tarafı için önemli olan ise bilhassa savaş sonrası süreçte oluşabilecek bir Sovyet tehlikesinin bertaraf edilmesidir.¹⁷

¹⁵ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, Cilt:I, İletişim Yayınları, (15.Baskı), İstanbul, 2009, ss.450 – 463.

¹⁶ B. Oran, *Türk Dış...*, ss.464 – 465.

¹⁷ B. Oran, *Türk Dış ...*, ss.451 – 452.

Tansiyonu yüksek şekilde seyreden ve iki gün boyunca devam eden bu görüşmeler Adana Yenice tren istasyonunda ve bizzat İsmet İnönü'nün özel vagonunda sürdürülmüştür.¹⁸ Görüşmelerde öncelikle İngilizlerin Türkiye'den beklentileri dile getirilmiş ve Balkanlar üzerinde hakimiyet sağlamak için Türkiye'nin kilit rol oynayacağı vurgulanmıştır. Buna karşılık Türk heyeti ise olası bir Alman saldırısından duyduğu kaygıyı öne çıkarmış ve boğazlar üzerinde cereyan edebilecek saldırıları gündem maddesi haline getirmiştir. Ayrıca Balkanlar'da meydana gelebilecek Sovyet Rusya tehdidi de Adana görüşmelerinde masaya yatırılmıştır.¹⁹

Görüşmeler esnasında Türk tarafının ısrarla üzerinde durduğu olası Sovyet tehdidini İngilizlerin her defasında geçiştirmesi dikkat çeken bir detay olmuştur. Nitekim sıklıkla dile getirilen bu endişelere karşın Churchill liderliğindeki İngilizler, bu kaygının yersiz olduğunu ve savaş bitiminde Rusların yalnızca kendi enkazlarıyla meşgul olacağını dile getirmiştir.²⁰

Öte yandan mevcut görüşmelerde İngilizlerin kararlılığı göze çarpmaktadır ve özellikle de askeri yönden zayıf bir Türkiye profili lanse edilmiştir. Zira İngilizlerin esas amacı bu görüşmelerde ellerindeki doneleri sergileyip İnönü yönetimini ikna edebilmek ve savaş safına çekebilmek olmuştur.²¹ Bu amaca ulaşıldığı takdirde ise hem kendilerinin hem de ABD'nin gerekli askeri teçhizatı sağlayacağı yönünde garantiler öne sürülmüştür. Burada bahsedilen askeri desteğin boyutu ise oldukça ciddi bir askeri güç anlamına gelen yaklaşık 25 uçaktan oluşan bir savaş filosu olarak kaydedilmiştir. Dolayısıyla dönemin yeni nesil silahlarına sahip olabilecek bir Türkiye'yi yanlarında görmek istemişlerdir.²²

Türkiye'yi askeri zafiyetini öne çıkararak etki altına alan İngilizler bu husustaki ciddiyetlerini göstermek bağlamında askeri destek sözünü yinelemiştir. Verilen bu sözü somutlaştırmak noktasında askeri teçhizat listesi oluşturarak söz konusu malzemeleri demiryolu ile Türkiye'ye ulaştırmanın planı dahi yapılmış ve böylece Türkiye'yi savaşa sokma çabası dışa vurulmuştur.²³ İngilizlerin bu hamlesinin uzun

¹⁸ Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – III 1939 – 1945*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (2.Baskı), İstanbul, 2017, s.197.

¹⁹ O. Sander, A. Esmer, *Olaylarla...*, s.166.

²⁰ Selim Deringil, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.190.

²¹ Edward Weisband, *2.Dünya Savaşı ve Türkiye*, Örgün Yayın Evi, İstanbul, 2002, s.120.

²² O. Sander, A. Esmer, *Olaylarla...*, s.165.

²³ S. Deringil, *Denge...*, s.192.

vadede Türkiye'yi yanlarında tutabilmenin bir başlangıcı olarak kabul edilmesi mümkündür. Savaş sonrası hem Dünya hem de Avrupa'da oluşabilecek kutuplaşmalar düşünüldüğünde yine tipik bir İngiliz oyununun sahnelendiği ifade edilebilir.

İki gün boyunca kıyasıya devam eden görüşmeler neticesinde İngiliz tarafının bu konferanstan ortaya çıkardığı izlenimi ise bizzat İngiltere Başbakanı Churchill şu ifadeler ile paylaşmıştır:

*"Türk devlet adamları Türk politikasının cereyan şeklini izah etmişler ve ben kendi hükümetimin bu politikayı sempati ve tam bir anlayışla takip ettiğimizi kendilerine temin ettim. Türkiye'nin menfaati bulunan muntikalarda, vaziyeti birlikte inceledik ve görüş birliğine varmış bulunduk. Harp sonunda zuhur edebilecek olan meseleler de incelenmiş ve bu noktalar üzerinde de aynı görüş birliği temin edilmiştir."*²⁴

1.4.2. Casablanca Temasları:

İkinci Dünya Savaşı'nda gerek sahada gerekse masa başında mücadele tüm hızıyla devam ederken bir taraftan da özellikle Müttefik devletler tarafından dizayn edilen görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'yi de yakından ilgilendiren bir konferansa karar verilmiş ve günümüzdeki adı Fas olarak bilinen yerde yani Casablanca'da bir görüşme tertip edilmiştir. ABD ve İngiltere'nin başı çektikleri ve karar verici konumunda oldukları bu temaslarda Türkiye üzerinde tasarlanan savaş odaklı çalışmaları İngiliz Başbakan Churchill'in yürütmesi noktasında iki ülkenin anlaştıkları ortaya çıkmış ve görüşmeler de bu bağlamda gerçekleştirilmiştir.²⁵

Churchill liderliğindeki İngilizlerin isteği, savaş sürecinin hızlandırılması ve bir an evvel zafer ile neticelendirilerek sonuca bağlanması yönünde olmuştur. Bu bağlamda gerekli olan hususlardan birisi de hiç kuşkusuz Türkiye'nin savaşa dahil edilmesi seçeneği olarak değerlendirilmiştir. İngiltere tarafı bu meselenin çabucak çözülmesini ve Türkiye'nin savaş cephesinde yer almasını ısrarla öne sürmüştür.²⁶

Bu tavrı ortaya koyan gelişme ise bizzat ABD Başkanı Roosevelt'in bir beyanatı ile ortaya atılmıştır. Öyle ki, Roosevelt, Almanya ile gerçekleştirebilecek olası bir görüşmenin tek şartının Almanya'nın teslimiyeti olduğunu ifade etmiştir.

²⁴ İzzet Öztoprak, "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Siyasi Yönü", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:XVI, Sayı:46, 2000, s.12.

²⁵ Onur Öymen, Silahsız Savaş: Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 84.

²⁶ Oral Sander, Siyasi Tarih 1918 – 1994, İmge Kitabevi, Baskı: 16, İstanbul, 2007, s.188.

Buna karşın Türkiye'nin beklentisi ise gerek Mihver devletlerin gerekse Müttefik grubun savaşa hemen son vermesi yönünde olmuştur. Bununla birlikte, ABD'nin bu açıklaması ve İngilizlerin aynı fikri paylaşması Türkiye tarafından pek de hoş karşılanmamıştır.²⁷ Öyle ki Türkiye'nin savaş hususundaki tutumu başından beri açıkça ortaya konmuş, İsmet İnönü'nün bu fikriyattan geri adım atması seçenekler dahilinde değerlendirilmemiştir. Buna rağmen özellikle İngilizler bu net tutumu kırmak ve Türkiye'nin dış politikasına kendi istedikleri doğrultuda yön vermek adına ciddi bir çaba içerisine girmişlerdir.

İngilizler bu çabalarını neticelendirmek için birtakım fedakarlıklar yapmayı göze almış ve bu bağlamda ABD'yi de planlarına ortak ederek Türkiye'yi tamamen yanlarına çekmeyi hesaplarına dahil etmişlerdir. Üstelik bu planı Türkiye'ye uzun vadede askeri güç sağlayacağı görüşü ile desteklemişlerdir. Dolayısıyla tam bir dost ve müttefik algısı inşa edilmiştir. Türkiye'ye askeri yardım yapması noktasında ABD'yi ikna eden İngilizler bu süreci bizzat kendilerinin takip edeceğini de beyan etmiştir.²⁸ Böylece Türkiye, Casablanca görüşmelerinin ana gündem maddesi olmasa da hem İngiltere'nin hem de ABD'nin ortak kanaatlerini bu temaslarda dile getirmesiyle birlikte dolaylı da olsa masada yer alan bir unsur konumuna getirilmiştir.

Doğrudan doğruya, Mihver devletler olan Almanya, İtalya ve Japonya'yı dolaylı olarak da tarafsız kalma eğilimini devam ettiren ve denge politikası yürüten Türkiye'yi ilgilendiren Casablanca temaslarda öne çıkan ve fikir birliğine varılan görüşler şu şekilde sıralanabilir:²⁹

- Mihver bloğunun ana ülkesi olan Almanya üzerinde baskıları çoğaltarak Rusya'nın bu bağlamda rahata kavuşabilmesini sağlamak.
- Bu baskılar neticesinde Almanya'nın gücü kırılırsa komşu ülke olan Fransa üzerinden bir başka cephe açarak etkili bir hamlede bulunmak.
- Öte yandan Sicilya bölgesine ağırlık verilerek İtalya'yı zor durumda bırakmak.
- Savaşın kritik noktalarından birisi konumunda olan Balkanlar bölgesinde ikinci bir cephenin açılabilmesi için Türkiye'yi ikna etmek ve savaşa dahil

²⁷ Faruk Sönmezoglu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s.454.

²⁸ B. Oran, *Türk Dış ...*, s.451.

²⁹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789 – 2001*, Der Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2015, s.808.

olmasına zemin hazırlamak.

- Son olarak ise Almanya, Japonya ve İtalya ülkelerinin üçü birden teslim olmayı kabul edene kadar Müttefik bloğu olarak sahada ve masada savaşmayı sürdürmek.

Alınan bu kararlar da göstermektedir ki Müttefik devletlerin bu kati tutumu Mihver devletleri zor duruma sokacak eğilimde olduğu gibi Türkiye'yi de tam anlamıyla arada bırakmıştır. Her iki tarafı da karşısına almak istemeyen bir politika yürüten Türkiye, Casablanca'da gerçekleşen konferanstan sonra bir adım daha Mihver devletlere yakın hale gelmiş ve İsmet İnönü üzerinde ciddi bir baskı oluşmuştur. Zira savaşın başından beri çizgisini koruyan Milli Şef, özellikle askeri yardım vaatleri ve Sovyet tehdidinin bertaraf edileceği vaatleri ile adeta köşeye sıkıştırılmıştır.

1.4.3. Moskova Konferansı:

1943 yılının Ekim ayında gerçekleşen bu konferansın İkinci Dünya Savaşı'nın seyrinde kilit bir nokta teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Zira söz konusu konferansa başta ev sahibi ülke konumundaki Sovyet Rusya olmak üzere ABD, İngiltere ve Çin de üst düzey şekilde temsil edilerek katılmıştır. Bu konferansta dikkat çeken bir husus olarak Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı olan tutumu gösterilebilir. Zira konferans süreci genel hatlarıyla irdelendiğinde diğer ülkelere nazaran Sovyet Rusya'nın daha katı ve emri vaki bir tavır takındığını belirtmek mümkündür. Bu algıyı haklı çıkaran gerekçe ise Sovyet Rusya'nın Türkiye'yi savaşa kayıtsız şartsız bir şekilde dahil etmek istemesi olmuştur.³⁰

Sovyet Rusya'nın bu tutumunu bizzat Rus Dışişleri Bakanı Molotov ortaya koymuş ve Türkiye'nin rica ile değil deyim yerindeyse emir verilerek savaşa sokulmasının gerektiğini ifade etmiştir.³¹ Sovyet Rusya'nın bu kesin yargısı her ne kadar İngilizleri memnun etse de Türkiye'nin bu sert ve net tutuma ne yanıt vereceği merak konusu olmuştur. Üstelik Molotov, bu talebini somutlaştırmak için Müttefik devletlerden Türkiye'ye baskı uygulamasını dahi istemiştir. Bununla birlikte esasen ABD'nin teklifi olan Türkiye'nin hava üslerini açmasının yeterli olacağı görüşüne de muhalif davranarak bizzat savaşta yer almasını talep etmiştir.³²

³⁰ B. Oran, *Türk Dış ...*, ss.455 – 456.

³¹ O. Sander, A. Esmer, *Olaylarla...*, s.172.

³² E.Weisband, *2. Dünya...*, s.160.

Öte yandan konferans sürecinde Sovyet Rusya'nın Türkiye stratejisinden oldukça memnun gözüken İngilizler adeta durumu fırsat bilerek Balkan konusunu da gündeme getirmiştir. Öyle ki Türkiye'nin kilit rol üstlenebileceği yeni bir Balkan cephesi İngilizler için oldukça önemli bir hamle olmuş ve bu konuyu masaya taşıyarak Sovyet Rusya'yı da yanına çekmeyi amaçlamışlardır. İngiltere'nin bu beklentisine Sovyet Rusya'nın aynı paralelde ve istekte yanıt vermesi Balkanlar için yeni bir planın başlangıcı olarak değerlendirilmiştir.³³ Zira İngilizlerin esas hedefi Almanya'yı güney hattından ablukaya alarak zor durumda bırakmak olmuştur. Bu hedefi hayata geçirmek için yeni bir Balkan cephesi ve dolayısıyla da Müttefik safında yer alacak bir Türkiye'nin varlığına ihtiyaç duyulmuştur.

Hatta İngilizler, bu konferansta ortak noktada buluştukları Sovyet Rusya ile işbirliğini ileri bir seviyeye taşıyarak ABD'nin Türkiye hususundaki kararsız tutumuna rağmen kendileri adına öne çıkmayı dahi kabul etmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye'yi savaşa girme noktasında ikna edebilme görevini de üstlenmişlerdir.³⁴ Böylece İngilizlerin Türkiye üzerinde uygulayacakları olası baskı, Sovyet Rusya'nın üzerindeki ağır baskıyı ortadan kaldırmak ile eş anlamlı bir hale gelmiştir.³⁵

Netice olarak Moskova Konferansı'nda ortak fikir düzeyinde aynı çizgide buluşmayı başarabilen İngilizler ve Ruslar bu mantalite birlikteliğini 1 Kasım 1943 tarihinde gizli bir protokole dökerek şu kararların alınmasını sağlamıştır:³⁶

- Mihver güçlerin odağı olan Hitler yönetimindeki Almanya'yı bir an evvel saf dışı bırakabilmek için Türkiye savaşa girmeli, Birleşmiş Milletler safında yer almalı ve bu süreç 1944 yılına girmeden gerçekleşmelidir.
- Bununla birlikte Türkiye; savaş sürecinde Birleşmiş Milletler tarafından gelen talepleri yerine getirmeli ve bu bağlamda gereken esnekliği sağlamalıdır.
- Öte yandan Sovyet Rusya ve İngiltere'nin savaş sürecindeki beklentileri Türkiye tarafından gerçekleştirilmeli ve bu doğrultuda Müttefik devletlere gerektiği takdirde Türk hava üsleri açılmalıdır.

³³ Fahir Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye" Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:XIV, Sayı:2, 1958, s.170.

³⁴ B. Oran, *Türk Dış ...*, s.456.

³⁵ M. Gologlu, *Milli Şef...*, s.220.

³⁶ Baki Öz, *Bıçağın Sırtında Siyaset: İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası*, Can Yayınları, İstanbul, 1996, s.151.

- Son olarak ise bu gizli protokolde iki ülkenin aldığı ortak karara göre Türkiye'nin savaşa girmesine yönelik öneri süreci, Sovyet Rusya ve İngiltere tarafından yürütülecektir ve yine zaman zarfı olarak 1943 yılının bitimine kadar bu hamle gerçekleşecektir.

Sovyet Rusya topraklarında gerçekleşen bu görüşmeler, Müttefik güçler Türkiye'yi savaşa çekme noktasında oldukça kararlı olduğunu ve bilhassa İngiltere ve Sovyet Rusya bu noktada fikir birliği sağladığını ortaya koymuştur. Her iki devletin de gerek kendi menfaatleri gerekse savaşın Müttefikler bağlamındaki çıkarlar neticesinde takındıkları bu kesin tavır, Türkiye üzerinde baskı oluşturmayı amaçlamıştır. Zira bu baskıyı bizzat oluşturacak süreç de artık yakındır ve Türk tarafına bu gizli protokolde alınan kararların nasıl bir şekilde iletileceğine yönelik planlar yapılmıştır. Bu plan neticesinde; protokolden çıkan kararların Türkiye Cumhuriyeti yönetimine İngilizler tarafından iletilmesi fikrinde görüş birliğine varılmıştır. Böylece bir sonraki görüşmeler Kahire'de gerçekleşecektir ve bu şehirde düzenlenecek görüşmelere Türkiye'nin de çağırılması kararlaştırılmıştır. Söz konusu davet Türk Dışişlerine İngiliz yönetimi tarafından yapılmıştır. Müttefik devletlerin genel tutumu dikkate alındığında bunun bir davetten ziyade emri vaki bir çağrı olduğunu söylemek mümkündür. 1943 yılı sona ermeden Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren yeni bir görüşme trafiği daha yaşanmış ve Müttefik devletlerin yön verdiği bu trafiğin odak noktasında Türkiye yer almıştır.³⁷

1.4.4. Kahire Görüşmeleri ve Tahran Konferansı:

5 Kasım 1943 tarihinde Türkiye ve İngiltere'nin dış işleri düzeyinde gerçekleştireceği görüşmelerden önce her iki tarafın birbirlerine karşı olan tavır ve düşüncelerinde de değişimler olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim savaşın ilk yıllarına nazaran kötüye giden ilişkilerde özellikle İngiltere üzerindeki Sovyet etkisi göze çarpmaktadır. İki ülkenin birbirlerine karşı tutumlarını da kapsayan ve söz konusu sürece ilişkin olan bir değerlendirmeyi Gökhan Metin şu ifadeler ile özetlemiştir:³⁸

"Moskova Konferansı'ndan hemen sonra İngiltere Dışişleri Bakanı Eden'in

³⁷ Barış Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939 - 1947)", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:III, Sayı:11, 2010, ss.52 – 273.

³⁸ Gökhan Metin, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Değişken Dış Politikalarının Basına Yansıması 1939 – 1945." Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı, Denizli 2014, s.80.

Türkiye Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ile görüşmek istemesi Türkiye'de kuşkuyla karşılanmıştır. İngiltere Başbakanı Churchill, 2 Kasım'da Savaş Kabinesi'nde Eden'in bu buluşmasının sebebi olarak Türkiye ile olan ilişkilerin ve Ege'deki durumun kapsamlı olarak ele alınması şeklinde göstermiştir. İki devlet adamının birbirleri hakkında olumsuz düşünceleri de bu görüşmenin gerçekleşmesine mani olmamıştır. Zira Eden, Numan Menemencioğlu'nun Alman yanlısı olduğunu düşünmekteydi. Menemencioğlu ise Eden'in kendi ülkesinden başka bir şeyi düşünmeyen bir siyasetçi olduğuna kanaat getirmişti."

Karşılıklı olarak bu algı çerçevesinde gerçekleşen ilk görüşmelerde bilhassa Türk hava üslerinin kullanımı üzerine yoğunlaşma olmuş ve her iki taraf da savaş seyrini etkileyebilecek bu hususa dair fikirlerini beyan etmiştir. İngilizler bu bağlamda ikili bir teklif öne sürerek Türkiye'yi tercih yapmak zorunda bırakmaya çalışmıştır. İngilizler tarafından; Türkler ilk beklenti olarak savaşa girmelidir aksi takdirde hava üslerini Müttefik devletlerin kontrolüne bırakmalıdır gibi bir hamlede bulunulmuştur. Buna karşılık olarak Türkiye Dışişleri Bakanı ise savaşa girme teklifini bir kenara bırakarak hava üsleri üzerindeki fikirlerini sunmuş ve söz konusu hamle yani hava üslerinin açılması süreci gerçekleştiği takdirde Mihver devletlere dolayısıyla Almanya'ya doğrudan savaş açmak ile aynı paralelde bir girişim olacağını beyan etmiştir.³⁹

Ayrıca Türk heyeti; İngilizlerin bu tutumunun arkasında Sovyet etkisi olduğunun farkına varmıştır. Çünkü İngiltere'nin değişken politikaları son dönemde sıklık kazanmış ve daha önce Türkiye üzerinde ricacı bir anlayış besleyen İngilizler artık daha sert ve dayatmacı bir role bürünmüştür. Bunun üzerine net bir tespite varan Türk heyeti, İngilizlerin Türkiye'yi savaşa çekme girişiminin kesinlikle Rus destekli olduğuna kanaat getirmiştir. Diğer taraftan Rusların hem Türkiye'yi hem de Türk ordusunu harp ortamında güçsüz hale getirmek istediği görüşü de bizzat Türk Dışişleri tarafından teyit edilmiştir.⁴⁰ Bu fikir çerçevesinde görüşmeler stratejik bağlamda devam etmiş ve İngilizlerin Türkiye üzerindeki politik baskısı zirveye ulaşmıştır. Ve artık İngilizlerin tek hedefi; Sovyet Rusya desteğini de alarak Türkiye'yi savaşa sokmak ya da hava üslerini elde ederek oluşabilecek Alman tehdidini yok etmek olmuştur.

³⁹ O. Sander, A. Esmer, *Olaylarla...*, s.160.

⁴⁰ Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s.134.

Görüşmeler çerçevesinde İngiltere'nin deyim yerindeyse üst perdeden konuşması ve dayatmacı bir siyaset izlemesi artık gözle görülür bir biçime bürünmüştür. Zira İngiliz Dışişleri Bakanı Eden; Türkiye'nin savaşa girmeme ısrarı devam ederse bu politikanın bir faturasının olacağını dolaylı şekilde ima etmiştir. Bu bağlamda daha önce karara varılan ve İngilizler tarafından bir süredir sağlanan desteklerin sona ereceği belirtilmiştir. Dolayısıyla İngiltere, Türkiye'nin kararını yeniden gözden geçirmesi gerektiğini ve eğer Müttefiklerin yanında yer alırsa bu süreçten kazançlı çıkacağını vurgulamıştır. Türkiye ise tüm bu baskılara rağmen savaşa girmeme gerekçesini politik ve stratejik tespitler eşliğinde yinelemiş ve bunun yanı sıra eğer hava üslerini belirlenen ölçütte Müttefiklere açarsa genelde Mihver devletlerin özelde ise bizzat Hitler Almanya'sının doğrudan hedefi haline geleceklerini açıkça izah etmiştir.⁴¹

Moskova konferansında İngiltere ve Sovyet Rusya arasında gerçekleşen daha sonra ise ABD'nin dahil olduğu gizli protokol nihayet gayri resmi de olsa Türkiye tarafından fark edilmiş ve bunun üzerine yeni bir strateji belirleme gerekliliği doğmuştur. Bu strateji çerçevesinde hem Müttefik baskılarını ortadan kaldırmak hem de gizli pazarlıkların artık önüne geçebilmek için savaşa katılım sağlanacağı üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Uygulanacak bu stratejik karar neticesinde ise denge politikası mantalitesinin devre dışı bırakıldığı gösterilecek ve savaş ortamında Türkiye'nin hangi rolü üstleneceği karmaşası üzerinden bir belirsizlik ortamı oluşturulacaktır.⁴²

1943 yılının son çeyreği belki de Türkiye dış siyaseti için görüşmelerin bu kadar yoğun olduğu ender bir süreci teşkil etmiştir. Nitekim ardi ardına düzenlenen görüşmeler, konferanslar ve temaslar Türkiye hedefli bir şekilde dizayn edilmiştir. Bu hedefin içeriği ise yine Türkiye'yi savaşa sokma düşüncesi üzerine inşa edilmiştir. Bu gayeyi görüşme konusu eden bir diğer toplantı ise Tahran konferansıdır ve 28 Kasım tarihinde başlayıp dört günlük bir süre zarfını kapsamıştır. Bu konferansa katılan ülkeler ise yine İngiltere, Sovyet Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'dir. Fakat bu defa en üst düzey temsille bu ülkeler bir araya gelmiş ve devlet başkanı ile başbakan nezdinde görüşmeler sürdürülmüştür. İngiltere'nin etkin rolünü bu konferansta da

⁴¹ H. Tuncer, *İsmet İnönü'nün...*, s.134.

⁴² İlyas Kayış, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Genel Durumu ve Uyguladığı Dış Politika" Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s.172.

devam ettirmesi dikkat çekmiş ve görüşmenin ana konularından birisi olan Türkiye hususunda İngiliz Başbakan Churchill'in Türkiye'yi savaşa dahil etmek üzerindeki kesin tutumu öne çıkmıştır.⁴³

Ancak Tahran konferansını diğer görüşmelerden ayıran bir nokta söz konusudur ve uzun zaman sonra hem İngiltere ile Sovyet Rusya hem de ABD ile İngiltere arasında fikir çatışmaları yaşanmıştır. Bunun yanı sıra ortak kararlar da alınmıştır. Bu kararlardan birisi "Milletlerarası Teşkilat" yapılanmasının kurulmasına yöneliktir. Bu teşkilatın kurulmasının esas sebebi savaş sonrası ortamda sulh ortamının sağlanması ve barışçıl bir düzenin meydana gelmesidir. Dolayısıyla tüm ülkeler ortak kanaatte bulunarak bu çalışmanın yürütülmesine onay vermişlerdir.⁴⁴ Bu bağlamda Türkiye'nin izleyeceği politikaların ve mevcut süreci biçimlendiren dinamiklerin hem Mihver hem de Müttefik devletler için önem arz ettiğini belirtmek mümkündür.

Tahran görüşmelerinde Müttefik devlet arasında cereyan eden görüş ayrılığının odak noktası ise Balkan politikası olmuştur. Nitekim uzun süredir tasarlanan Balkan bölgesinde yeni cephe oluşturma politikası bu defa sekteye uğramış ve İngilizleri şaşkırtan bir hamle olarak Ruslar bu plana bu defa karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışın arkasında ise Sovyet Rusya'nın Balkanlarda adeta sıkışıp kalarak emellerine ulaşamayacağı fikri boy göstermiştir. Rusların bu düşüncesine ABD'nin de destek vermesi bir diğer sürpriz gelişme olurken bu durum İngilizleri rahatsız ettiği gibi Sovyet Rusya'yı ise aksine oldukça memnun etmiştir.⁴⁵ Rusların Balkan politikasını değiştirmesine zemin hazırlayan bir diğer unsur ise harp sonrasında oluşabilecek güçlü bir Türkiye'nin bu bölgede Ruslara engel teşkil edebileceği düşüncesi olmuş ve bu gerekçe öne çıkarılarak bir diğer Müttefik devlet olan İngiltere ile anlaşmazlık yaşanmıştır.⁴⁶

1943 yılının son çeyreğini nihayet sonlandıracak son görüşmeler ise bir kez daha Kahire'de yapılmış ve beş günlük bir periyodu kapsayan ilgili görüşmeler 4 – 8 Aralık tarihlerinde icra edilmiştir. Bu görüşmelerde ortaya çıkan birkaç önemli gelişme mevcuttur. Bununla birlikte, Türkiye'nin de bizzat Cumhurbaşkanlığı

⁴³ Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi: Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938 – 1945*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.294.

⁴⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 – 1995*, Cilt:I-II, Alkım Yayın Evi, (14.Baskı), İstanbul, 2004, s.394.

⁴⁵ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789 – 1960*, Sevinç Yayın Evi, Ankara, 1964, s.723.

⁴⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Cilt: II, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2016, s.243.

düzeyinde katıldığı bu görüşmelerde Sovyet Rusya'nın yer almamasını ayrı bir tartışma konusu olarak ele almak mümkündür.

Genel anlamda Türkiye'nin "oyalama taktiği" uyguladığı ve buna karşın savaşa katılmayı da dolaylı olarak kabul ettiği İkinci Kahire Görüşmeleri ABD ve İngiltere'nin öncülüğünde gerçekleşmiştir.⁴⁷ Bu görüşmelerde esas hedefi olan savaşızlık ortamını elinde bir koz olarak tutan ve bu gayeye erişmek için ABD ile İngiltere'nin baskılarını bertaraf etmeyi tasarlayan İsmet İnönü, özellikle son birkaç aydır yoğunlaşan savaşa çekme ve hava üslerini açma baskısını ertelemeyi öncelik olarak görmüş ve bu doğrultuda ortaya konulan çabalara önem atfetmiştir.⁴⁸

Bu görüşmelerde Türkiye, hem Sovyet Rusya'ya hem de Almanya'ya dair endişelerini korumuş ve görüşmeleri tedirgin bir halde sürdürmüştür. Bu durumun uzun zamandır farkında olan İngilizler ise Türkiye'nin savaşa katılmasına yönelik baskılarını bir nebze daha arttırmakla beraber diğer taraftan da Türkiye'nin kaygılarını ortadan kaldırmaya yönelik hamlelerde bulunmuştur. Bu bağlamda İngiltere Başbakanı Churchill Türkiye'ye garanti vererek savaşa katılmalarının oluşturacağı pozitif ortama dikkat çekmeyi tercih etmiştir. Böylece Churchill, tüm Müttefik devletlerle etkin ilişkisini yürütebilecek bir Türkiye'nin harp sonrasında da mevcut olacağını İsmet İnönü'ye bildirmiştir. Keza bu ülkeler arasında Sovyet Rusya da sayılmış ve İngilizler, Türkiye – Sovyet Rusya ilişkilerinin düzene gireceğini öne sürmüştür. Bununla birlikte, Türkiye'nin bu garantiye rağmen farklı bir politika izlemeye devam etmesi halinde yalnız kalacağı da ifade edilmiştir.⁴⁹ İngiltere'nin bu kritik hamlesinin İsmet İnönü'nün vereceği karar üzerinde etkili olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Mevcut görüşmelerde Sovyet Rusya'nın yer almamasını ise bir başka değişken bir politikanın habercisi olarak değerlendirmek mümkündür. Zira bu durumu İlyas Kayış şu izahat eşliğinde açıklamış ve Sovyet Rusya'nın yeni hamlesini dile getirmiştir:⁵⁰

"Kahire'de Türkiye açısından önemli bir diğer gelişme de Sovyetlerin Tahran'da alınan kararın aksine görüşmelere katılmamalarıdır. Anlaşıldığı kadarıyla, Stalin Tahran'da Türkiye'nin savaşa girişi konusundaki kararını

⁴⁷ B. Oran, *Türk Dış...*, s.462.

⁴⁸ B. Oran, *Türk Dış...*, ss.460 – 461.

⁴⁹ F. Armaoğlu, *20.Yüzyıl...*, s.171.

⁵⁰ İ. Kayış, *İkinci Dünya...*, s.76.

değiştirmişti. Sovyetlerin artık Almanları doğu cephesinde tek başlarına yenme kapasitesine ulaştığını düşünen Stalin, Türkiye'nin savaşa girmesi de dahil olmak üzere, hiçbir bahaneyle Balkanlarda Müttefik askerleri görmek istemiyordu. Bununla birlikte, Rusya Türkiye'yi savaşa katmamak, bu sayede barış masasının galipler kanadına Türkiye'nin yer almasına engel olmakla savaş sonrası projelerinin gerçekleştirilmesine diplomatik anlamda bir meşruiyet zemini de hazırlamış olmaktadır.”

Sovyet Rusya'nın izlediği bu politikanın hem savaş sürecine hem de savaş sonrasına yönelik stratejik bir hamle olarak değerlendirilmesi mümkündür. Öyle ki İsmet İnönü de benzer bir şekilde politikaları gözden geçirmiş ve savaş sonrasını kapsayan dönemi de hesaba katarak karar alma eğilimine girmiştir. Dolayısıyla bu doğrultuda yapmış olduğu şu açıklama da sadece harp esnasına ilişkin değildir:⁵¹

“Türkiye için en iyisi, dünyanın kendisine düşen bölümünde, İngiliz ve Amerikan birlikleriyle omuz omuza çarpışmasıdır”

Netice olarak nihai bir karara varan ancak bir yandan da gizli politikasını yürüterek kimseyle düşman olmadan savaşın bir an evvel bitmesini sağlayabilme girişiminde bulunan Türkiye; gerek ABD'ye gerekse İngiltere'ye son taleplerini iletmış ve bu bağlamda hem askeri teçhizat desteğinin sağlanmasını hem de Balkanlar bölgesine yönelik harp planının oluşturulması gerekliliğini dile getirmiştir.⁵² Savaş sonrası dünya genelinde oluşacak muhtemel kutuplaşmalara önem verdiği anlaşılan Türkiye'nin İkinci Kahire Görüşmelerinde bizzat İsmet İnönü tarafından hayata geçirdiği bu siyasi hamlenin yansımaları Mihver devletler kadar Müttefik devletleri de doğrudan etkileyecek düzeyde olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'nin ateş çemberine dahil olmayı kabul ettiğini söylemek mümkündür.

1.4.5. Yalta Temasları:

Gerek siyasi gerekse askeri stratejilerin üst üste düzenlenen konferans ve görüşmeler neticesinde değişkenliğe büründüğü ve oldukça yoğun geçen 1943 yılından sonra ortam biraz daha durulmuş ve ülkeler bilhassa savaş sonrasına yönelik pozisyonlarını almaya başlamıştır. Zira 1944 yılı genel olarak bu siyasi manevralar eşliğinde geçmiştir. Nihayet savaşın sona ereceği yıl olan 1945 yılı geldiğinde tansiyon

⁵¹ E. Weisband, 2.Dünya..., s.197

⁵² Süleyman Kocabaş, İnönü Dönemi Milli Şef Yönetimi ve Demokrasiye Geçiş 1928 – 1950, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.158.

bir nebze yükselmiş ve hem İkinci Dünya Savaşı'nın baş aktörleri olan hem de dünya siyasetine yön veren üç ülke (ABD, Sovyet Rusya ve İngiltere) yeni bir konferans düzenlemeye karar vermiştir. Kırım'da gerçekleşen ve sekiz günlük bir süreci kapsayan (4 – 11 Şubat) Yalta Konferansı bu üç ülke öncülüğünde düzenlenmiştir. Savaş sürecinde neredeyse her toplantıda masanın gündem maddelerinden birisi olan hatta öncü konuları teşkil eden Türkiye; bu konferansta da görüşme konusu olmuş ve bu defa boğazlar meselesi üzerinden tartışılmıştır. Ayrıca konferans sürecinde Birleşmiş Milletler kurucu üyeliğine yönelik kararlar alınacak olması da Türkiye açısından ilgi çekici bir hususu oluşturmuş ve İsmet İnönü bunun üzerine bir siyaset izleme eğilimine girmiştir.⁵³

Bu doğrultuda yakın zamanda ABD'de düzenlenecek olan Birleşmiş Milletler konferansına davet edilmeyi bekleyen Türkiye Cumhuriyeti, bu davetin ön koşulunu yerine getirmek durumunda kalmıştır. Söz konusu süreci Yüksel Yentürk şu ifadeler eşliğinde özetlemiştir:⁵⁴

"Yalta Konferansı'nda Almanya'nın savaş sonrası silahsızlanması, Avrupa'nın etki alanının belirlenmesi gibi hususlarla birlikte BM 'nin kurulması ve sözleşmesinin esas ilkeleri karara bağlanmıştır. Bu Konferanstaki en önemli gelişme ise 1 Mart 1945 tarihine kadar Mihver devletlere savaş açmış olan ülkelerin BM üyeliğine kabul edilebileceğine yönelik alınan karar olmuştur. Bu karar üzerine Türkiye 23 Şubat 1945 yılında Almanya ve Japonya'ya karşı savaş açmış ve üyeliğe hak kazanmıştır."

Bu ifadelerde de belirtildiği gibi Türkiye biraz da zoraki olarak Mihver devletlere bu minvalde de Almanya ve Japonya'ya savaş açmıştır. Zira işin ucunda BM üyeliği hatta kurucu üyeliği mevcuttur ve bu üyeliği elde edebilmek Türkiye'nin dış siyasetine yeni bir yön verebilmesinin yanı sıra politik manevraların gerçekleştirildiği masalarda da Türkiye'nin elini güçlendirmiştir. Dolayısıyla İsmet İnönü ve yakın mesai arkadaşları bu kararı alırken ülkenin akıbetini göz önünde bulundurmuş ve etkisi günümüzde de hissedilen önemli bir görevi Türkiye'ye kazandırmıştır. Elbette ki bu süreçte Almanya'yı karşısına almış olması Türk tarafının tercihi olmamış fakat süreç bunu gerektirmiştir. Halbuki savaşın ilk gününden beri

⁵³ B. Oran, *Türk Dış...*, s.472.

⁵⁴ Yüksel Yentürk, "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası ve Denge Siyaseti", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016, s.64.

Türkiye'nin iradesi Almanya ile problem yaşamaktan uzak kalmak ve bu doğrultuda Almanlar ile saldırmazlık anlaşması imzalamak yönünde olmuştur. Bununla birlikte savaş sonrası süreci de hesaplayan Türkiye; Almanya gibi güçlü bir ülke ile sulh içinde kalmayı tercih etmiştir.

Yalta görüşmelerini Türkiye için önemli kılan bir diğer önemli husus ise konu başında değinildiği üzere Boğazlar meselesi olmuştur. Bu husus özellikle Rusları oldukça rahatsız etmiştir. Öyle ki sıcak denizlere inmek için Türkiye koridorunu geçecek ve bir başka ifade ile Türkiye'ye bağımlı kalacak bir Sovyet Rusya profilinin varlığından söz etmek mümkündür.. Bu durum bilhassa Stalin için kabul edilemez bir durumdu ve konferans sürecinde Sovyet Rusya tarafından gündeme getirilmiştir. Hem ABD hem de İngiltere'nin bu kaygılara hak vermesi ve Sovyet Rusya'nın taleplerine sıcak bakması yeni bir görüşmenin ayak sesleri olarak kabul edilebilir. Böylece bu üç ülkenin dışişleri heyetleri boğazlar konusunu yeniden ele alma yoluna gitmiş ve daha önce Ruslar tarafından Montreux antlaşmasında dile getirilen istekler göz ardı edilmemiştir. Ayrıca ilgili görüşmelerin içeriğinin Türk tarafına da aktarılmasına karar verilmiştir.⁵⁵ Lozan sürecinden beri Türkiye'nin kırmızı çizgisi olan boğazlar hususunu Müttefik devletlerin yeniden ısıtıp gündeme getirmesi ise ayrı bir stratejik nokta olarak kalmıştır.

1.4.6. Potsdam Konferansı:

Tarih sahnesine damga vuran ve ağır kayıpların verildiği İkinci Dünya Savaşı'nın resmi olarak bitmesine kısa bir süre kala yine üç Müttefik ülkenin (Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Sovyet Rusya) öncülüğünde yeni bir konferans düzenlenmesine karar verilmiş ve hem savaş sürecini hem de sonrasını ele almak bağlamında bu görüşmeler başlamıştır. 1945 yılının yaz aylarında gerçekleşen (17 Temmuz – 2 Ağustos) bu konferansta ABD ve İngiltere'nin yönetici kademesinin değişmesinin önemli bir ayrıntı olduğunu vurgulamak gerekir. Zira ABD Başkanı artık Roosevelt değildir ve onun ölümü üzerine başkanlığa Truman seçilmiştir. Bu ayrıntıya temas edilmesinin gerekçesi ise değişen liderin değişen politikalarıdır ve ilerleyen süreç bu değişim ve mantalite farkını ortaya koymaktadır.⁵⁶

⁵⁵ Ömer Köroğlu, "İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Askeri Durumu ve Savaş Dışı Politikası" Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara, 2011, s.256.

⁵⁶ B. Oran, *Türk Dış...*, s.502.

Bu konferansı farklı kılan husus ise kaybeden bir Almanya üzerinden gerçekleştirilmiş olmasıdır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa ayağı artık noktalanmış ve Mihver devletler mağlup olmuştur. Dolayısıyla Müttefik güçlerin elde ettiği zafer neticesinde şu konular üzerinden ilerleyen bir konferans ortamı oluşmuştur:⁵⁷

- Savaşın kaybedenleri arasında yer alan Almanya'nın bu süreçten sonra hangi şekilde yönetileceğine ilişkin kararlar alınması,
- Balkanlar hususunda Sovyet Rusya'nın mevcut pozisyonunun belirlenmesi,
- Polonya ve Sovyet Rusya arasındaki sınırın görüşmeler akabinde neticeye vardırılması,
- Avusturya toprakları üzerinde nihai karara varılması,
- Son olarak da Mihver güçlerden olan Japonya bağlamında Uzakdoğu harbine yönelik sürecin netleştirilmesi

Bu konferansta daha önceki görüşmelere nazaran Türkiye konusu ikinci planda kalmış ve boğazlar konusu gündeme gelince Türkiye de masanın gündemini oluşturmuştur. Mevcut süreci Gökhan Metin şu şekilde açıklamıştır:⁵⁸

"Potsdam Konferansı'nda; Uzakdoğu'daki savaşın gelişimi, savaş tazminatı sorunu, Almanya'nın ve Polonya'nın durumu gibi konular ele alınırken, gayri resmi görüşmelerde Boğazlar ile ilgili kararlar da alınmıştır. Her ne kadar Stalin, Potsdam'da Türkiye'ye karşı düşmanlık beslemediklerini söylese de Sovyet basınında 1945 Mart'ından itibaren Türkiye aleyhine yayınlar çoğaltılmıştı. Bulgaristan ve Kafkasya'ya askeri yığınak yapılması da Türkiye'yi iyiden iyiye rahatsız etmişti."

⁵⁷ A. Suat Bilge, *Güç Komşuluk: Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri 1920 – 1964*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.280.

⁵⁸ G. Metin, "İkinci Dünya...", s.115.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE İSPANYA'NIN DIŞ POLİTİKASI

İkinci Dünya Savaşı sırasında Franco'nun uyguladığı İspanya Dış Politikası, bu politikanın uygulamaya konduğu ilk andan günümüze kadar güncelliğini yitirmeden gelen bir tartışma konusu olmuştur. Bu konu üzerinde var olan gerek tarihi gerekse siyasi tartışmalar halen canlılığını sürdürmektedir. Mezkûr tartışmaların ele aldığı bu konu, genel bağlamda, birbirine karşıt iki kutba ayrılan taraflarca farklı şekillerde yorumlanmaktadır.

Taraflardan biri olan ve aşırı sağcı olarak adlandırılan yaklaşım, kendini pragmatik eğilimli bir tarafsızlık politikası çerçevesinde tanımlamakta ve çatışmanın her iki tarafıyla da mesafesini koruyarak herhangi bir tartışmaya girmekten kaçınmaktadır. Bu yaklaşımın getirdiği anlayışı destekleyen yorumların fazlalığı göze çarpmaktadır. Örneğin, savaş yıllarında Dışişleri Bakanlığı'nda Dış Politikalar Genel Müdürü olan J. Maria Doussinague'ya göre İspanya, "*esasları kusursuz bir şekilde belirlenmiş olan bir barış politikası*" yürütmeyi hedeflemiştir ve İspanya'nın asıl amacı "*savaşın fırtınasına kapılmadan savaş sona erene kadar mevcudiyetini sürdürmek*" olmuştur.⁵⁹

Bu yorumu savunan tarihçilerden birisi olan L. Suarez Fernandez'in "España, Franco y la Segunda Guerra Mundial" adlı eserinde şu ifadeye yer verilmektedir: "*Franco'nun dış politikası sayesinde İspanya, savaşın korkunç sonuçlarından kaçınmayı başarmıştır*" ve şöyle eklemektedir:

*"Kimi tarihçiler, Franco'nun savaşıma istekli olduğu varsayımından yola çıkmaktadır, ancak dönemin koşulları Franco'nun amacının değişmesinde etkili olmuştur. Zira, böyle bir varsayımı kanıtlayan belgelerin varlığı da asla söz konusu değildir. Öte yandan, bu varsayımın aksini iddia eden belgelerin ve verilerin sayısı bir hayli fazladır."*⁶⁰

Taraflardan bir diğeri ise, aşırı sağcı yaklaşımın aksine, rejimin davranışını

⁵⁹ José María Doussinague, *España Tenía Razón 1939-1945*, Espasa-Calpe, Madrid, 1949, pp.359-360.

⁶⁰ Luis Suárez Fernández, *España, Franco y la Segunda Guerra Mundial: Desde 1939 hasta 1945*, Actas, Madrid, 1997, pp.14.

yalnızca dönemin şartlarının gerektirdiği etkilere dayandırmaktadır. Bu yaklaşım, Franco'nun dış politikasını nitelikli bir tarafsızlık politikası olarak gören varsayımdan oldukça uzaktadır, hatta yer yer açıkça Franco karşıtıdır. Bu akımın savunucuları, söz konusu şartların Mihver devletlerin lehinde algılanarak tekrar savaş eğilimi yaratmaya sebebiyet verdiğini öne sürmektedir. Bu yaklaşımı ve bu yaklaşımı yorumlama temelinde inşa edilen söylemleri doğrulamak amacıyla hem İspanyol hem de yabancı tanıkların ve tarihçilerin ifadelerine başvurmak yerinde olacaktır. 1940 – 1944 yılları arasında İngiltere'nin Madrid Büyükelçisi Sir Samuel Hoare, "*Franco'nun savaşa girmemesinin nedeni ne bize olan sevgisi ne de Almanya'nın nihai zaferine olan şüphesinden kaynaklanmamaktaydı*" demektedir.⁶¹

Gerek dönemi şekillendiren değişkenlerin ve faktörlerin gerekse ideolojik eğilimlerin ve çatışmaların ötesinde, tarih yazımı bağlamında, üzerinde hemen hemen bütün uzmanların ve tarihçilerin hemfikir olduğu bir husus vardır: İspanya, 1936'nın Temmuz ayında başlayan ve 1939 yılının Nisan ayına kadar süren oldukça kanlı ve büyük bir iç savaşın hemen ardından İkinci Dünya Savaşı ile karşı karşıya kalmıştır. İspanya'nın İkinci Dünya Savaşı sırasındaki dış politikasını anlamak için her şeyden önce İspanya İç Savaşını anlamak gerekir.

2.1. İç Savaşın İspanya Dış Politikasına Etkileri

İspanya İç Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte, İspanya'da aşırı sağ grupların etkinliği artmış ve radikal sağ düşünce İspanyol siyasetinde etkin bir hale gelmiştir. Bu sağ gruplar, monarşistler, falanjistler ve kökten dinci Katoliklerdir. Bu grupların ortak özellikleri, anti komünist ve anti liberal olmaları ve Franco'nun diktatörlüğü altında bir araya gelmiş olmalarıdır.⁶²

Savaşın sonunda, İspanya devletinin resmi ideolojisi ve politikaları, 1936 – 1939 yılları arasında faşist doktrinin temel unsurlarınca şekillendirilmiştir. Bununla birlikte, Mihver devletler ile olan yakın ilişkiler, İspanya'nın dış politikasını şekillendirmiş ve diplomatik faaliyetlerinin temel dayanağını oluşturmuştur. Öyle ki, İspanya 28 Kasım 1936 tarihinde İtalya ile 31 Mart 1939 tarihinde de Almanya ile gizli dostluk ve işbirliği antlaşmaları imzalamıştır. İç Savaşın sona ermesinin hemen

⁶¹ Sir Samuel Hoare, *Ambassador on Special Mission*, Collins, London, 1946, pp. 285 – 286.

⁶² José Ángel Sánchez Asiaín, *La Financiación de la Guerra Civil Española*, Crítica, Barcelona, 2012, p. 22.

ardından İspanya 7 Nisan 1939 tarihinde, İtalya, Almanya ve Japonya'nın oluşturduğu Antikomintern Paktı'na taraf olmuş ve aynı dönemde diğer ülkelerin bir hayli rağbet ettiği Milletler Cemiyeti'nden 8 Mayıs 1939 tarihinde ayrılma kararı almıştır.⁶³

Bütün bu sayılan durumların yanı sıra, Franco'nun tahakkümü altındaki İspanya, dahili siyasetinde ve jeostratejik pozisyonunun sınırlarının belirlenmesinde tıpkı müttefikleri gibi revizyonist bir dış politika icra etme yoluna gitmiştir. Savaşın getirdiği yıkımın bilançosuna bakıldığında en az 300 bin kişinin öldüğü ve 400 binden fazla kişinin de sürgün edildiği görülmektedir. İç savaştan sonra İspanya nüfusu kamplaştırılarak, halkın yarısı düşman olarak sınıflandırılmıştır. 1940'a gelindiğinde neredeyse yarım milyon siyasi mahkumun varlığı söz konusu olmuştur. Savaşın getirdiği yıkımın göze çarpan en önemli sonuçlarından biri ülkenin altyapısının ve imalat sanayisinin tamamıyla yok olmasıdır. Öyle ki, demiryollarının üçte birinden fazlası tamamen tahrip olmuş, ağır sanayi, hizmet sektörü, gıda ürünleri ve sanayi mallarının tamamı için geçerli olan bir kıtlık durumu ortaya çıkmıştır. Tarım ve sanayi üretimi savaş öncesine göre %20'lere varan oranlarda gerilemiştir.⁶⁴

Ekonomik ve finansal durumun iyiden iyiye dramatik bir hal almış olmasının yanında jeo-stratejik bağlamda iyimser olmak için de hiçbir neden kalmamıştı. Franco yanlısı ordu, elde ettiği zafere rağmen, Fas'ta, Kanarya Adalarında, Pireneler'de ve Portekiz sınırında gerçekleştirilecek askeri hareketleri yürütecek güce ve Fransa ile İngiltere'nin askeri saldırılarına karşılık verecek maddi ve lojistik kaynaklara sahip olmaktan çok uzaktaydı. Bu stratejik güvenlik zafiyeti iç savaş sırasında Franco taraflarınca zaten tecrübe edilmiş bir durumdu. Bu nedenle olması kuvvetle muhtemeldir ki, 1938 yılının Eylül ayında, Münih Antlaşması'nın imzalanması sürecinde yaşanan kriz ortamında Franco yaşadığı pişmanlığın bir sonucu olarak istifa etmiş ve o nefret ettiği demokrasiler ile hayranı olduğu Mihver devletler arasında meydana gelecek herhangi bir çatışma durumunda tarafsız kalacağını ilan etmiştir. Bu tarafsızlık beyanatının nedenleri, 1938 yılının Mayıs tarihinde Dışişleri Bakanlığı'nda görevli üst düzey bir yetkilinin gizli ibareli raporunda şöyle yer bulmaktadır:⁶⁵

“Emin olmak isterseniz, önünüze bir harita alın ve bakın. Fransız ve İngiliz ittifakına karşı yapılacak bir savaşta, etrafımızın düşmanlar tarafından tamamen

⁶³ Malcolm Muggeridge (ed.), *Ciano's Diplomatic Papers*, Odhams Press, London, 1948, pp.75.

⁶⁴ Javier Rodrigo, *Cautivos: Campos de Concentración en la España Franquista, 1936 – 1947 (Constrastes)*, Crítica, Barcelona, 2005, pp.81 – 85.

⁶⁵ Paul Preston, *La Republica Asediada*, Ediciones Peninsula, Barcelona, 2015, pp.21 – 41

sarılmış olduğunu açıkça göreceksiniz. Savaşın hemen başında düşmanlarımızın bizi tüm kıyılardan ve sınırlardan çevrelediğini görmemiz an meselesidir. Pireneler'de onlardan saklanabilesek de aynı anda Portekiz sınırından gelecek bir istila girişimini önlemek neredeyse imkansız görünmektedir".

Özetle belirtmek gerekir ki, Francocu ideoloji; İngiltere ve Fransa karşıtı antidemokratik bir rejim olmasının yanı sıra Afrika ve Cebelitarık için irredantist bir politikaya sıkı sıkıya bağlı olmasına rağmen bu demokratik güçlerin kredilerine başvurmadan bir yeniden yapılanma sürecine giremeyeceği dramatik bir gerçek olarak apaçık ortadaydı. 1939 yılının yazında, Franco ve Dışişleri Bakanı Albay Juan Beigbeder, ülkenin içinde bulunduğu mevcut iç meseleler ve askeri savunma konusunda hasıl olan eksiklikler nedeniyle, barış halinin İspanya için ne denli önemli olduğu hususunda Roma ve Berlin'i uyarılmışlardır. 19 Temmuz 1939 tarihinde Mussolini ve aynı zamanda Mussolini'nin kayınpederi olan Dışişleri Bakanı Kont Ciano'nun İspanya'yı ziyareti sırasında Franco, Avrupa'da meydana gelecek bir anlaşmazlık halinde İspanya'nın tarafsız davranacağını nedenleri ile açıklayarak, bu tarafsızlık politikası ile Mihver devletlerinin politikalarını eşgüdümlü hale getirme konusundaki isteğini dile getirmiştir.⁶⁶

"Franco, en az beş yıl sürecektir bir barış sürecinin gerekli olduğunu düşünmektedir ve açıkçası bu süre hayli iyimser bir tahmin olarak kabul edilmektedir. Bütün bu iyi niyetli çabaya rağmen yeniden yapılanma sürecinin, öngörülenden daha kısa bir süre içerisinde gerçekleşmesini zorunlu kılacak herhangi bir durumun ortaya çıkması halinde, İspanya tarafsızlığını korurken bu tarafsızlığı İtalya'nın lehinde bir tarafsızlık şeklinde sürdüreceğine dair niyetini tekrar tekrar vurgulamaktadır".

2.2. İspanya Dış Politikasının Temel Yaklaşımları

2.2.1. Zoraki Tarafsızlık

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesinin hemen ardından Fransa ve İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi ile İspanya'nın içine düştüğü durumu anlatmak için *Zoraki Tarafsızlık* terimi kullanmak yerinde olacaktır. Franco'dan beklenebilecek yegane tepki hiç kuşkusuz bu olmuştur. Franco, 4 Eylül günü, "kesin tarafsızlığını" ilan etmiştir. Öyle ki, Franco, Mussolini'ye de açıkça belirttiği üzere, düşmanca bir tutum sergilemekten uzakta kalarak kendini "savaşçı

⁶⁶ M. Muggerridge, *Ciano's ...*, pp.290 – 291.

olmayan” sıfatı ile ilan etme yoluna gitmiştir. Franco’nun bu üstü kapalı politikasına rağmen Duçe (Mussolini), Almanya’ya olan ekonomik ve diplomatik desteğini gizleme ihtiyacı duymadan şartların el verdiği anda bu mücadelede Almanya’nın yanında olacağını belirterek, hazırlıklarını sürdürmeye devam etmiştir.⁶⁷

Fransa ve İngiltere hükümetleri, Franco İspanyası’nın verdiği bu kararı, içinde bulunulan durumun hassasiyetini de dikkate alarak ehvenişer olarak kabul etmişlerdir. Bu doğrultuda Franco’nun ilk eylemi, İspanya ve Almanya arasında gerçekleştirilen ticareti sonlandırmak için deniz ablukasını oluşturmak ve İspanya’nın dış ticareti üzerinde kendi gücünü ve kontrolünü yeniden tesis etme yoluna gitmek olmuştur.⁶⁸

Bu deniz ablukasına yanıt olarak, içinde bulunulan durumun yıkıcı etkilerini hafifletmek adına Fransa ve İngiltere, Franco’nun yeniden yapılanma programına finansman sağlamayı kabul etmekle birlikte İspanya’nın ihtiyaç duyduğu buğday, sanayi ürünleri ve yakıtı tedarik etme hususunda da oldukça hızlı davranmışlardır. Filhakika, savaşın patlak vermesinden kısa bir süre sonra, İngiliz Heyeti Madrid’e gelerek, “İspanya ile Savaşın Ekonomik Boyutları Üzerine bir anlaşma” tesis etme hususunda görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu nedenledir ki, İspanyol yetkililer sessiz bir şekilde şu karara varmışlardır: “İngiltere ile müzakerelerde bulunulmalı ve geleneksel İspanyol – İngiliz ticaretinin hacmi ve gidişatı değerlendirilerek, savaş koşulları ve diğer ülkelerle gerçekleştirilecek ticaretin zorlukları da dikkate alınarak, İngiltere ile ticari faaliyetlerin yürütülmesi tercih edilmelidir.”⁶⁹

İçinde bulunulan koşulların tarafları mecbur bıraktığı bu pragmatist yaklaşımın ilk meyvesi 1940 yılının Ocak ayında Fransa ile imzalanan ticaret antlaşması olmuştur. Bunu ise hemen iki ay sonra, 1940 yılının 18 Mart günü İngiltere ile imzalanan ticari ve finansal antlaşma takip etmiştir. Bu ikinci antlaşmaya göre, İspanya’ya İngiltere piyasasından hammadde alması kayıt ve şartıyla 2 milyon sterlin tutarında kredinin sağlanması uygun görülmüştür ve bunun yanında İspanya’ya mevcut borçlarını kapatması için ayrıca 2 milyon sterlin tutarında bir avans ödemesi öngörülmüştür. Bu antlaşmalar yoluyla Batılı demokratik güçler, askeri tedbirlerin yanı sıra ekonomik

⁶⁷ Fernando Paz, *La Neutralidad del Franco: España durante los años inciertos de la Segunda Guerra Mundial (1939-1943)*, Madrid, 2017, pp.103 – 105.

⁶⁸ Juan Avilés, “Un país enemigo: Franco frente a Francia, 1939-1944”, *Espacio, Tiempo y Forma, Historia Contemporánea*, no: 7, 1994, pp.109 – 134.

⁶⁹ Angel Viñas, “Factores Comerciales y de Aprovisionamientos en la Neutralidad Española en la Segunda Guerra Mundial”, Planeta, Barcelona, 1985, p.248.

tedbirleri de yürürlüğe koyarak, İspanya'ya yönelik tutumunu tam anlamıyla bir “havuç ve sopa” politikasına çevirmişlerdir.⁷⁰

Bu politikanın işlerlik kazanması nedensiz değildir. İspanya'nın varlığını sürdürmesi için hayati öneme sahip gıda ürünleri ve endüstriyel ürünlerin İspanya'ya sağlanan kredi ile yine İspanya'ya satılması, İspanya'nın ticari trafiğini ve İspanya'nın kıyı şeridi boyunca ticari hareketliliği sıkı bir şekilde kontrol etmek için biçilmiş kaftandı, bununla birlikte bu malların İtalya üzerinden Almanya'ya iletilmesinin de önüne geçilmekteydi. Müttefiklerin bu ihtiyati tedbirleri alma yoluna gitmelerinin temel nedeni Franco rejiminin halen Alman ideolojisinin tesiri altında olduğuna dair şüphelerin söz konusu olmasıydı. “Kesin Tarafsızlık” politikasının tam anlamıyla bir mecburiyetten dolayı ilan edildiğinden ve özgür iradeye dayalı bir seçim olmadığından dolayı, İspanyol otoriteler ilk andan itibaren Almanya'nın Mihver devletlerin tek gücü olduğunu ifade ettiler. Öyle ki, ateşli bir Alman yanlısı olan Beigbeder, İngiltere ile ticaret sözleşmesini imzalarken, İngiltere'ye duyduğu antipatiyi şu şekilde ifade etmiştir: “Bu sözleşmeyi bir istisna olarak imzalıyoruz. Bu sözleşmeyi çok hoşlandığımız için değil, Britanya İmparatorluğu en iyi pazarımız olduğu için imzalıyoruz.”⁷¹

İspanya, Almanya ile aynı çizgide olduğunu resmi olarak pek çok şekilde göstermiştir. Bunlardan en göze çarpanı, 1938 yılından beri içişleri bakanı olan Serrano Suñer'in Alman yanlısı olduğunu gizlememesi ve İngiltere ile Fransa'nın savaş dönemindeki eylemlerinin tam aksi yönünde faaliyet göstermesidir. Öyle ki, Alman hayranlığının zirvede olduğu İspanyol Polis teşkilatı ve İspanyol Ordusu, Nazi casuslarının kendi sahalarında faaliyet göstermelerine göz yummuştur ve hatta yardım etmiştir. Ayrıca, Alman keşif uçaklarının İspanyol hava sahasından geçişine ve La Coruña'da Luftwaffe (Nazi Hava Kuvvetleri) emrinde bir radyo istasyonu kurulmasına izin vermiştir. Bu hareket özgürlüğünün ve lojistik desteğin, ticaret trafiği ve Müttefiklerin hareketlerini izlemek adına Cebelitarık Boğazı'nda bir hayli etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu açık desteğin yanında, 1939 yılının Eylül ayında, Franco'nun onayı ile “Moro” adını verdikleri bir gizli operasyon başlatılmıştır. Bu operasyon kapsamında, Alman Savaş gemileri ve denizaltıları; Vigo, Ferrol ve Cadiz

⁷⁰ Henry Pelling, *Britain and the Second World War*, Collins, London, 1970, pp. 91 – 92.

⁷¹ David Eccles, *By Safe Hand. Letters of Sybil and David Eccles, 1939-1942*, Bodley Head, London, 1983, p. 92.

gibi ana karadaki limanlarında ve Las Palmas gibi ada limanlarında yakıt, su ve yiyecek ikmali için her türlü hizmetten yararlandırılmıştır. 1942 yılının sonuna dek, İspanya ve Almanya işbirliği ile 23 adet deniz altı tedarik edilmiştir.⁷²

Franco'yu tarafsızlığa zorlayan ekonomik ve stratejik faktörlere ek olarak, 1940 senesinin başlarında, zaten istikrarsız olan iç durumu daha da zor bir hale sokan yeni bir politik faktör ortaya çıkmıştır. 1937 yılından beri Franco'nun baş siyasi danışmanı olan Serrano Suñer'in de etkisi ve çabasıyla, İtalyan modelini taklit eden rejimin günden güne daha faşist bir yapıya evrilmesi söz konusu olmuştur. Bu faşist yönelim ile birlikte, 1933 yılında José Antonio Primo de Rivera tarafından İspanya'yı ele geçirmeye çalışan İspanyol komünistlere karşı geliştirilen, en çok Franco tarafından uygulanmış otoriter-kralcı faşist ideoloji olan Falanjist düşüncenin rejim içerisindeki etkinliğinin artması ve bu düşüncenin basın yasası, sendika mevzuatı, ekonomik yeterlilik programı ve totaliter devlet tanımı gibi dayatmaları kabul edilmekteydi. Böyle bir durumda, Serrano Suñer'in başı çektiği Falanjist fraksiyon ile Francocu kuvvetlerin oluşturduğu koalisyonun diğer grupları arasında kaçınılmaz bir çatışma ortaya çıkıyordu. Öyle ki, Falanjist bir hegemonya perspektifi, rejimin diğer iki temel unsuru olan askeri liderler ve hiyerarşik Katolik yapılanması tarafından tahammül edilemez olarak görülmekteydi. Askeri kanat ve Katolik yapılanma, zorlayıcı nedenlerden ötürü tarafsızlık politikasına olan ihtiyacı akla yatkın bularak kabul etmiş olsa da, iç politikadaki bu gerilim dış politika eğilimlerini de etkilemiştir.⁷³

2.2.2. Savaş Dışı Kalmak

Franco, her ne kadar Mihver devletlere gizli bir şekilde yardım etmiş olsa da sağladığı gizli yardımların, irredantist ideallerini gerçekleştirmek için yetersiz kaldığının farkında olmuştur. Bu nedenle, Mihver devletlerin tarafında savaşa katılması gerektiğine olan inancını korumuştur. Ancak, Franco savaşta taraf olduğunu ilan etmek için uygun zamanı beklemeyi tercih etmiştir. Ona göre uygun zaman, İngilizlerin yenileceğinin anlaşıldığı ve savaşın ateşinin söneceği andır. Böylece Franco, savaş ganimetinden payına düşeni almayı ve sömürge edinmeyi umut etmiştir. İhtiyat temelinde şekillenen bu stratejinin Franco ile birlikte mimarı olan Serrano

⁷² Manuel Ros Agudo, *La Guerra Secreta de Franco*, Crítica, Barcelona, 2002.

⁷³ Javier Tussel, *España y la II Guerra Mundial: Entre el Eje y la Neutralidad*, Temas de Hoy, Madrid, 1995.

Suñer daha sonra şunları ifade etmiştir: “Niyetimiz, bu savaşa, Alman zaferinin ilan edilmesi üzerine son barutların ateşlendiği anda girmektir” ve “İspanya'nın neredeyse bitmiş bir savaşa dahil olması ve mümkün olan en kısa süre ile savaşta kalması, gerçek bir savaş halinden ziyade resmi olarak ilan edilmiş bir savaş hali olacaktır ve çok fazla gerçek fedakarlıklarda bulunmamızı gerektirmeyecektir.”⁷⁴

Özetle, Franco'nun, İspanya'nın hayalini kurduğu topraklara mümkün olan en az riski alarak ve mümkün olan en az bedeli ödeyerek ulaşabilmek adına Fransa – İngiltere ittifakına karşı Mihver devletlerin zaferinden kendine çıkar sağlamak için ne gerekiyorsa yapmaya hazır olduğunu belirtmek mümkündür.

Bu strateji uyarınca, İspanya, 12 Haziran 1940 tarihinde “kesin tarafsızlık” statüsünü terk ederek kendini “savaşçı olmayan ülke” ilan etmiştir. Böylesi bir değişiklik, İspanya'nın Akdeniz kıyılarındaki topraklarını muhtemel bir İngiliz istilasından koruma isteği olarak algılanmış ve haklı bir tutum olarak kabul edilmiştir. Ancak, İspanya'nın içişleri bağlamında İtalya'nın eylemlerini taklit etmesinden dolayı, bu statü değişikliğinin gelecekteki saldırgan eylemlere giden yolu açtığını söylemek de yerinde olacaktır. Doussinague'nin Beigbeder'e sunduğu bir gizli raporda şu ifadeler yer verilmekteydi: “Savaşçı olmayan ülke statüsü ilanı, esasen, savaşa hazır olduğumuz ve çatışma ortamına ihtiyatlı bir giriş yaptığımız anlamına gelmektedir. Bu durum, namlularımızı doğrulttuğumuz ülkelerde güçlü bir korku yaymak ve bu korku ile büyük bir baskı oluşturmak zorundadır.”⁷⁵

İspanya'nın statü değişikliğini ilan etmesinin üzerinden iki gün geçtikten sonra, yani 14 Haziran 1940 tarihinde, Alman Birlikleri Paris'i işgal ederken, İspanyol kuvvetleri de tarafsızlığına hanel getirmemek gerekçesi ile Fas'ın Tanca kentini işgal etmiştir. Bu hareket, kapsamlı ve iddialı bir sömürgecilik programının ilk adımı olmuştur. Ancak bu adım temkinli ve geri dönüş adına ucu açık bir girişim şeklinde gerçekleştirilmiştir.⁷⁶

Francisco'nun kesin emri ile 16 Haziran 1940 tarihinde beklenen olmuş, İspanya, Almanya'dan herhangi bir talepte bulunmadan tarafını açıkça ortaya koymuştur. Aynı gün, Franco'nun daha sonra Genelkurmay Başkanı ve askeri baş danışmanı olacak olan

⁷⁴ Heleno Saña, *El Franquismo sin Mitos: Conversaciones con Serrano Suñer*, Grijalbo, Barcelona, 1982, p.193.

⁷⁵ Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores, Informe fechado el 14 de junio de 1949, R833/36.

⁷⁶ Charles R. Halstead, “Aborted Imperialism: Spain's Occupation of Tangier, 1940-1945”, *Iberian Studies*, vol. 7, no: 2, 1978, pp.53 – 71.

temsilcisi General Juan Vigon, Nazi işgali altındaki Belçika'nın Acoz Kalesi'nde Hitler ve Hitler'in Dışişleri Bakanı Joachim Von Ribbentrop ile bir araya gelmiştir. Franco'nun Hitler için kaleme aldığı mektubu Franco adına Hitler'e takdim eden Vigon, İspanya'nın savaşa girmesi karşılığında belirli talepleri içeren şartlarını öne sürmüştür. Bu şartlardan ilki, zafer kazanıldıktan sonra Cebelitarık, Fransız işgali altındaki Fas toprakları ve Cezayir'in Batısında yer alan Vahran kentinin kontrolü ile Sahra ve Ekvator Ginesi'nde hak iddia edilen İspanyol topraklarının İspanya'ya verilmesi olmuştur. Ayrıca, İspanya'nın içinde bulunduğu ekonomik darboğazdan kurtulmak ve askeri durumu iyileştirmek adına Almanlardan gıda yardımı, petrol, silah ve uzun menzilli top gibi ağır silahların tedarik edilmesi talep edilmiştir.⁷⁷

Bu aşamada Franco'nun lehine olan bir gelişmenin varlığından söz etmek mümkündür. Hitler, Tanca'nın işgali için Vigon'u tebrik etmiş ve Cebelitarık'ın tekrar İspanyol toprağı olmasına yönelik niyetini ifade etmiş olsa da, Akdeniz'in siyasi yapısında herhangi bir değişikliğe gidilmesi konusunda İtalya ile herhangi bir uzlaşuya gidilmesi yönündeki yaklaşımları da reddetmiştir. Belirtmek gerekir ki, Nazi yönetiminin ileri gelenleri, Fransa'yı işgal ettikleri ve olası bir İngiliz mağlubiyetinin çok yakın kabul edildiği dönemde, İtalya'nın iş birliği faktörü de denkleme dahil edildiğinde, İspanya'nın savaşa taraf olma maliyetinin bir hayli fazla olacağına karar vererek böyle bir durumu gereksiz görmüşlerdir. Norman Goda, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: *"Uzak bir İngiliz üssü olan Cebelitarık'ı ele geçirmek için yoksul bir ülke ile pahalı bir antlaşma imzalamak hiç de gerekli değildi."*⁷⁸

Bununla birlikte, Mussolini de İspanya'nın taleplerini aşırı bulmuş ve bu talepleri karşılamak adına herhangi bir girişimde bulunmamıştır, üstelik, İspanya'nın Akdeniz'de ve Kuzey Afrika'da İtalya'ya bir rakip olarak ortaya çıkma ihtimalini de göz ardı etmemiştir.⁷⁹

Olası bir savaşa girme yönünde gerçekleştirilen ikili görüşmeler, 1940 yılının yaz aylarında da devam etmiştir. Bu görüşmelerde Almanya ve İtalya'nın herhangi bir etkisi söz konusu olmaksızın, İspanya savaşa dahil olmak için öne sürdüğü şart ve koşullar üzerinde ısrarını tekrarlamıştır. 19 Haziran 1940 günü Berlin'de

⁷⁷ Documents On German Foreign Policy, vol. IX, no: 456.

⁷⁸ Norman J.W. Goda, *Y Mañana El Mundo, Hitler, África Noroccidental y El Camino hacia América*, Alianza, Madrid, 2002, p.114.

⁷⁹ Galeazzo Ciano, *Diarios 1937-1943*, Critica, Barcelona, 2004, p.315.

gerçekleştirilen müzakerede, İspanyol büyükelçisi, İspanya'nın savaşa taraf olmak için öne sürdüğü şartları içeren bir memorandum öne sürmüştür.⁸⁰ Bu memorandumun verilmesinin ardından, Franco ve danışmanları bir hayal kırıklığı ile karşı karşıya kalmıştır. Öyle ki, Almanlardan alınan yanıt bir hayli belirsiz ve kesinlikten uzak olmuştur. 25 Haziran gününe kadar geciktirilen yanıtta, Almanlar yalnızca, "hükümetlerinin İspanya'nın Kuzey Afrika'daki toprak beklentilerini not aldıklarını" ve "maddi yardım talepleri hususunda ise, Almanya'nın uygun bir zamanda mümkün olan en iyi şekilde yardımda bulunacaklarını" iletmışlerdir. Almanların yanıtı bir hayli rahatsız edici olan şu not ile sona ermiştir: "Fransa ile ateşkes imzalandıktan sonra, askeri durum netleşir netleşmez Nazi Almanya'sı İspanya ile tekrar müzakerelerde bulunacaktır."⁸¹

Almanya'nın bu yaklaşımının nedenlerini, Madrid'deki Alman büyükelçisine Alman askeri istihbaratı tarafından sunulan raporda görmek mümkündür. Bu raporda iki neden yer almaktaydı. Birincisi: "*İspanya, ekonomik yardım almaksızın dahil olacağı bir savaşı en fazla birkaç ay sürdürebilecektir. Mevcut ekonomik durum böyle bir savaşı sonuna kadar sürdürmeye elverişli değildir. Bilhassa gıda maddeleri hususunda İspanya'nın talep ettiği ekonomik yardım Almanya için ciddi bir yük oluşturabilir*" şeklindeyken, ikincisi ise İspanya'nın askeri kırılganlığına dikkat çekmekteydi ve şöyle denilmekteydi: "*Bir ülkenin yeniden yapılanma sürecinde karşı karşıya kalacağı iç zorluklardan dolayı, İspanya dış yardım almaksızın, savaşın ağır koşulları altında çok kısa bir süre ayakta kalabilir.*"⁸²

Müttefiklerin sağlayacağı dış yardıma bağlı olduğu kesin bir şekilde ortaya çıkan ve savaşa taraf olma teklifi kabul görmeyen İspanya'nın bu kötü durumuna bir de ülke ekonomisinin aniden kötüleşmesi eklenmiştir. 1940 yılının Mayıs ayında, Winston Churchill'in başkanlık ettiği İngiliz Hükümeti, Alman zaferinin ardından İspanya'nın stratejik önemini farkına vararak, İspanya'nın herhangi bir şekilde siyasi konumunu değiştirmemesi için ihtiyati tedbir niteliğinde bir takım girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda 1 Haziran 1940 tarihinde Sir Samuel Hoare özel bir görevlendirme ile Madrid'e büyükelçi olarak atanmıştır. İngiltere'nin bu girişimdeki temel amacı, İspanya'nın savaşta taraf olmasının önüne geçmek olmuştur. Bu nedenle,

⁸⁰ DGFP, vol. IX, no: 488.

⁸¹ DGFP, vol. X, no: 16.

⁸² DGFP, vol. X, no: 313 and 326.

İngiltere çeşitli ikna yollarını tercih etmiştir. Bunlardan biri de zorlama ve rüşvet dağıtma olmuştur. 20 milyon dolara varan tutarda para Banker Juan March aracılığı ile çok sayıda askeri yöneticiye ve komutana dağıtılmıştır. Bu rüşvet mekanizması ile İngiltere, İspanya'nın askeri tarafsızlığını sürdürmesini garanti altına almak istemiştir.⁸³

Bu rüşvet operasyonuna ek olarak İngiliz makamları amaçları doğrultusunda iki tamamlayıcı stratejik plan daha hazırlamıştır. İspanya'nın İngiltere'ye olası bir savaş ilanı durumunda veya herhangi bir Alman istilası halinde gerçekleştirilecek olan stratejik planlarından ilki Ceuta'nın işgali üzerine inşa edilen "Challenger" operasyonu ve Kanarya Adalarının işgali üzerine inşa edilen "Puma" operasyonu gibi askeri hareketleri içermektedir.⁸⁴

İkinci stratejik plan ise, İspanya'nın denizden abluka altına alınması için ABD ile işbirliğine girişmek ve bu abluka ile İspanya'nın yurtdışından gerçekleştirdiği gıda ve hammadde ithalatının kontrol altına alınması ve ithal edilen malların savaş amacıyla depolanmasının önüne geçmek olmuştur. Bu plan doğrultusunda gerçekleştirilen "ürünlerin aydan aya kontrol edilerek bir faiz politikasının uygulanması" yaklaşımı bilhassa petrol ürünleri üzerinde bir hayli etkili olmuştur. İngiltere, yalnızca "normal tüketim mallarının sadece iki buçuk ay yetecek kadar depolanmasına müsaade eden kısıtlı ithalat" izni vermeyi amaçlamıştır.⁸⁵

İspanya üzerindeki deniz ablukasını ile İngiltere, İspanya'ya hayati öneme sahip olan ürünlerin ithalatı için gerekli tesislerin yapılması ve ihtiyaç duyulan yardımın sağlanmasını teklif etmiştir, ancak bu hususta İngiltere'nin şartı, İspanya'nın "savaşçı olmayan" statüsünün sürekliliğinin sağlanması olmuştur. Böylece, Hoare'nin "İspanya'nın çıkarlarının gerektirdiği şekilde davranmasının ve bu doğrultuda bulunması gerektiği yerde kalmasının hayati bir öneme sahip olduğunu kanıtlayan" politikasının ne denli takdire şayan olduğu anlaşılacaktır. Öyle ki, İspanya Tarım Bakanlığı, Eylül ayının başında bir milyon tondan fazla tahıl hasat edildiğini bildirmiştir. Üstelik, normal bir zamanda 4 milyon ton olan üretimin toplam 2,6 milyon ton olduğuna da dikkat çekmek gerekir ki, bu dönemde İspanya'nın "açlık sınırının

⁸³ Denis Smyth, "Les Chevaliers De Saint-George: La Grande-Bretagne Et La Corruption Des Généraux Espagnols (1940-1942)", *Guerres Mondiales*, no: 162, 1991, pp.29 – 54.

⁸⁴ Juan José Díaz Benítez, *Canarias Indefensa: Los Proyectos Aliados de Ocupación de las Islas durante la II Guerra Mundial*, Ideas, Santa Cruz de Tenerife, 2008, pp.36 – 37.

⁸⁵Archives of Foreign Office, UK, General Correspondence, 371/26910 C1437.

altında kalarak büyük bir kıtlıkla karşı karşıya olduğu” yadsınamaz bir gerçek olmuştur.⁸⁶

1940 yılının Eylül ayında bozulmaya başlayan ve günden güne kötüye giden İspanya'nın iç durumunun üzerine Almanya'nın İngiltere ile tutuştuğu hava savaşı da eklenince Almanların adayı işgal etme ihtimali değerlendirmeye alınmıştır. Bu bağlamda, Alman strateji uzmanları bir noktaya önem atfetmişlerdir. Kraliyet Donanmasının Akdeniz'deki etkinliklerini kısıtlayacak olan hamle, Cebelitarık'ın bir an önce işgal edilmesi olarak öne sürülmüştür. Bu stratejik değerlendirme doğrultusunda Hitler, İspanya'nın savaşa dahil olması için gerekli koşulları görüşmek üzere Franco'yu bir müzakereye davet etmiştir. Bu müzakereye katılmak üzere, Franco artık tarafsız bir politikayı destekleyen ve günden güne daha marjinal düşünen Beigbeder yerine güvendiği bir isim olan Serrano Suñer'i görevlendirmiştir. Serrano Suñer, 16 Eylül 1940 – 27 Eylül 1940 tarihleri arasında Almanya'da bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Hitler ve Ribbentrop ile gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde tarafların öne sürdüğü hususlar ile her iki tarafın gerçekleştirdiği değerlendirmelerin aynı olmadığı anlaşılmıştır. Taraflar, İspanya'nın savaş esnasındaki stratejik konumu ile gelecekte kurulacak yeni Avrupa düzeni içerisinde İspanya'nın rolünü oldukça farklı açılardan yorumlamışlardır.⁸⁷

Ayrıca, İngiltere ile gerçekleştirilen savaşın kısa sürmesi ve İngiliz Kraliyet Donanmasının Akdeniz'deki hareket kabiliyeti ve etkinliklerinin hızla artması ile birlikte Franco'nun büyük getiriler elde etmek karşılığında kısıtlı bir riski göze alması temelinde şekillenen arzusu yeniden gündeme gelmiştir. Franco'nun bu yönde ilettiği talimatların ardından, İspanyol bakan, müzakerelerde İspanya'nın iç durumunda meydana gelen bozulmalar nedeniyle maddi yardım kapsamında istenen toprak taleplerinin kabul edilmesi hususunda ısrarcı bir tavır sergilemiştir. Bu duruma bağlı olarak, taleplerin karşılanması esasına dayanan ve Franco'nun mümkün olan en uygun anda savaşa girme kararına dair hususların yer aldığı gizli bir “siyasi protokol” imzalanması istenmiştir.⁸⁸

İspanya'nın yardım talebinde bulunduğu malzemeler ile ilgili olarak Serrano; 400 bin ton benzin, 600 bin ila 700 bin ton arasında buğday ve 200 bin ton kömür ile

⁸⁶ FO 371/24509 C12016 and FO 371/31234 C514.

⁸⁷ DGFP, vol. XI, no: 63, 66, 67, 97, 104 and 117.

⁸⁸ R. Serrano Suñer, *Entre el silencio y la propaganda*, pp.340 and 342 – 343.

100 bin ton mazot gibi taleplerde bulunmuş, ancak bu taleplerin tıpkı daha öncesinde de olduğu gibi karşılanmasının imkansız olduğu Alman yetkililer tarafından ima edilmiştir.⁸⁹

Bu yardım talebine ek olarak ayrıca Cebelitarık'a saldırmak için uçak, mühimmat, ağır silahlar ve uçaksavar topları talep edilmiştir. Franco'ya göre bu istek hiç de aşırı bir talep teşkil etmemekte, bilakis "söz konusu görevin gerektirdiği vazgeçilmez unsurlar" olarak değerlendirilmekteydi.⁹⁰

Almanya ile gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde Franco'nun ve temsilcisi Serrano'nun yaşadığı hayal kırıklığına rağmen, Almanya'nın son yaklaşımı beklenenden bir hayli farklı olmuştur. Hitler, zaferden sonra her ne kadar Fransız Fas'ı üzerindeki haklarından feragat etme niyeti sergilese de Fas ve Gine'deki üslerin yanı sıra Kanarya Adalarından birini İspanya'dan talep ederek bunun karşılığında elde edilecek kolonilerden İspanya'ya bir takım ekonomik tavizlerde bulunmayı teklif etmiştir. Dahası, Almanlar, İspanya'nın talep ettiği gıda yardımı ve askeri yardımın miktarlarını azaltmayı teklif etmişlerdir. Öyle ki, Almanlar; Cebelitarık'a gerçekleştirilen bir askeri harekatı, İspanya'nın iç sorunlarına ve sömürge topraklarına yönelik bir harekat değil, Büyük Britanya'ya karşı stratejik mahiyette bölgesel bir operasyon olarak değerlendirmişlerdir. Ribbentrop'un birkaç kez üzerinde önemle durduğu üzere bilhassa yakıt ve benzin hususunda söz edilen rakamlar bir askeri harekatın gerektirdiğinin çok üzerinde ve çok yüksek miktarlar olarak değerlendirilmiştir.⁹¹

Bu süreçte Franco'nun coşkusunu ve inancını yok eden iki gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin Nazi Hava Kuvvetleri Luftwaffe'ye galip gelmesi olmuştur. İngilizlerin galibiyeti ile İngiliz Direnişi güçlenmiş ve Ada'nın 12 Ekim'de işgal edilmesine yönelik plan iptal edilmiştir. Bir diğer neden de Kraliyet Donanmasının Akdeniz'de İtalya'ya karşı yürüttüğü mücadele neticesinde etkili bir baskı oluşturmasıdır. Kraliyet Donanması, Süveyş Kanalı'nın işgalinin Cebelitarık'a yönelik bir askeri harekatın ilk koşulu olduğunu anlamıştır. Tüm bunların yanı sıra, İspanyol Ordusunun yönetim kadrosu; Monarşi ve Katolik Dini Hiyerarşisinin de desteği ile Falanjistlerin müdahaleci politikasına günden güne

⁸⁹ DGFP, vol. IX, no: 488 and DGFP, vol. X, no: 355 and 404.

⁹⁰ R. Serrano Suñer, "Entre...", p.338.

⁹¹ DGFP, vol. XI, no: 63.

daha da karşı çıkmış ve bunun için geçerli sayılabilecek şu argümanları öne sürmüştür: Ülkenin askeri güvenlik açığı çok büyük bir boyuta ulaşmıştı, ayrıca bilhassa 1940 ve 1941 kışında dramatik bir şekilde görüldüğü üzere, İspanya büyük bir kıtlık içerisindeydi. Üstelik ülke, İngiltere ve Amerika'dan sağlanacak gıda ve petrol yardımına bağımlı bir haldeydi.

Bütün bu koşullar göz önünde bulundurulduğunda Franco yine de Mihver devletler safında yer almanın kaçınılmaz olduğunu düşünmekteydi ve üstü kapalı risklerin bertaraf edilmesi için bunun gerekli olduğuna inanmaktaydı. Franco, bu politik yaklaşımdaki ısrarı neticesinde, 17 Ekim'de Dışişleri Bakanı Beigbeder'i görevden alarak yerine Serrano Suñer'i atamıştır. Öte yandan, Hitler'in genel stratejisi ile Franco'nun taleplerinin örtüşmesi günden güne daha da zor hale gelmiştir. Serrano Suñer'in Berlin'e gitmesinin üzerinden henüz birkaç gün geçmişken Hitler Ciano ile gerçekleştirdiği bir görüşmede, İspanya'nın öne sürdüğü talepleri reddettiğini itiraf etmiştir. Zira, Hitler'e göre İspanya'nın öne sürdüğü şartlar değerlendirildiğinde "astarı yüzünden pahalıya gelmektedir". Ayrıca, "İspanyolların uzun yıllar boyunca bir çok talepte bulunduğu ancak karşılığında hiçbir şey vermediği" hususuna da dikkat çekilmiştir.⁹²

Bu süreçte beklenmedik bir gelişme daha yaşanmıştır; 25 Eylül 1940 tarihinde, Dakar'da konuşlanan Fransız sömürge ordusu, Vichy Hükümetine olan bağlılığından vazgeçmeksizin, İngilizler tarafından desteklenen General Charles de Gaulle'nin ordusuna saldırmayı reddetmiştir ve Almanya Fransa'nın Kuzey Afrika'daki sömürge topraklarına saygı duyduğu sürece ordunun tarafsız olacağına dair bir garanti öne sürmüştür. Dakar'da yaşanan bu gelişmenin ardından 4 Ekim günü Hitler ve Mussolini, Alplerde yer alan bir sınır kenti olan Brenner'de bir araya gelerek, İspanya'nın Fas üzerindeki taleplerini değerlendirdikleri bir görüşme gerçekleştirmişlerdir.⁹³

Bu görüşmede Hitler, İspanya'nın savaşa müdahil olmasına yönelik Cebelitarık'ın ele geçirilmesi adına "stratejik öneme sahiptir fakat askeri yardım hususunda etki yaratmayacaktır" vurgusunda bulunmuştur. Fakat Hitler'in bu öngörüsü iki olumsuz sonucun doğmasına yol açacaktır. Bunlardan ilki: "Kanarya

⁹² DGFP, vol. XI, no: 124.

⁹³ DGFP, vol. XI, no: 149.

Adaları üzerindeki İspanyol üslerinin İngilizler tarafından işgal edilmesi” ve ikincisi: “Kuzey Afrika’daki kuvvetlerin Gaulle hareketine dahil olması” şeklinde değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Fransızların Fas’taki varlığının sürdürülmesi ve Fas’ı İngilizlerden koruması” seçeneğinin en iyi yol olduğu düşünülmüştür.⁹⁴

Mussolini ise “Fransa’nın umutları ile İspanya’nın arzuları arasında bir uzlaşma” sağlanması yönündeki düşüncelerini dile getirmiştir. İşte bu gelişmeler neticesinde, 23 Ekim 1940 tarihinde gerçekleştirilen Hendaye görüşmelerinde, Almanya ile İspanya arasında bir antlaşma sağlanması neredeyse imkansız hale gelmiştir.⁹⁵

2.2.3. Savaşa Dolaylı Dahil Olmak

İspanya, herhangi bir antlaşma imzalamamış olmasına karşın, Savaş sonrası gerçekleştirilecek toprak taksiminden payına düşeni almak düşüncesi ile, 27 Eylül 1940 tarihinde Almanya, İtalya ve Japonya arasında imzalanan Üçlü Pakt’a taraf olmak için Hendaya’da gizli bir protokol imzalamak istemiştir. Bu protokolün 5.maddesinde, Cebelitarık’ın İspanya’ya teslim edilmesi talep edilmiştir. Buna karşılık, Hitler ve Mussolini’nin İspanya ile Fransa arasındaki uzlaşma sağlanmasına yönelik düşünceleri de “İngiltere’nin yenilgisini takiben, Fransa’nın Almanya ve İtalya nazarında konumunun değişmemesi şartıyla Fransa’nın Afrika’daki topraklarından verilmesi uygun görülen parçaların İspanya’ya verilmesi” şeklinde ifade edilmiştir.⁹⁶

Böylelikle, İspanya, Mihver devletlerin savaşı olmayan bir üyesi haline gelmiştir. 28 Ekim’de Mussolini ve Hitler arasında gerçekleşen görüşmede, Mussolini Hitler’e bu gizli protokolün ne anlama geldiğini şu şekilde ifade etmiştir: “*Bu protokol, İspanya’nın Üçlü Pakt’a gizli bir şekilde dahil edildiğinin göstergesidir.*”⁹⁷

Serrano Suñer ise ihtiyati nitelikte olan bu antlaşma ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: “Açıkça ifade etme vakti gelene dek, Hendaya’da imzalanan bu askeri ittifak antlaşması ile İspanya Üçlü Pakt’a dahil olmuştur.”⁹⁸

1940 yılının sonuna gelindiğinde, Hitler’in 1 Ocak 1941 tarihinde

⁹⁴ DGFP, vol. XI, no: 124.

⁹⁵ Paul Preston, “Franco and Hitler: The Myth of Hendaye 1940”, Contemporary European History, vol. 1, no: 1, 1992, pp. 1-16.

⁹⁶ S. Suñer, *Entre...*, pp. 300 – 305 and 311 – 324.

⁹⁷ M. Muggeridge (ed.), *Ciano’s Diplom...*, p.404.

⁹⁸ S. Suñer, *Entre...*, p. 84.

gerçekleştirilmesini öngördüğü “Felix Harekatını” gerçekleştirmek için Berlin’in İspanya’ya ikna çalışmaları yoğunluk kazanmaya başlamıştır. 7 Aralık 1940 günü Amiral Canaris, kesin karara yönelik onay vermesi için Franco ile bir araya gelmiştir. Ancak, Franco “İspanya’nın henüz buna hazır olmadığını” öne sürerek Alman Baskısına karşı direnmiştir. Zira Franco’ya göre “İspanya’nın içinde bulunduğu durum değerlendirildiğinde ekonomik zorlukların askeri olumsuzluklardan çok daha baskın şekilde önemini hissettirdiği görülmektedir”. Öyle ki İspanya’nın ciddi düzeyde gıda sıkıntısı çektiğini ve ihtiyaç duyduğu malzemelerin çoğunu temin edemediğini söylemek yerinde olacaktır. Franco’ya göre askeri durum o kadar zayıftı ki, “İspanya savaşa girer girmez Kanarya Adalarını ve Denizaşırı topraklarını kaybedecekti” Bu nedenle, Franco, “İspanya’nın ancak İngiltere kaybetmek üzereyken savaşa gireceği” kararına varmıştır.⁹⁹

Franco’nun ağırdan aldığı yönünde yorumlanan bu iradesi, Kraliyet Donanması’nın kontrollünde gerçekleştirilen dış kaynak teminine bağlı ve zaten kötü olan ekonomik durumun daha da kötüye gitmesini hızlandırmıştır. Bunun sonucunda, rejimin iç ve dış politikalarının kontrolü üzerinde, askeri kanat ile falanjistler arasındaki gizli çatışma daha da şiddetli bir hal almıştır. Bu durumdan faydalanan İngiltere ve Amerika, rejim içerisindeki tarafsızları desteklemek adına ihtiyaç duyulan buğday ve yakıt sevkiyatı ile ilgili olarak bir dizi düzenlemeler yapma yoluna gitmişlerdir. Churchill, Roosevelt’e yazdığı 23 Kasım tarihli mektupta, “İspanya’nın açlık tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını” belirtmiş ve “savaşın dışında kalıp tarafsızlıklarını korudukları sürece İspanya’ya her ay bir sefer ihtiyaç duyulan gıda maddelerinin ulaştırılabileceğini” ifade etmiştir.¹⁰⁰

İspanya’nın inadını kırmak adına Hitler Mussolini’den arabulucu olmasını istemiştir. Bunun üzerine, 12 Şubat 1941 tarihinde İtalya – Fransa sınırında yer alan Bordighera kentinde Mussolini ve Franco bir araya gelmiştir. Bu görüşmede, Hendaye’de imzalanan gizli protokolün 5.maddesinin İspanya lehine incelenmesi talep edilmiş olup ayrıca Franco, İspanya’nın savaşa girmesini veto eden “açlık ile karşı karşıya olma durumu ve askeri kapasitedeki mutlak yetersizlik hali” maddesini kabul etmiştir. İspanya’nın bu yetersiz kapasitesinin ve oldukça kötü durumunun farkında

⁹⁹ DGFP, vol. XI, no:476.

¹⁰⁰ Roosevelt Franklin, Churchill Winston, *Their Secret Wartime Correspondence*, Barrie & Jenkins, London, 1975, p.121.

olan Mussolini, Franco'ya baskı yapmaktan kaçındı ve Hitlere bir rapor gönderdi. Almanya'nın umutlarına son veren bu raporda "İspanya'nın an itibariyle herhangi bir askeri hareket başlatacak yeterlilikte olmadığı" vurgulanmış ve "İspanya'nın aç ve silahsız bir halde olduğu ve ülke içerisinde kendilerine karşı kuvvetli bir düşmanlık eğiliminin söz konusu olduğu" kaleme alınmıştır.¹⁰¹

Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, devam eden süreç içerisinde, Franco rejimi bahsedilen bu yetersizlikleri nedeniyle savaşa karışmadan, Mihver devletler ile aynı doğrultuda uyum halini sürdürmüştür. Bu süreçte, basında İngiltere karşıtı kampanyalar devam etmiş, Alman ve İtalyan istihbarat teşkilatlarına gizli destek sağlanmış, Mihver devletlerin Deniz ve Hava Kuvvetleri unsurlarına lojistik destek vermek üzere tesisler kullanılmış ve Mihver devletler tarafından ihtiyaç duyulan tungsten, demir cevheri ve pirit gibi yararlı madenlerin ihracatı teşvik edilmiştir.

2.2.4. Ahlaki Savaş

İspanya ile Nazi Almanya'sı arasında baş gösteren siyasi anlaşmazlıkların ve farklı yaklaşımların üstesinden gelmek için resmi girişimlerde bulunan Franco ve Serrano Suñer, Nazi hükümetini gösterdiği yararlı faaliyetlerden dolayı tebrik etmiş ve İspanyol gönüllülerinden oluşan bir topluluğun Alman ordusu ile birlikte komünizme karşı savaşmasını bir çeşit iyi niyet göstergesi ve "dayanışma hareketi" olarak teklif etmiştir. Serrano Suñer, 2 Temmuz 1941 günü, İspanya'nın konumunu "arkadaşlarımızla birlikte en kararlı ahlaki savaşı verdikleri" şeklinde yorumlamış ve Falanjistler tarafından kullanılan bir ifade olan "Ahlaki savaş tavrı" kavramını "Savaşçı Mihver Devletler" tanımının yanına eklemiştir.¹⁰²

İspanya çok hızlı bir şekilde yeni bir kampanya yürütme yoluna gitmiştir. "Rusya, iç savaşımızın suçlusudur!" sloganı ile Komünizme karşı savaşacak gönüllüler toplanmaya başlamıştır. 13 Temmuz 1941 tarihinde, General Muñoz Grandez komutasında, 18 bin erkekten oluşan ve adını Falanjistlerin rengi olan Mavi renkli gömleklerinden alan Mavi Tümen Rus Cephesine gitmek üzere yola çıkmıştır. Çatışmalar sona erene dek, bu cephede toplam 45 bin İspanyol savaşmış ve bunların

¹⁰¹ Javier Tusell y Genoveva García, *Franco y Mussolini: La Política Espanola Durante La Segunda Guerra Mundial*, Planeta, Madrid, 1985, p.124.

¹⁰² DGFP, vol. XII, no: 671, and vol. XIII, no: 12.

%10'undan fazlası hayatını kaybetmiştir.¹⁰³

Mavi Tümen'in savaşa sürülmesin altında yatan politik hesaplar çok açıktır. İspanyol kanının, Mihver Devletlerin savaşına sağladığı katkı ile gelecekte topraklar üzerinde hak iddiasında bulunulması mümkün olacaktır. Serrano Suñer şöyle demektedir: "Fedakarlıkları, hayal edilen zafere giden yolda bize meşruiyet sağlamış ve bizi savaşta bekleyen daha büyük fedakarlıklardan kurtarmıştır."¹⁰⁴

İngiliz ve Amerikan kaynaklarına olan hayati bağımlılığın farkında olan Franco diplomasisi, Londra ve Washington ile olan talihsiz anlaşmazlıkların giderilmesine yönelik faaliyetlerine hız verme yoluna gitmiştir. Zira, petrol arzının kesintiye uğraması, taşımacılık sistemini felç etmiş ve İspanyol ekonomisini iflasın eşiğine getirmiştir.¹⁰⁵

Franco, İngiltere'nin Mavi Tümen'e karşı protestolarını karşılamak için "ahlaki savaş" politikasının gerekçeli nedeni olarak "iki savaş teorisi" adlı bir yaklaşım öne sürmüştür. Ona göre, İspanya iç savaş esnasında Haçlı seferlerinin devamı niteliğinde bir savaş gerçekleştirirken, doğuda da Komünizme karşı bir savaş vermiştir. Ancak Batı Avrupa'da, Mihver Devletler ile Büyük Britanya arasında gerçekleştirilen savaşta "savaşçı olmayan devlet" statüsünü koruma yoluna gitmiştir. En başından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek Franco diplomasisi, İngiltere ve Amerika'nın çekincelerine karşın, "Komünizmle mücadelenin, batıda, çağdaş devletler topluluğu arasındaki savaştan çok farklı bir mücadele olduğu" ilkesine dayandırılmıştır.¹⁰⁶

2.3. İspanya'nın Tarafsızlık Politikası

İtalya'nın Libya'da yaşadığı ciddi yenilgiler ve Almanların Rusya'ya saldırdığı sırada maruz kaldığı zorlu kış koşullarının yanında, 1941 yılının Aralık ayında Amerika Birleşik Devletleri'nin de savaş dahil olması, Franco'nun umut bağladığı Mihver Devletlerinin olası zaferini geri dönüşü mümkün olmayan bir şekilde baltalamıştır. Bu noktada Franco Müttefiklerden gelecek olası bir düşmanca harekete karşılık kendini güvence altına almak için Portekiz'de Salazar'ın diktatörlük rejimi ile olan yakın ilişkilerinden yararlanma yoluna başvurmuştur. Salazar, 1943 yılının

¹⁰³ Xavier Moreno Juliá, *La División Azul: Sangre Española En Rusia*, Crítica, Barcelona, 2005, p.312.

¹⁰⁴ R. Serrano Suñer, *Entre Hendaia y Gibraltar*, Nauta, Barcelona, 1973, p.209.

¹⁰⁵ DGFP, vol. XII, no: 671

¹⁰⁶ S. Hoare, *Ambassador...*, pp.241.

ortalarında mecburen Müttefiklerin safına katılana kadar, Müttefiklerle işbirliği içerisinde değerlendirilebilecek bir tarafsızlık politikası izlemiştir.¹⁰⁷ İspanya'nın girişimleri neticesinde, 12 Şubat 1942 günü, Sevilla'da Franco ile Salazar arasında kişisel bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmede, İber Yarımadası'nın barış ve dokunulmazlığının korunmasına dair gerçekleştirilen önceki antlaşmalar onaylanmıştır.¹⁰⁸

Müttefiklerin zaferi ve Sicilya'yı işgal etmesi ile 1943 yılının Temmuz ayında Mussolini'nin devrilmesi, İspanya'nın tarafsızlığa geri dönüşüne hız kazandırmıştır. Artan güçlerinin farkında olan Müttefikler ve bilhassa Amerika; Almanya'ya yönelik her türlü yardımın durdurulması için Madrid'e baskı yapmaya başlamıştır. Eylül ayının sonuna gelindiğinde, Franco Mavi Tümen'in dağıtıldığını ve beklenenden daha erken geri çekildiğini ilan etmiştir. 1 Ekim 1943 tarihinde İspanya tekrar "katı tarafsızlık" statüsüne dönmeyi kararlaştırmıştır. Bu kararın üzerinden henüz yedi gün geçmişken, İspanya Müttefiklere Azor Adaları üzerindeki askeri üsleri kullanma iznini hiçbir şekilde itiraz etmeksizin vermek zorunda kalmıştır. 1944 yılının başında, İngiltere ve Amerika'nın baskıları daha da yoğunlaşmaya başlamıştır. 28 Ocak'ta Amerika Birleşik Devletleri, İspanya'nın Müttefiklerin taleplerini karşılamadığı gerekçesi ile petrol ambargosu başlatmıştır. Bunun üzerinden henüz çok kısa bir süre geçmişken, aynı ambargo tedbiri pamuk ihracatı için de uygulanmış ve Katalan tekstil endüstrisinin felç olmasına yol açmıştır. Tam anlamıyla ekonomik çöküş ile karşı karşıya kalan Franco çaresiz pes etmiştir. Öyle ki, "İspanya'nın uzlaşmaktan başka bir seçeneği kalmamıştır." 2 Mayıs 1944 tarihinde Müttefikler ile imzalanan bir antlaşma uyarınca, İspanya Hükümeti, casusluk veya sabotaj gibi suçlar işlediğine hükümlenen Alman ajanlarının kendi topraklarından sınır dışı edileceğini, liman ve havalimanlarından Almanlara yönelik sağlanan tüm lojistik desteğin durdurulacağını ve Almanya'ya yapılan tungsten ihracatının büyük ölçüde azaltılacağını taahhüt etmiştir.¹⁰⁹

2.3.1. Mihver Bloktan Uzaklaşılması

Savaşın sonunda, Franco, Mihver devletlerin mağlubiyetinin

¹⁰⁷ Fernando Rosas, *Portuguese Neutrality in the WWII*, Cambr. University Press, London, 2001, p.11.

¹⁰⁸ *DGFP*, vol. XII, no: 674.

¹⁰⁹ Joan Maria Thomàs, *The Battle for Wolfram (January–May 1944)*, New York, 2011, pp.67–127.

kesinleştirilmesine yönelik belirlenen İngiliz ve Amerikan taleplerini karşılamak zorunda kalmıştır. Ancak bu noktada Franco, anti komünizm ve Katolik inancı gibi argümanları kullanmayı tercih etmiştir. Franco kendine “Batı’nın nöbetçisi” ve “Hitlere direnerek İspanyol tarafsızlığını koruyan, üstün öngörü yeteneğine sahip adam” gibi nitelermeler yakıştırmıştır. Buna bağlı olarak, Serrano Suñer günah keçisi ilan edilmiş ve bakanlık görevini ifa ederken İspanya’nın adının Mihver devletler ile birlikte anılmasının tek sorumlusu olarak gösterilmiştir. Franco’nun bu ifadeleri Washington’dan ziyade Londra’dan sert bir tepki ile karşılanmış ve Churchill bu hususla ilgili şöyle demiştir: “Franco’yu umursamıyorum, ancak savaştan sonra İber Yarımadası’nın İngiltere’nin düşmanı olmasını istemiyorum.”¹¹⁰

1944 yılının Ağustos ayında Gomez-Jordana’nın hayatını kaybetmesinin ardından Dışişleri Bakanı olan Jose Felix de Lequerica’nın çabalarıyla Franco’nun dış politikası, Avrupa Savaşı’nın ardından ABD’yi Sovyet tehlikesine karşı uyarmak üzerine odaklanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 7 Kasım 1944 tarihinde, Franco, United Press ajansına yaptığı açıklamada kendi rejimini ilk kez “Organik Demokrasi” ve Katolik olarak tanımlayarak, “ABD’nin dış politikasının İspanyol ideolojisi ile ters düştüğünü” eklemiştir. Ayrıca Franco, “İspanya’nın hiçbir zaman Mihver devletler ile özdeşlemediğini” çünkü “Katolik inancının ilkeleri tarafından yönlendirilmeyen devletlerle müttefik olmalarının ideolojik olarak mümkün olmadığını” belirtmiştir.¹¹¹

11 Nisan 1945 tarihinde, Franco, daha önce Filipinler’de meydana gelen bir dizi olayı öne sürerek, Anti-Komintern (Üçlü Pakt) Antlaşmasının eski bir tarafı olan Japonya ile diplomatik ilişkilerin kesilmesini emretmiştir.¹¹²

Bütün bu tarafsız görünme çabalarına rağmen 1945 yılının Mayıs ayında Almanya’nın mutlak yenilgisi Franco rejimini Araf’ta bırakmıştır. 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco’da gerçekleştirilen ve İspanya’nın davet edilmediği Birleşmiş Milletler Konferansı’nda, Meksika’nın itirazına rağmen Franco İspanyasının üyeliği veto edilmiştir. 2 Ağustos 1945 günü, Müttefiklerin Potsdam’da gerçekleştirdiği konferansın sonunda, Stalin, Truman ve Attlee; “İspanya Meselesi” ile ilgili olarak, “Problemin kökenleri, doğası ve tarihi ele alındığında Franco İspanya’sının saldırgan devletlerle olan sıkı ilişkileri nedeniyle” uluslararası düzeyde kınanmasını

¹¹⁰ F. Paz, *La Neutralidad...*, Madrid, 2017, pp.92 – 93.

¹¹¹ F. Paz, *La Neutralidad...*, Madrid, 2017, pp. 196 – 197.

¹¹² Florentino Rodao, *Franco y El Imperio Japonés*, Plaza y Janés, Barcelona, 2002, p. 497

onaylamışlardır.¹¹³

Sonuç olarak, 1945 yılının Ağustos ayından itibaren başlayan Soğuk Savaş dönemi, Franco rejiminin varlığını sürdürmesi için gerekli şartların oluşmasını sağlamıştır. Bunun en büyük nedeni, İngiliz ve Amerikan otoritelerinin, İber Yarımadası'nda meydana gelecek bir iç savaş ya da ortaya çıkacak Komünist bir rejimden ziyade kötünün iyisi olarak Franco'nun varlığına göz yummaları ve böylece bölgenin istikrarını korumak istemeleridir. Bununla birlikte, Mihver devletlere ait uluslararası medya Franco İspanyasını, "Mihver'in kara lekesi" ve "ilk günah" gibi etiketler ile yaftalayarak siyasi ve diplomatik bir marjinalliğe mahkum etmiştir. Bütün bunlara rağmen, hiçbir şekilde askeri veya ekonomik bir yaptırım yoluna gidilmemiştir. En nihayetinde, geçmişine rağmen İspanya Batı ekseninde yerini alan bir devlet olma yoluna gitmiş ve tüm bu yaşananlar İspanya'nın batı ile entegrasyonunun önünde herhangi bir engel teşkil etmemiştir.

¹¹³ F. Paz, *La Neutralidad...*, Madrid, 2017, p. 198.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ESNASINDA TÜRKİYE – İSPANYA İLİŞKİLERİ

İspanya ve Türkiye, modern tarihe izlerini bırakan ve köklü bir geçmişe sahip olan ülkelerdir. 1939 yılında Nazi Almanya'sının bir tehdit olarak etkisini göstermeye başlamasından önceki süreçte her iki ülkenin durumunun da hassasiyet arz ettiğini söylemek mümkündür. Öyle ki, İspanya üç yıl süren bir iç savaştan henüz çıkmışken, Türkiye ise 1919 – 1923 yılları arasında büyük bir Kurtuluş Savaşı vermiş ve zaferle sonuçlanan bu savaşın ardından Cumhuriyeti ilan etmiştir. Bu dönemde, her iki ülke için de ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmaya yönelik bir plana ihtiyaç söz konusu olmuştur. Bu nedenle, iki ülke de yeni maceralardan ve tehlikeli girişimlerden kaçınma yoluna gitmiştir. 1939 yılında, İspanya ve Türkiye tarafsız kalma hususunda hemfikir bir tavır sergilemiş ve tarafsızlık durumunu sürdürmek adına iyi bir diplomasiye ihtiyaç duymuşlardır.

3.1. 1939 Yılındaki İlişkiler

Bu dönem, İspanya'nın üç yıl süren iç savaşının bittiği ve Türkiye Hükümetinin İspanya İç Savaşı boyunca İspanya ile yakından ilgilenen Dr. Refik Saydam ve İsmet İnönü tarafından yönetildiği bir süreçtir. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce göreceli olarak soğuk olan Türkiye – İspanya ilişkileri, savaşın dinamikleri ile şekillenmiş ve 1945 yılına kadar geçen süreçte gittikçe yakınlaşmış ve sıcak bir hal almıştır. Öyle ki, bu iki ülkeden birinin Almanya lehine ya da aleyhine savaşa girmesinin iki ülkenin ilişkileri üzerinde belirleyici bir unsur olduğu yönünde bir değerlendirme yapmak mümkündür.¹¹⁴

1939 yılı boyunca Türkiye ve İspanya arasındaki diplomatik ilişkiler Büyükelçi Carlos L. Doriga öncülüğünde yürütülmüştür. Hitler'in Avrupa'ya yönelik taarruz hazırlıklarını tamamlanmak üzere olduğu Haziran ayına gelindiğinde, mezkur dönemde İspanya'nın Burgos kentinde yer alan İspanyol Hükümeti ile Türkiye Hükümeti bu süreçte izleyecekleri politikalar hakkında karşılıklı müzakerelerde

¹¹⁴ David Salinas, *Las Relaciones Hispano-Turcas Durante La Segunda Guerra Mundial (1939 – 1945) A Través de Sus Documentos*, Editorial Spica Siglo XXI SL, Valladolid, 2011, p.17.

bulunmuşlardır. Bu şartlar altında, başlangıçta Hitler ve Stalin'in Müttefik olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, üzeri örtük bir şekilde uygulanan ve hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan Sovyet Rusya'nın İspanya'ya yönelik politikası, İspanya tarafında merak uyandırmıştır. Öyle ki, hayli yıpratıcı bir iç savaştan henüz çıkmış İspanya ne ekonomik ne askeri bağlamda, yeni maceralara yelken açacak durumda değildir. Aynı şekilde, 1914 – 1918 yılları arasında büyük bir savaş atlatan ve o dönemdeki müttefiki Almanya'nın yenilgisi ile birlikte yenilmiş kabul edilen ve bütün bunlara karşın 1923 yılında bağımsızlığını ilan eden Türkiye Cumhuriyeti de herhangi bir savaşa dahil olma ihtimalinden kaçınmayı tercih etmiştir.¹¹⁵

Carlos L. Doriga'nın Burgos'taki İspanyol Yönetimine sunmak üzere kaleme aldığı 2 Haziran 1939 tarihli raporda şu ifadeler yer verilmektedir:¹¹⁶

"... Türkiye Dışişleri Bakanı Sayın Şükrü Saraçoğlu, Yoldaş Potemkin'in geçtiğimiz Nisan ayında gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretine karşılık iade-i ziyarette bulunmak için Moskova'ya gidecek. Doğrusunu söylemek gerekirse, İngiltere ile Türkiye arasında imzalanan antlaşmanın sonuçlanmasına karşı çıkmayarak buna imkan tanıyan Sovyet Dışişleri Komiser Vekili ile Ankara'da gerçekleştirilen görüşme, Balkanlara dair çözüm arayışının gayri resmi temsilcisi olan Sovyet Hükümeti ile İngiltere arasındaki müzakerelerin kolaylaştırılmasını amaçlamaktadır."

Doriga'nın gönderdiği 19 Haziran tarihli bir başka raporda ise Türkiye – Fransa ilişkilerine değinilmiş ve nihayetinde bir antlaşma ile Türk yönetimine devredilen Hatay hakkındaki soruna yer verilmiştir. İspanyol bakan, Yunus Nadi tarafından kaleme alınan, Türk Hükümetinin, Başbakan Dr. Refik Saydam ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün politik zaferinin övgüyle ele alındığı makaleyi de İspanyol makamlarına iletmiştir.¹¹⁷

Doriga'nın 1939 yılının Temmuz ayı boyunca kaleme aldığı raporlara bakıldığında, bu raporların Türkiye ve İngiltere arasındaki siyasi ve ticari ilişkilere odaklandığı görülmektedir. Bu ilişkilerde dikkat çeken ve Türkiye lehine olduğu düşünülen bir husus, Anadolu topraklarındaki petrol rezervlerinin ve maden yataklarının araştırılıp keşfedilmesine yönelik faaliyetler olmuştur. Bu gelişmeler Türkiye'nin Akdeniz'deki stratejik varlığını ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün

¹¹⁵ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.17.

¹¹⁶ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.17.

¹¹⁷ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.17.

politikalarını desteklemiş ve güçlendirmiştir.

Doriga 27 Temmuz tarihli raporunda şunları söylemektedir:¹¹⁸

"...her ne kadar öyle olmasını istemesek de, İngiltere'nin bu cömert girişimlerin gelecekte ne gibi sonuçlar doğuracağını göreceğiz. İngiltere'nin barışçıl yöntemlerle istediğini elde etme konusundaki mahareti bilinse de, Türkiye tarih boyunca taahhütlerini yerine getiren bir ülke olmuştur. Bunun sayısız örneğini görmek mümkündür."

Ulus gazetesinin, Fransızca dilinde haftalık olarak yayınlanan Ankara adlı nüshasında yer alan bir makalede İspanya'ya ve İspanya'nın Mihver Devletler arasındaki konumundan bahsedilmiştir. Bu makalede genel olarak General Franco'nun İspanya'yı Mihver Devletlerden kurtarmak için verdiği çabaya değinilmiştir.¹¹⁹

Makalede, XIII. Alfonso'nun oğlu Don Juan'ın gelecekte maceraperest politikardan kaçınmak istediği, İspanya'nın çıkarları doğrultusunda demokratlarla birlikte olacağı ve İspanyolların dış politika bağlamında kendi aralarında anlaşmazlık yaşadığı gibi hususlardan söz edilmiştir. Ayrıca Makalede, İçişleri Bakanı Suñer'in İtalyan ve Alman yanlısı tutumu ile bu doğrultuda bir politika izlediğini ve ilgili gruplara destek verdiği buna karşın İspanyol Ordusunun ileri gelen generallerinin İspanya Devletine zarar verebilecek maceralardan kaçınmak adına kesin tarafsızlık politikasından yana olduğu belirtilmiştir.

Sonunda, pahalıya mal olacağı bilinmesine rağmen Franco ikinci yaklaşımı seçmiş, tarafsızlık politikasında karar kılmıştır. Salinas'a göre 1939 yılında, İspanya'nın gelecekteki siyasal gelişiminden ziyade savaş esnasında tarafsız kalması Türkiye'yi asıl ilgilendiren mesele olmuştur. Öyle ki Türkiye, İspanya ile tarafsızlık hususunda her zaman hemfikir olduğunu belirtmiştir.¹²⁰

Mussolini, Ağustos ayında yaptığı konuşmasında Doğu'yu şu ifadesi ile tehdit etmiştir:

*"Yönümüzü Doğu'ya, İtalya'nın geleceğinin saklı olduğu topraklara dönmeliyiz."*¹²¹

Bu süreçte, Türkiye, İtalya karşıtı propaganda yapmaya devam etmiş, Türk orduları Trakya'da Bulgaristan sınırında askeri manevralar ve tatbikatlar

¹¹⁸ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.17 – 18.

¹¹⁹ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.18.

¹²⁰ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.18.

¹²¹ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.18 – 19.

gerçekleştirmeye başlamıştır. Bulgaristan hükümeti, Türkiye ile olan sınırındaki Türk askeri hareketliliğinden rahatsız olduğunu dile getirmiştir.¹²²

23 Ağustos tarihinde İstanbul'a ulaşan "Cabo San Agustin" adlı İspanyol Ticaret gemisine, Feodosya limanından yola çıktıktan sonra Sovyetler Birliği tarafından el konmuştur. İspanya Büyükelçisi'nin belirttiğine göre sayıları 34 olan denizciler, İstanbul Limanında güvenlik güçleri tarafından "Magallanes" adlı İspanyol gemisine nakledilmişlerdir. İspanya, Sovyetler Birliği'nin bu hareketinin aralarındaki antlaşmalara, uluslararası hukuka ve İspanyol yasalarına aykırı olduğunu bildirmiş ve Dışişleri Bakanlığı düzeyinde kınama gerçekleştirilmiştir.¹²³

1 Eylül 1939 tarihinden itibaren devam eden beş yıl boyunca, İspanya ve Türkiye karşılıklı ilişkilerini iki tarafsız ülke olarak yürütme yoluna gitmişlerdir. Bir hayli sert ve zor koşulların hüküm sürdüğü bu beş yıl boyunca, Ankara ve İstanbul'da görevli İspanyol diplomatlar, Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Balkanlardaki siyasi, ekonomik ve askeri hareketlerini ve tutumlarını Madrid'e raporlamak ile görevlendirilmiştir. Söz konusu bu coğrafyada İspanya'nın mevcut dönemde ve ilerleyen zamanda izleyeceği politikaların henüz belirlenmemiş olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Türkiye'den Madrid'e ilk rapor 2 Eylül 1939 tarihinde gönderilmiştir. Bu raporda, Avrupa'da yaşanan gelişmelerin Türkiye'de nasıl bir yankı uyandırdığı yer almıştır.¹²⁴

1939 yılının Ekim ayında Türkiye'nin askeri gücünün İspanya'ya nazaran daha iyi durumda olduğunu söylemek mümkündür. Bu süreçte her iki ülke de etkili bir diplomasi ihtiyacı içerisindeydi. 17 Ekim 1939 tarihli raporunda Doriga şunları demektedir:¹²⁵

"Türkiye bundan böyle güçlü bir komşu tarafından rahatsız edilen ve daima teyakkuz halinde bir ülke olamaz. Artık, çok güçlü müttefikler tarafından korunması söz konusudur."

9 Kasım 1939 tarihinde Büyükelçi Doriga ile Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu arasında bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Doriga'ya göre, Saraçoğlu gelecekte de her iki ülkenin ilişkilerinde sıcaklığın korunması ve ilişkilerin dostça bir

¹²² D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.19

¹²³ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.19.

¹²⁴ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.20.

¹²⁵ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.21.

atmosferde sürdürülmesi yönünde bir yaklaşım sergilemiştir. 1939 yılında Avrupa'nın genel durumu dikkate alındığında, bu görüşmenin oldukça iyi bir diplomatik davranış olduğunu belirtmek mümkündür. Öyle ki, bu süreçte, İngiltere ve Fransa bir savaş halindeyken, Amerika Birleşik Devletleri de savaşa dahil olmaya hazırlanma sürecinde ve Stalin ile Hitler ittifak halindedir.¹²⁶ Bahsedilen dönemde, Avrupa'ya belirsizlik hakimdir. Kan, gözyaşı, korku ve savaşın baskın geldiği Avrupa'da, diplomasi uzmanlarının yakın gelecek hakkında iyimser olduklarını söylemek mümkün değildir.

Türkiye'deki görevi boyunca "Doğu ile Batı arasındaki köprü" konumunda olan Doriga, Saraçoğlu ile gerçekleştirdiği görüşmeye dair şunları ifade etmiştir:¹²⁷

"...Türk Dışişleri Bakanını ziyaret etme nedenlerimden biri de İstanbul Limanına demirli "Magallanes" gemisini oradan çıkarmak için görevlendirilen komisyonun başkanlığına Deniz Kuvvetleri Komutanı Francisco Nuñez'i önermek idi... Görüşme atmosferinin samimiyetine dayanarak, Bakan'a Moskova seyahatinde edindiği izlenimleri sordum... Bakan, gayet açık yüreklilikle bana, Türkiye'nin sözünü tutmaktan ve Türk Dış Politikası'nın ilkeleri doğrultusunda çizilen rotayı takip etmekten daha fazlasını yapmadığını söyledi... Daha sonra Bakana, Rusya'nın saldırmasından korkup korkmadıklarını sordum ve Bakan, Sovyetlerin Türkiye'ye asla saldırmayacağını ve "bundan endişe duymadığını" ifade etti ve gülererek ekledi: "pek bir şey bilmiyoruz."

Doriga'nın Türklerin düşünce şeklini bildiği açıktır. Sovyetlerin Türkiye'ye saldırması halinde, Türkler kendilerini mümkün olan en iyi şekilde savunacaklardır ki bu da Türk Bakanın ifadesi ile şu anlama gelmektedir: "Türk ordusunu cepheye mağlup etmek kolay değildir."

1939 yılının sonunda kaleme alınan raporlar, genel itibariyle Mihver Devletlerin ve Müttefiklerin Türkiye üzerindeki girişimleri ve bu girişimlerin ortaya çıkardığı etkiler üzerine odaklanmıştır. Türkiye'nin niyet ve yaklaşımları İspanya Dışişleri Bakanı Juan Beigbeder y Atienza'nın bir hayli ilgisini çekmiştir:¹²⁸

3.2. 1940 Yılındaki İlişkiler

1940 yılına gelindiğinde Madrid – Ankara ilişkileri henüz yeterince geniş ölçekli bir alana yayılmamıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin Madrid Büyükelçisi Hulusi

¹²⁶ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.22.

¹²⁷ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.22.

¹²⁸ D. Salinas, *Las Relaciones...*, pp.20 – 23.

Fuad Tugay, Ankara tarafından saygı duyulan uzman bir diplomattır. Büyükelçi Tugay, İspanyol bakanlar ile iyi ilişkiler geliştirmiş, Madrid’de resepsiyonlara, öğle ve akşam yemeklerine davet edilmiştir. Bunun yanında, kendileri ve eşi de Madrid’deki büyükelçilik konutunda İspanyol diplomatlar ve diğer ülkelerin diplomatik temsilcileri için çok sayıda davetler vermiş, resepsiyonlar ve ziyafetler düzenlemiştir.¹²⁹

Türkiye Büyükelçisi, TBMM’nin altıncı döneminin birinci yasama yılının açılışında, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün yaptığı konuşmanın bir kopyasını İspanya Dışişleri Bakanlığına sunmuştur¹³⁰. Bu iletiye karşılık, 12 Ocak tarihinde İspanya Dışişleri Bakanı’nın Büyükelçi Hulusi Tugay’a verdiği yanıtta, Balkanlar ile ilgili olarak İspanya’nın Türkiye ile hemfikir olduğu ve bu bağlamda sergilenen pasif dış politika ile ilgili olarak kısaca görüşmek istediği bildirilmiştir. 1940’lı yılların başında, İspanya Türkiye ile dış ticareti geliştirmeyi amaçlamış ayrıca Türkiye ile birlikte İran ve Doğu’ya ilgi göstermiştir.¹³¹

1940 yılının Şubat ayında, Türkiye, Çanakkale Boğazı üzerindeki Türk Hava sahasında bir takım düzenlemeler ve değişiklikler yapmıştır. Madrid, Çanakkale Boğazı üzerindeki hava sahasında uçuşa yasak bölgenin doğu sınırlarında yapılan düzenlemeleri ve değişiklikleri içeren plan ve krokileri teslim almıştır.¹³²

29 Nisan 1940 tarihinde Büyükelçi Carlos L. Doriga, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Refik Saydam ile olan teşriki mesaisinden dolayı bir teşekkür mektubu yazmıştır.¹³³

3.3. 1941 Yılındaki İlişkiler

Mihver Devletlerin pervasız yaklaşımları ve dinmek bilmeyen ihtirasları doğrultusunda çok sayıda insanın hayatına mal olacak bir sürecin yaşandığı 1941 senesi, Türkiye kadar İspanya için de hayli hassas bir dönem olmuştur. Bu dönemde, Mihver Devletlerin askeri ve siyasi girişimleri insanlık için büyük bir tehdit oluşturmuş ve bu nedenle doğrudan doğruya sahadan bilgi aktarımı sağlayan insan istihbaratı neredeyse durma noktasına gelmiştir.

22 Haziran 1941 tarihinde Almanların Rusya’yı işgal etmeye başladığı

¹²⁹ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.24.

¹³⁰ Reis-i Cumhuriyet’in Nutku, TBMM, Zabıt Ceridesi, Cilt:VI, Birinci İnikad, 1-XI-1939 Çarşamba, s. 2.

¹³¹ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.24.

¹³² D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.50.

¹³³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 30-10-0-0, Fon No: 236 – 593, Vesika No: 46, 13 Mayıs 1940.

Barbarossa Harekatı ve 7 Aralık 1941 tarihinde Japonların Pearl Harbor'daki Amerikan Donanmasına yönelik saldırısı Müttefikler üzerinde şok etkisi yaratmıştır.¹³⁴Bu süreçte, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği doğrudan doğruya savaşa taraf olmuşlardır. Mihver Devletlerin hatalı eylemleri, Müttefiklerin elini kuvvetlendirirken, politik problemlerle baş etmeye çalışan tarafsız devletlerin de lehine gelişmelere neden olmuştur. Bu gelişmeler yaşanırken bir yandan da İngiltere, İspanya ve Türkiye'nin tepkilerini ve içinde buldukları siyasi koşulları gözlemlemeye devam etmiştir. Mart ayında, İngiltere'nin Ankara'daki Büyükelçisi, Londra'ya ilettiği notunda "Türklerin sadakatine güvenebileceklerini" bildirmiştir.¹³⁵Almanya'nın Ankara'daki Büyükelçisi Von Papan ise Berlin'e ilettiği notunda, Türk Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nun, Türkiye'nin mevcut siyasi tutumunu Almanya İngiltere'yi tam anlamıyla mağlup edene kadar değiştirmeyi düşünmediğini bildirmiştir. Büyükelçi Von Papan, 13 Mayıs Tarihinde Türkiye'nin Almanya'nın safında savaşa katılacağına dair bir antlaşma imzalanacağından son derece emin olduğunu bildirmiştir.¹³⁶

Bu dönemde İspanya Dışişleri Bakanlığı, İtalya ve Almanya ile siyasi dengeyi koruyan Ramon Serrano Suñer yönetiminde olmuştur. Almanlar ihtiyaç duydukları hammaddeleri İspanya'dan temin etmek için bu durumdan yararlanma yoluna gitmişlerdir. Almanların gözünde Türkiye için de durum aynıdır ancak bir fark vardır; İspanya'nın Türkiye'den daha önce kendi saflarında savaşa katılacağına inanmaktadırlar, ancak Hitler ne Türklere ne de İspanyollara güvenmemektedir.¹³⁷

Temmuz ayının ortalarında, Onursal Başkanlığını Dışişleri Bakanı Serrano Suñer'in yürüttüğü İspanya Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü ile Türkiye'nin Madrid Büyükelçiliği arasında ufak bir hadise cereyan etmiştir. 10 Temmuz 1941 tarihinde, Türkiye'nin Madrid Büyükelçisi Hulusi Fuad Tugay, İspanya Dışişleri Bakanı Serrano Suñer'e yazdığı kişisel bir mektup ile Bakanı, yeni kurulan bu enstitünün faaliyetlerine ilişkin yayınlanan bir makalenin eline geçtiğine dair bilgilendirmiştir. Büyükelçi Tugay, Bakan Suñer'e gönderdiği mektuba ayrıca Enstitü Başkanı Profesör Wenceslao

¹³⁴ Wegner, Bernd. "The Road to Defeat: The German Campaigns in Russia 1941 – 43" The Journal of Strategic Studies 13:1. 1990, pp.105 – 127.

¹³⁵ S. Deringil, *Denge...*, s.136.

¹³⁶ S. Deringil, *Denge...*, s.134.

¹³⁷ Javier Tussel y García Queipo de Lano, Franco y Mussolini. La Política Espanola Durante La Segunda Guerra Mundial, Planeta, Madrid, 1985 p.261.

G. De Olivares'e yazdığı bir mektubun kopyasını da eklemiştir.¹³⁸

Büyükelçi Tugay tarafından, aynı zamanda Ulusal Siyasi Sorumluluk Mahkemesi başkanı olan Olivares'e hitaben Fransızca kaleme alınan mektup, bilhassa Almanya'nın Rusya'ya saldırısından sonraki dinamiklere değinmekte ve hayli ciddi bir diplomatik protesto niteliği taşımaktadır. Mezkur dönemde, Ege Denizi, Akdeniz ve İran'a yönelik İngiliz politikaları etkili olmuştur. Ancak, İran'ın daha sonra İngiltere tarafından işgal edildiği göz önünde bulundurulduğunda, İran'ın Nazi Almanya'sına sempati duyduğunu söylemek mümkündür.¹³⁹

Söz konusu süreçte, Rusya'nın bir kısmı ile Yugoslavya, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'yı kontrolü altına alan Nazi Almanya'sının kendilerine saldırma ihtimalini değerlendiren Türkiye, oldukça yüksek bir mücadele ruhu ile yaklaşık 50 tümen asker ile kendini korumak için gerekli hazırlıkları sürdürmüştür.¹⁴⁰ Bu esnada Türkiye kimi hamleler ile Almanya'yı geçici bir şekilde etkileme yoluna gitmiştir. Öyle ki, Alman Büyükelçi Von Papen, Berlin'e ilettiği 22 Haziran tarihli raporunda, Türkiye'nin Bolşevizm ile mücadelesinden memnuniyet duyduğunu belirtmiştir.¹⁴¹

22 Haziran tarihinde Türk Dışişleri Bakanı, Numan Menemencioğlu, Almanya ile yürürlükte olan ticaret antlaşmalarının sürdürülmesinden taraf olduğunu bildirmiş ve, Almanya'dan alınacak harp malzemeleri karşılığında Almanya'ya bakır ve krom satmaya devam edileceğini ifade etmiştir. Buna ek olarak, İspanya'nın ise tarafsızlığını koruması, İspanyol Ordusunun yüksek komuta kademesinin lehine olmuştur. 3 Eylül 1942 tarihinde, Serrano Suñer dışişleri bakanlığı görevinden alınarak yerine Francisco Gomez-Jordana y Sousa atanmıştır. Suñer henüz görevinin başındayken, 14 Kasım 1941 tarihinde, Türkiye'nin Madrid'deki Büyükelçisi Hulusi Fuad Tugay ve eşini resmi bir akşam yemeğine davet etmiştir.¹⁴²

1941 yılı boyunca Almanya, İspanya'yı savaşa dahil etmek hususunda isteksiz davranmışlardır. Almanya'nın bu isteksizliğinin nedeni hiç kuşkusuz Avrupa'nın güvenliğine dair Alman stratejileri ve bilhassa Almanya Dışişleri Bakanı Von

¹³⁸ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.52.

¹³⁹ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.52.

¹⁴⁰ Mehmet Arif Demirer, *İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Türkiye*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2015, s.185.

¹⁴¹ S. Deringil, *Denge...*, s.146.

¹⁴² D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.55.

Ribbentrop'un politikasıdır. Bununla birlikte, Almanya'nın Ankara'daki Büyükelçisi Von Papan ve Madrid'deki Büyükelçisi Stohrer, her iki ülkenin de er ya da geç savaşa Almanya saflarında katılacakları noktasında hemfikir olmuşlardır. Tarihçi J. Tusell şöyle demektedir:¹⁴³

"Serrano'nun en güvendiği adamlarından biri olan Berlin'deki yeni İspanyol Büyükelçisi, Almanya'nın savaşa bakış açısına dair hayli uzun bir rapor yazmıştır. Almanya'ya göre "Doğu Cephesi'ndeki mesele hallolmadan Batı cephesine bakılmayacaktır". Raporun sonuç bölümünde, İspanya'dan ziyade Türkiye'nin savaşa katılmaya teşvik edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Öyle ki, Stalin'in ordularının hezimete uğratılması ve Rus savunma hattının kolaylıkla kırılacağı öngörülmekteydi."

3.4. 1942 Yılındaki İlişkiler

1942 yılında Almanya'nın Sovyetlere yönelik tehdidi biraz da olsa azalma göstermiştir. Türkiye tarafsızlığını sürdürme yoluna gitmiştir ki yıl sonuna kadar İspanya da tarafsızlık politikasını yeniden tercih edeceğini ifade etmiştir. Almanya'nın Yunanistan'ı işgal ettiği sırada, Türkiye, Almanlara karşı savaşan Yunanistan'ın açlık ve kırılan dirençlerinden dolayı Almanya karşısında şanslarını kaybetmelerinden endişelenmiştir. Salinas'a göre, Almanya ve Rusya'nın giriştiği bir cephe savaşı Türkiye'nin yararına olmuştur ki savaşın kesin bir sonuca ulaşmadan devam etmesi Türkiye açısından daha da iyi olmuştur.¹⁴⁴ Büyükelçi Von Papan, Türkiye'ye silah satılması konusunda Hitler'i ikna etmiş ve böylece Türkiye'nin Müttefiklere olan bağımlılığının azalacağını öne sürmüştür. Von Papan, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki riske yeniden girmeye istekli olmadığını oldukça iyi bilen bir diplomattır. En nihayetinde, Hitler, Türklerin Ruslardan nefret ediyor olması gibi basit bir neden ile Türkiye'nin Almanya saflarında savaşa gireceğine ikna edilmiştir.¹⁴⁵

İspanya – Türkiye ilişkilerinin gelişmeye başladığı süreçte, Falih Rıfkı Atay, 20 Şubat 1942 tarihli Ulus Gazetesinde yer alan köşe yazısında, durumu şu şekilde değerlendirmiştir:¹⁴⁶

"Dünya büyük bir felaket yaşamaktadır. Akli başında olan herkes bu

¹⁴³ J. Tusell, G. Lano, Franco y Mussolini..., p.264.

¹⁴⁴ D. Salinas, Las Relaciones..., pp.54 – 56.

¹⁴⁵ S. Deringil, Denge..., s.172.

¹⁴⁶ S. Deringil, Denge..., s.173.

yaşananların kendilerine bir çıkar sağlamayacağını görebilir. Savaşa taraf olmayan devletler statükonun korunmasını ve bir barış antlaşmasının imzalanmasını istemektedirler."

1942'nin ikinci yarısında İspanya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin zamanın ruhuna uygun şekilde sürdürülmesine yönelik girişimler hız kazanmıştır. 6 Temmuz günü, Dışişleri Bakanı Francisco Gomez, Madrid'deki Türkiye Büyükelçisini yemeğe davet ederek, bu yemek ile Türkiye ile İspanya arasındaki sıcak ilişkileri canlandırmayı amaçlamıştır. Stalingrad muharebesinden ve Mavi Tümenin akıbetinden sonra, İspanya, Sovyetlerde olan biten hakkında daha çok bilgiye ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu doğrultuda, Rusya'daki siyasi gelişmeleri ve Türkiye'nin tepkilerini, Türkiye üzerinden edinmek için faaliyetlere girişmiş, Rus Basınıni takip etmiştir. Bütün bu faaliyetler, İspanya'nın Türkiye'deki büyükelçilik misyonu tarafından yürütülmüştür.¹⁴⁷

İspanyol Milli Eğitim Bakan Yardımcısı'nın, Dışişleri Müsteşarına yazdığı 16 Nisan tarihli mektupta, Sovyetler Birliğinde yayınlanan gazete ve dergilerin her birinden ikişer adet alınarak, Türkiye üzerinden kendilerine gönderilmesi talep edilmiştir.¹⁴⁸ 1942 yılının Mayıs ayından Savaşın sona erdiği 1945 yılına kadar Sovyetler Birliği'nde yayınlanan gazete ve dergiler, kimi zaman gecikmeli de olsa, Madrid'e ulaştırılmıştır. Böylelikle Madrid, Sovyetler Birliği'ndeki siyasi analizleri, gözlemleri ve cephe savaşına dair detayları birincil kaynaklardan öğrenme imkanına sahip olmuştur.¹⁴⁹

Ağustos ayına gelindiğinde, Türkiye'de özellikle Sefaradların yoğun olarak bulunduğu İstanbul ve İzmir'de¹⁵⁰ İspanyol dili ve İspanyol müziğinin hayli popüler bir hale geldiğini söylemek mümkündür. 21 Ağustos 1942 tarihinde, yaz aylarında İstanbul'da ikamet eden İspanyol Büyükelçi, İstanbul'daki İspanyol Konsolosluğu aracılığı ile Klasik ve Popüler İspanyol Müzik plaklarının ivedilikle Ankara Radyosu'na gönderilmesini talep etmiştir. Bu mektubun neticesinde, Büyükelçi Pedro de Prat y Soutzo'nun talebinin Kasım ayına kadar yerine getirildiği görülmektedir.¹⁵¹

İstanbul'daki İspanyol Konsolosluğunun 26 Kasım tarihli raporunda,

¹⁴⁷ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.56.

¹⁴⁸ D. Salinas, *Las Relaciones...*, pp.56 – 57.

¹⁴⁹ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.57.

¹⁵⁰ Hammet Arslan, "Tarihsel Süreçte İzmir Yahudi Cemaatinin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Durumu", *Milel ve Nihal*, Cilt:XI, Sayı:1, 2014, ss.119 – 142.

¹⁵¹ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.57.

Türkiye'nin içinde bulunduğu zorlu ekonomik koşullara yer verilmektedir. Konsolos Antonio Gullon, savaşın patlak vermesi ile birlikte Türkiye'nin ekonomik bir darboğaza girdiğini ifade etmektedir. Gullon bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

*"Sanayi, tarım, taşımacılık gibi sektörler dünyanın yükünü sırtlamaktadır ve eğer bu sektörlerde bir sıkıntı ya da darboğaz meydana gelirse, dünya devasa bir organizma gibi yekpare olarak bataklığa gömülür. Bu nedenle hep birlikte bir işbirliği içerisinde olmamız gereklidir."*¹⁵²

Bu süreçte, Türkiye'nin gerek Batı ve gerekse Doğu ile olan ticari ilişkileri kesintiye uğramakta, piyasalar kapanmakta, ülkenin içinde bulunduğu seferberlik halinden dolayı iş gücünü karşılayacak nüfus silah altına alınmaktadır.¹⁵³

Konsolos, Türkiye'deki ekonomik duruma ilgi göstermiştir. Raporunda, Türkiye'de enflasyonun aşırı derecede yükseldiği, Hazinesinin durumunun kötüye gittiği, Türkiye Hükümetinin marjinal tedbirler aldığı yer almaktadır. Ayrıca Konsolos, 11 Kasım 1942'de yürürlüğe giren 4305 sayılı Kanunla getirilen Varlık Vergisi ile ilgili izlenimlerini İspanya'ya bildirmiştir.¹⁵⁴

Varlık Vergisine ilişkin kanun, Refik Saydam'ın hayatını kaybetmesinden sonra Başbakanlık görevine gelen Şükrü Saraçoğlu tarafından yürürlüğe konmuştur.¹⁵⁵

3.5. 1943 Yılındaki İlişkiler

Savaş ortamı dinamiklerinin durağan bir hal aldığı 1943 yılı, Nazi Almanya'sı için oldukça kafa karıştırıcı bir dönem olmuştur. Almanya her ne kadar İtalya ile ittifakını devam ettirse de bu ittifakın savaşın seyri üzerinde bir etkisi görülmemektedir¹⁵⁶. Tıpkı Pasifikte Amerikan donanmasının saldırıları karşısında peşi sıra mağlubiyetle karşılaşan müttefiki Japonya gibi Almanya da Ortadoğu'ya hayli uzak bir konumda yer almaktadır ve bunun etkileri hissedilmektedir.¹⁵⁷

1943 yılı Türkiye için de kritik bir yıl olmuştur. Toparlanma evresine giren Müttefiklerin baskısı, ağır ekonomik koşullarla baş etmeye çalışan Türkiye üzerinde

¹⁵² D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.57.

¹⁵³ Sevilay Özer, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Ekim Seferberliği" Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt: VIII, Sayı:15, 2012, s. 31.

¹⁵⁴ D. Salinas, *Las Relaciones...*, pp. 56 – 58.

¹⁵⁵ Edward C. Clark, "The Turkish Varlık Vergisi Reconsidered." Middle Eastern Studies, vol:8, no:2, 1972, pp.205 – 216.

¹⁵⁶ David M. Glantz, Jonathan M. House, *When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler*, University Press of Kansas, 2015, pp.169 – 170.

¹⁵⁷ Christopher Thome, *Allies of a kind: The United States, Britain and The War against Japan, 1941-1945*, Oxford University Press, 1978, pp.126 – 129.

etkilerini göstermiştir.¹⁵⁸

İngiltere Başbakanı Winston Churchill ve Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü arasında gerçekleştirilen 30 Ocak'ta başlayıp 1 Şubat tarihinde sona eren Adana görüşmelerinin ardından tarafların her biri kendi anlayışı çerçevesinde hareket etmeye karar vermiştir.¹⁵⁹ Her ne kadar bu konferansa dair bir çok şey yazılıp çizilmiş olsada görüşmelerden çıkarılacak sonuç tektir: İngiltere ve Türkiye aynı dili konuşmamaktadır. Türkiye Basınında yer alan haberler de bunu doğrular nitelikte olmuştur. Öyle ki, 29 Ağustos tarihinde Başbakan Saraçoğlu, İngiltere Büyükelçisi Huguessen'e Türkiye'nin tarafsızlık politikasından cayma niyeti olmadığını bildirmiştir.¹⁶⁰

Bu süreçte halen tarafsızlığını koruyan İspanya, bir yandan Müttefiklerle ilişkilerini olumlu bir düzlemde sürdürürken öte yandan Almanlarla da dostane ilişkiler sürdürmeye çalışmıştır. Dolayısıyla İspanya'nın dış politikasının karmaşık bir yapıda seyrettiğini söylemek mümkündür. Türkiye ise Rusya'nın Almanya ile zafer ve mağlubiyet arasında inişli çıkışlı bir mücadele sürdürdüğü dönemde, Müttefiklerden ve bilhassa İngiltere'den askeri ve siyasi bir destek almaya devam etmiştir.¹⁶¹

1943 yılı boyunca, İspanya'nın Türkiye'ye yönelik politikası, Türkiye'nin ekonomik durumu, Sovyet cephesindeki tehditler ve Amerika Birleşik Devletlerinin niyetleri göz önünde bulundurulduğunda, bir hayli dengeli seyretmiştir.

Franco, Almanlarla ittifak yapmaksızın zaman kazanmaya çalışırken komünizme karşı muhalefet eden tavrını da sürdürmüştür. Her halükarda, eğer İspanya'nın Almanya saflarında savaşa katılması söz konusu olsa idi 1945 yılına gelindiğinde, Türkiye'nin 1918 ve 1919 yılında karşılaştığı kötü sürprizlerle yeniden karşı karşıya kalmasının kaçınılmaz olduğunu söylemek mümkündür. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya ile müttefik olan Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet ve Alman tehdidinden çekinerek yeniden Almanya ile ittifaka girişmesinin aynı üzücü mağlubiyet ile sonuçlanması bu süreçte rahatlıkla öngörülebilir bir ihtimaldir.

Her iki ülkenin de karar alma sürecine, Rus cephesindeki gelişmelerin birincil

¹⁵⁸ B. Oran, *Türk Dış...*, ss.388 – 391.

¹⁵⁹ Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi." Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Cilt:XII, Sayı: 47, 2011, ss.701 – 731.

¹⁶⁰ S. Deringil, *Denge...*, s.191.

¹⁶¹ B. Oran, *Türk Dış...*, s.450.

derecede etki ettiğini söylemek mümkündür ki bu doğrultuda verilen kararlar her ülkenin de lehine sonuçlanmıştır. 1943 yılı boyunca, her iki ülkenin büyükelçileri savaşın bütün cephelerinde çarpışan tarafların askeri durumu hakkında karşılıklı olarak demeçler vermiş ve fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Üzerinde durulan cephelerden en önemlileri, öncelikle Sovyet Cephesi ve daha sonra Balkanlar olmuştur.

23 Temmuz 1943'te Mussolini'nin yenilgisinin ardından İngiltere, Mihver Devletler yanlısı ancak tarafsız bir politika izleyen İspanya üzerindeki diplomatik ve siyasi baskılarını artırma yoluna gitmiştir. 4 Aralık 1943 tarihinde gerçekleştirilen İkinci Kahire Konferansı'nda ise Churchill Amerika Birleşik Devletleri Roosevelt'in önünde, Türkiye topraklarında yer alan askeri üslerin, Müttefiklerin kullanımına açılması hususunda İsmet İnönü'ye baskı yapmıştır. Bunun ardından, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Von Papen, Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'na, üslerin Müttefiklere açılmasının Almanya tarafından savaş ilanı olarak kabul edileceğini bildirmiştir.¹⁶² Bu siyasi gelişmeler esnasında İspanya için en fazla merak uyandıran konu Türkiye'nin bu gelişmelere tepkisi olmuştur.¹⁶³

İspanya'nın İstanbul Konsolosu Antonio Gullon, 11 Aralık 1942 tarihinde, İstanbul'da Fransızca yayınlanan "Journal d'Orient" isimli bir mecmuada yayınlanan makalesinden dolayı Fransız yazar Genevive Tabous'yu protesto etmiştir. Aslen henüz yayınlanmamış ancak 23 Ocak 1943 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanacak bir kitabın içeriğinden alıntılanan bu makale, Başkonsolosa göre İspanya ile ilgili çarpık bilgilere yer vermekte ve böyle bir yayın ile İspanya'ya haksızlık edilmektedir. Beklendiği şekilde, İspanya, Türk basınında yer alan ve kendine yönelik kara propaganda yapan bu habere pek ilgi göstermemiştir. Nihayetinde, gazetenin, ileride yayınlanacak kitap için bir tür eleştiri niteliği taşıyan bir düzeltme yazısı kaleme almasına karar verilmiştir.¹⁶⁴

Avrupa'daki hassas durumdan ötürü, İspanya Türk basınına yönelik ilgisini günden güne artırmıştır. Bu bağlamda, İspanya'nın Carlos L. Doriga'dan sonra göreve gelen Ankara'daki Büyükelçisi Pedro Prat y Soutzo'nun Dışişleri Bakanı Francisco Gomez-Jordana y Sousa'ya yazdığı 24 Şubat 1943 tarihli mektupta şu satırlar yer

¹⁶² B. Oran, *Türk Dış...*, s.462.

¹⁶³ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.65.

¹⁶⁴ D. Salinas, *Las Relaciones...*, pp.65 – 66.

almaktadır:¹⁶⁵

"18 (Şubat) gün ve 77 nolu iletimize atıfta bulunarak, "Beyoğlu" adlı mecmuanın yöneticisi Sayın Bay Primi'den, dış politikamız ile çelişen ifadeler yer veren yayınların sonlandırılmasına dair bir kez daha ricada bulunmayı uygun gördüm, 6 (Şubat) Tarihli "Arriba" adlı yayına yönelik editöryal tekliflerimi kabul ederek beni onurlandıran ekselanslarına şükranlarımı sunarım."

Tabous'nun kaleme aldığı Fransızca makalede, Mavi Tümen'in faaliyetlerine, Stalin yönetimine ve Komünizm tehdidinde değinilmiştir. Alman ordusunun Yunanistan'ı işgal ederek Türkiye sınırına dayandığı 1943 yılında, Almanya'nın Türkiye'yi işgal edeceğine dair söylentiler ve Avrupa'daki toplama kamplarında yaşananlar hakkında yapılan konuşmalar hız kazanmıştır. Bununla birlikte, Alman gizli servisinin İstanbul sokaklarındaki gizli faaliyetleri devam etmiştir.

Sefarad Yahudilerince çıkarılan "Le Journal d'Orient" isimli gazete, İspanya'nın İstanbul Başkonsolosluğu ile sıkı ilişkiler kurarak sık sık İspanya ile ilgili haberler yayınlamıştır. Bunun karşılığında elçilikten "Varlık Vergisi" hususunda yardım istemiştir. Ayrıca, bu azınlık, Türkiye'nin savaşa girmesi halinde kendilerinin toplama kamplarına gönderileceğine dair endişelerini gizlememiştir. Bu gazete, İspanya'nın Mihver Devletler, Müttefikler ve Türkiye ile ilişkilerine dair görüntüde gayet ılımlı söylemler içeren haberler yayınlamaya devam etmiştir. Bu haberlerden birine, 1943 yılında Falanjistlerle yaşanan anlaşmazlığı yansıtan Tanca Meselesine dair yazılanlar örnek verilebilir.¹⁶⁶

İngiltere doğrudan doğruya iletişim içerisinde olan Türkiye'nin Müttefiklerle, Uzak ve Orta Doğu'yla, İran ve Irak ile olan ilişkileri bu dönemde oldukça iyi bir halde devam etmiştir. Almanya'nın gücünü yitirmesi ile birlikte bu ilişkiler daha da iyi bir düzeye ulaşmış ve Türkiye kendini günden güne daha güvende hissetmiştir. Bu esnada, İspanya daha ziyade Rusya ve Balkanlar'daki askeri ve politik dinamiklerin neticesinde meydana gelen değişimlere odaklanmayı tercih etmiştir.

27 Ağustos 1943 tarihinde Barselona'da, İngiltere'nin İspanya Büyükelçisi Samuel Hoare, Barselona Valisi Antonio Correa Veglisson ve Katalonya Askeri Yöneticisi General Moscardo arasında gerçekleştirilen ve ağır yaralı savaş esirlerinin

¹⁶⁵ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.66.

¹⁶⁶ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p 67.

karşılıklı takas edilmesi hakkındaki görüşmelere Türk basını büyük ilgi göstermiştir.¹⁶⁷

1943 yılının Eylül ayından itibaren, yakıt ve gıda kıtlığı çeken Türkiye’de ağır kış koşulları kendini göstermeye başlamıştır. Bu durumun üstesinden gelmek üzere çalışmalara başlanmıştır. Bu bağlamda İktisat Bakanı Fuat Sirmen , 30 Eylül günü bizzat İstanbul’a gelerek kömür dağıtımı ile ilgilenirken,¹⁶⁸ Dışişleri Bakanı Menemencioğlu da 3 Kasım günü İngiliz mevkidaşı Eden ile görüşmek üzere Kahire’ye gitmiştir.¹⁶⁹

25 Eylül tarihinde Türkiye’nin en prestijli gazetelerinde Smolenska, ve Korsika’da devam eden çatışmalara dair haberler yayınlanmıştır.¹⁷⁰

Ünlü gazeteci Necmettin Sadak, Türkçe yayın yapan “Akşam” gazetesindeki köşesinde, İsviçreli gazeteci R.Payot’un “Journal de Geneva” adlı dergide “Türkiye’nin Rolü” başlığı ile yayınlanan makalesini analiz etmiştir. Sadak “Türkiye’nin Bitarafılığı ve Balkan Siyaseti” adlı bu yazısında, Türk Hükümetinin, Müttefiklerin savaşa dahil olarak Balkanlara müdahale etmesi yönünde bir beklentisi olduğuna değinmiştir. Bununla birlikte, Türkiye’nin son zamanlarda önemli miktarda askeri yardım aldığını ve Türk ordusunun iyi bir eğitim düzeyine sahip olduğunu belirten yazar, Türkiye’nin savaşa katılabilecek kabiliyette olduğunu ifade etmiştir. Sadak, Türkiye’nin Balkanlardaki problemleri görmezden gelemeyeceğini, komşu ülkelerdeki işgalleri ve askeri müdahaleleri takip eden Türkiye’nin yalnızca ulusal çıkarları söz konusu olduğu takdirde savaşa gireceğini de eklemiştir. Necmeddin Sadak’ın yazısı şu kelimeler ile sona ermektedir:¹⁷¹

“Ne kimseye karşı bir maksat besleyen, ne kimsenin toprağında gözü olan Türkiye bütün sulh emeklerini, olanca kudretini sürekli bir Balkan ruhu uğruna harcamaya hazırdır. Bunu yapmak için harbe girmeye neden lüzum olacağını anlamıyoruz. Öyle sanıyoruz ki harbe girmiş olanların sayısı yeter ve harbe girmemişlerin büyük iş göreceği zaman da gelecektir.”

Türkiye İspanya’nın tarafsızlık politikasına ve Franco’nun Müttefiklere ve Nazi Almanya’sına bakışına bir hayli ilgi ile yaklaşmaktadır. 1943 yılının Ekimayının

¹⁶⁷ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.68.

¹⁶⁸ İktisat Vekili Dün Şehrimize Geldi, Cumhuriyet Gazetesi, 30 Eylül 1943, s.1.

¹⁶⁹ Menemencioğlu – Eden Mülakatı, Cumhuriyet Gazetesi, 3 Kasım 1943, s.1.

¹⁷⁰ Kızlordu Dinyeperde, Cumhuriyet Gazetesi, 25 Eylül 1943, s.1., Denizaltı Harbi Tekrar Başladı, Cumhuriyet Gazetesi, 25 Eylül 1943, ss.1-2., Napoli İstikametinde Taarruz Şiddetle Devam Ediyor, Akşam Gazetesi, 25 Eylül 1943, s.1.

¹⁷¹ Türkiye’nin Bitarafılığı ve Balkan Siyaseti, Akşam Gazetesi, 25 Eylül 1943, ss.1 – 2.

sonunda, Türk basınında Franco'nun istifasını isteyen Generaller arasında vuku bulan olaylar hakkında ufak tefek haberler yayınlanmıştır. Ayrıca "İstanbul" adlı gazetede 9 Ekim günü yayınlanan "İspanyol Tarafsızlığı" başlıklı makalede Franco'nun Ulusal Falanjist Konseyinin toplantısından önce yaptığı konuşmaya dikkat çekmiş ve şu satırları eklemiştir.¹⁷²

"İspanya dünyanın en büyük bilgelik ve tarafsızlık örneğini sergilemektedir."

Franco'nun bu konuşması, yatıştırma politikası izleyen ılımlı İngiliz yetkililerin dikkatini çekmiştir. Bununla birlikte, Ordunun yüksek kademelerin kadroları Alman yanlısı unsurlardan arındırmaya yönelik müdahalelerini desteklemek adına Franco'yu cesaretlendirenler de İngilizler olmuştur. Öyle ki, İspanya'nın tam anlamıyla tarafsız olduğuna dair bir kanaat oluşturulması için böyle bir müdahalenin gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Haberi hazırlayan gazeteciye göre, bu çözüm, Franco'nun siyasi uzmanlık yeteneklerinin yeterince takdir edilmediği ve gerçek değerini görmediği anlamına gelmektedir ve Franco; ordu, falanjistler ve monarşi elitleri arasında mümkün olabilecek en iyi şekilde denge sağlamıştır. Yazar, İngiltere'nin protesto ettiği "Mavi Tümen" meselesi ile ilgili olarak da bu askeri birliğin Sovyet Cephesindeki varlığının kimseyi rahatsız etmeyeceğini savunmaktadır. Yazara göre Mavi Tümen, İspanya'nın belirli bir ahlaki ve sosyal düzeni savunma isteğinin sembolüdür. Aynı şekilde, Amerika Birleşik Devletlerinin de İspanya'nın Latin Amerika'da belli bir etki yaratma isteği konusunda endişe duyması için bir neden yoktur. Yarımada'daki İspanyol – Amerikan halklarını İspanya'ya bağlayan tarihsel ve kültürel bağların, İspanya'nın bu arzusunu haklı çıkardığı unutulmamalıdır. Demokrasilerin tarafsızlığına dair güven ve inancını belirten yazar, İspanya'nın savaş sonrası dönemde uluslararası arenada çok önemli bir role sahip olacağını belirtmekte ve İspanya'ya hak ettiği konumun sağlanması gerektiğini belirtmektedir. Yazar, İspanya'nın ikinci sınıf bir ülke olarak görülmemesi gerektiğini ve kendi kaderini belirlemesinin önündeki her türlü engelin kaldırılmasını ve bunun aksi sonuç doğuracak girişimlerin önlenmesi gerektiğini ifade ederek yazısını sonlandırmaktadır.¹⁷³

Yazar, savaş sonrası Avrupa'da mutlak etkili ve önemli bir rol üstelenecek,

¹⁷² D. Salinas, *Las Relaciones...*, p. 69.

¹⁷³ D. Salinas, *Las Relaciones...*, pp. 69 – 71.

ekonomik ve askeri açıdan oldukça güçlü bir İspanya'nın varlığına inanmış olsa da İspanya'nın 1980'lere kadar Avrupa'da etkili ve önemli bir konuma erişemediğini belirtmek yerinde olacaktır.

Öte yandan Türkiye, Musollini'nin açıkça ortaya koyduğu niyetlerinden dolayı, Mussolini hükümetine ve İtalya'ya asla sempati duymamıştır.

Gazeteci Hüseyin Yalçın'ın "Haber" gazetesinde kaleme aldığı 27 Eylül tarihli yazısında, Berlin'deki Nazi Almanyası Dışişleri Bakanlığı'nın düzenlediği basın toplantısında, bazı Alman gazetecilerin Türkiye'nin Mussolini'ye ilişkin seyrettiği politika üzerinde durduğunu belirtmiştir. Yalçın, Türkiye'nin cumhuriyetçi – faşist İtalya hükümetini tanımamasına yönelik girişimleri sert bir dil ile eleştirmiş ve İtalya hükümeti ile Türk hükümeti arasında resmi ya da gayri resmi ilişki kurma projelerinden vazgeçilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁷⁴

Türkiye, Müttefiklerin İtalyan Ordusunun Balkanları işgal edebileceği yönünde cesaret verici öngörülerine tepki göstermiştir. Alman ordusunu yenmek için zaten mağlubiyeti kabul edilmiş İtalyan ordusunu kullanmak ve bu bölgedeki toprakları İtalya'ya terk etmek gibi bir girişim Türkiye'yi olduğu kadar Macaristan ve Bulgaristan'ı da rahatsız edecek bir eylem olarak değerlendirilmektedir. 12 Ekim günü İspanyol Büyükelçiliğinde kutlanan Amerika'nın keşfinin yıldönümünde, İspanya'nın yeni Büyükelçisi Conde de Casa Rojas'ın (Casa Rojas Kontu) yaptığı konuşmanın analizi, ertesi gün, 13 Ekim tarihli "İstanbul" gazetesinde isimsiz yayınlanan bir makalede analiz edilmiştir.¹⁷⁵

Bu yazı Türk basınında yayınlanmadan önce, konu ile ilgili Madrid'e bilgi ulaştırılmıştır. Bunun gibi bir başka örnek, İstanbul'da yayınlanan "Yeni Sabah" gazetesinde 9 Ekim tarihinde yayınlanan bir haberin gizli bir raporla 6 Ekim tarihinde İspanya'ya bildirilmesidir.¹⁷⁶ "Özgür ve Demokratik Almanya" başlığı ile yayınlanan bu yazı, Rusya'da esir tutulan Generallerin ve diğer Alman subayların nasyonal-sosyalist rejimin çok yakında yıkılacağına ikna edildiğini belirtmektedir. Bu yazıya göre, Stalingrad yenilgisi başta olmak üzere Almanya'nın Sovyet cephesinde karşı karşıya kaldığı bozgunlar bin yıllık Nazi Almanyası için sonun başlangıcı olmuştur.¹⁷⁷

¹⁷⁴ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.70.

¹⁷⁵ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.71

¹⁷⁶ Yeni Sabah, 9 Ekim 1943, s.3.

¹⁷⁷ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.72

Öte yandan, Portekiz'in Azor Adalarını İngiliz Ordusu'nun kullanımına açması, Nazi Almanya'sına indirilen bir diğer darbe olmuştur.¹⁷⁸ İngiltere ve Portekiz arasındaki Antlaşma ve tarafların İspanyol Dışişleri Bakanı Francisco Gómez-Jordana y Sousa ile ilgili beyanları Ankara'nın özellikle ilgisini çekmiştir. Bu konuda Türk Basınında şu satırlar yayınlanmıştır:¹⁷⁹

"Bugün Portekiz'in İngilizlere Azor Adalarını açarak hareket özgürlüğü tanıyan kararı, Madrid tarafından da onaylanması gereken bir karardır."

13 ve 14 Ekim tarihlerinde, Türk Basınında, İtalya'nın Müttefiklere teslim olduğu ve Nazi Almanya'sına savaş ilan ettiği haberleri yer almıştır. Aynı tarihlerde, gazeteler İspanya'nın Türkiye'deki yeni Büyükelçisi Conde de Casa Rojas'ın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü ziyaret ederek kendini tanıttığını, Türk Ordusunun Karşılama Mangasını selamladığını ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nu ziyaret ettiğini ve ertesi gün de Anıtkabir'i ziyaret ettiğini de yazmıştır.¹⁸⁰

Mavi Tümen'in Sovyet Cephesinden İspanya'ya geri dönüşü, İspanyol Siyaseti açısından büyük önem arz etmektedir. 18 Ekim tarihinde, Pilar Primo de Rivera, Mavi Tümen'de hizmet eden hemşireler onuruna bir resepsiyon düzenlemiştir.¹⁸¹

Yine Ekim ayı içerisinde, Türkiye'nin Müttefiklerden harp makineleri ve silah aldığı söylentisi yayılmıştır. Bu söylentiye göre Türkiye on bin adet tank ve onlarca uçak aldığı rivayet edilmiştir. Aslında İngilizlerin, Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik tutumundan rahatsız olduğu ve Sovyetlerin isteklerinden rahatsız olduğu bilinmektedir. Hiç şüphe yoktur ki, Türkiye, bahsi geçen söylentilerde anılan miktarlardan çok daha az silaha sahip olmasına rağmen, savaşa İspanya ve Portekiz'den daha hazır bir haldedir ki Müttefikler bu durumun ziyadesiyle farkındadırlar.¹⁸²

Almanya'nın günden güne daha da yalnızlaştığını söylemek mümkündür. Öyle ki, Moskova Konferansından sonar Balkan ülkeleri Nazi Almanya'sı ile ilişkilerini sonlandırmak ve Müttefikler ile barış imzalamak istemişlerdir. Bu süreçte İspanya'nın Almanya'ya karşı tutumu da sakin bir şekilde seyretmeye devam etmiştir. Ancak Almanya, Cebelitarık Boğazı'nın kontrorlünü ele geçirmek için İspanya'yı işgal etme

¹⁷⁸ Joaquim Da Costa Leite, "Neutrality By Agreement: Portugal And The British Alliance in World War II", American University International Law Review, no: 14, 1998, p.185.

¹⁷⁹ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.71.

¹⁸⁰ Cumhuriyet Gazetesi, Akşam Gazetesi, Yeni Sabah Gazetesi, 13 – 14 Ekim 1943 tarihli basımları.

¹⁸¹ D. Salinas, *Las Relaciones...*, pp.71 – 72.

¹⁸² B. Oran, *Türk Dış...*, ss.464 – 466.

fikrini canlı tutma yoluna gitmiştir.27 Ekim 1943 tarihinde Falanj Siyasi Komitesinde belirttiği gibi, Franco'nun politikalarındaki olası değişiklikler Türkiye'de konuşulmaya başlanmıştır.¹⁸³ Öte yandan, Türkiye'nin Madrid Büyükelçisi Hulusi Fuad Tugay, Çin'e atanmıştır.¹⁸⁴

Aralık ayı boyunca Doğu Cephesinde çarpışmalar devam etmiştir. Bu çetin mücadelenin kazananı yoktur ancak, mutlak kaybeden Almanya olmuştur. Almanya dikkate değer bir şekilde güç kaybına uğramıştır. Bu süreçte, Hitler'e gözü kapalı bir şekilde hayranlık duyan Mussolini, Hitler'in politikalarına karşı çıkan Dışişleri Bakanı ve aynı zamanda damadı olan Cortellazzo Kontu Galeazzo, Ciano'yu idama mahkum etmiştir.¹⁸⁵

Hiç kuşkusuz, bu zorlu süreçte Amerika Birleşik Devletleri'nin Ankara Büyükelçisi Steinhardt'ın Türk Siyaseti üzerindeki etkileri bir hayli hissedilmiştir. Steinhardt, Türkiye'nin Kahire Konferansına katılmasında etkin rol oynamıştır.¹⁸⁶

Ayrıca 1943 yılının sonlarında, Türk Hükümeti "Varlık Vergisi" uygulamasını kaldırma yönünde karar almıştır. Bu uygulama 1944 yılının Mart ayında nihai olarak sona erdirilecektir.¹⁸⁷ Büyükelçi Rojas y Moreno 3 Aralık 1943 tarihli gizli raporunda şunları bildirmektedir:¹⁸⁸

"Türk Hükümeti bugün, Varlık Vergisi hükümleri uyarınca zorunlu olarak çalışmasına karar verilen kişileri serbest bıraktığını açıklamıştır. Bu mutsuz kimseleri serbest bırakmak için ya da en azından yaşam koşullarını iyileştirmek için gerekli bütün adımların atıldığı bilinmektedir."

Bu süreçte, İspanya Türkiye ile ilgili hayli olumlu görüşlere sahip olmuştur. 15 Aralık tarihinde, İspanyol Dışişleri Bakanı Conde de Jordana ve Eşi, Uzakdoğu'ya atanan Türk Büyükelçi Hulusi Fuad Tugay ve eşi onuruna bir davet vermiştir. Bu davette, İspanya'nın ileri gelenleri arasından iyi bilinen isimlerde yer almıştır. Nitekim 1943 yılının her iki ülke için çok olumlu bir atmosferde sona erdiğini söylemek mümkündür.¹⁸⁹

¹⁸³ D. Salinas, *Las Relaciones...*, pp.71 – 73.

¹⁸⁴ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.72.

¹⁸⁵ D. Salinas, *Las Relaciones...*, pp.71 – 74.

¹⁸⁶ Pınar Dost Niyego, "İkinci Dünya Savaşında İngiltere ve Amerika'nın Türkiye Rekabeti. Yeni Belgeler Işığında Kahire Konferansı (4-8 Aralık 1943)", *Toplumsal Tarih*, Sayı, 205, Ocak 2011, ss. 80 – 87.

¹⁸⁷ B. Oran, *Türk Dış...*, s.392.

¹⁸⁸ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.73.

¹⁸⁹ D. Salinas, *Las Relaciones...*, pp.73 – 74.

3.6. 1944 Yılındaki İlişkiler

1944 yılının Ağustos ayında Francisco Gomez-Jordana y Sousa'nın hayatını kaybetmesinin ardından Dışişleri Bakanlığına İspanya'nın Fransa'daki büyükelçisi olan ve savaşın ilk yıllarında radikal sağcı görüşleri ile bilinen Jose Felix de Lequeira atanmıştır.¹⁹⁰

Jordana'nın politikası Türk mevkidaşının izlediği politika ile benzer olmuştur. Jordana, Franco'nun bilgisi dahilinde tarafsızlığını korumakla birlikte Müttefiklere yakın bir politika izleme yoluna gitmiştir. Jordana'dan sonra Dışişleri Bakanlığı'na Lequeira'nın atanmasına dair İngiltere Büyükelçisinin görüşünü J.Tusell şu şekilde aktarmaktadır:¹⁹¹

"İngiltere'nin Madrid'deki büyükelçisi Hoare'ye göre Dışişleri Bakanlığı'na Lequeira'nın getirilmesi, Franco'nun iktidarda kalmak için Falanjin desteğini arkasına almak için tercih ettiği bir çözüm yolu olmuştur."

Müttefiklerin lideri olan ABD, tıpkı Türkiye'ye yaptığı gibi, İspanya'ya da dış politikasına Müttefiklerin istediği doğrultuda yön vermesi hususunda baskı yapmıştır. Ancak, her iki ülke, Türkiye ve İspanya, savaş ortamındaki aktif rollerini kaybetmekten kaçınmayı amaçlamıştır. Bununla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Menemencioğlu üzerindeki İngiliz baskısı gün be gün hissedilir derecede artmıştır. Öyle ki, Sovyetler Birliği – İngiltere ilişkileri, Türkiye'nin kimi zaman İngiltere'den çekinir hale gelmesine neden olmuştur. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ile İngiltere arasında yaşanan krizde tarafsız kaldığını belirtmek mümkündür.¹⁹²

Türkiye, Almanlarla Müttefik olduğu Birinci Dünya Savaşı'nda, 1918 yılında aldığı yenilgiden yola çıkarak Almanlar ve Müttefikler arasında dengeli bir politika sürdürmeye karar vermiş ve bu kararının arkasında durmuştur. 1945 yılına kadar Türkiye, Doğu'ya açılan kapı olması ve jeostratejik önemi nedeniyle kilit konumunu korumaya devam etmiştir.

Türkiye'nin stratejik önemi, Balkanların ve Yunanistan'ın Almanya tarafından işgal edilmesi ile daha da artmıştır. Bu siyasal konjonktürde, İspanya'nın Ankara ve İstanbul'daki elçiliklerinden Madrid'e düzenli olarak durum bildiren raporlar

¹⁹⁰ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.97.

¹⁹¹ J. Tusell, G. Lano, *Franco y Mussolini...*, p.544.

¹⁹² S. Deringil, *Denge...*, ss.237 – 239.

iletilmiştir.¹⁹³

Lequerica'nın Dış Politika sorumluluğunu tamamen üstlenmesi ile birlikte, Amerika Birleşik Devletleri, Madrid'deki Büyükelçileri Hayes aracılığı ile Franco hükümetine yönelik baskılarını artırmış ve İspanya'nın Japonya ile ilişkilerini tamamen koparmasını talep etmiştir.¹⁹⁴

Bu süreçte, İngiltere Büyükelçisi Hoare ve Amerikan Büyükelçisi Hayes'in diplomatik girişimleri bir hayli etkili olmuştur. Nisan ayında Türkiye, Almanya'ya krom tedarik etmeyi sonlandırmıştır. Bunun üzerine, Almanya Bulgaristan'ı Türkiye'ye saldırmaya ikna etme çabalarına girişse de başarılı olamamıştır. 1943 yılında Türkiye Almanya'ya yaklaşık 13 bin ton krom satmıştır. 1944 yılında ise bu rakam toplamda yaklaşık 46 bin ton olarak kaydedilmiştir. İngiltere'nin Ankara'daki büyükelçisi Hugessen'e 18 Mart tarihinde ulaşan bir bilgi, İspanya'nın Türkiye'ye Almanya'ya ne kadar krom sattığını sorduğunu doğrulamaktadır.¹⁹⁵

19 Nisan tarihinde, İspanya'nın Türkiye'deki Büyükelçisi ile Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu Almanya'ya tungsten satışı ile ilgili olarak bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşme üzerinde, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere, Türkiye'nin Nazi Almanya'sına Krom satışını derhal durdurmasını istemiş ve 26 Mayıs günü satış işlemleri tamamen durdurulmuştur. İspanya'nın İstanbul'daki başkonsolosu Antonio Gullon'un 13 Nisan 1944 tarihli raporunda Başkonsolos, Müttefiklerin Türkiye üzerindeki baskısına değinmekle birlikte bu konuyu siyasi bir bakış açısı ile ele almanın ya da bu soruna dair Türk idarecilerin ve Türk basınının tepkilerini analiz etmenin kendi görevi olmadığını da belirtmiştir.¹⁹⁶

16 Mart tarihinde, Büyükelçi Jose Rojas y Moreno, İspanyol Bakan Lequerica'yı, "Varlık vergisi uygulamasının iptal edildiği" ve bu hareketin halk tarafından memnuniyetle karşılandığı hususunda bilgilendirmiştir. Başkonsolos, bir başka raporunda da Türkiye'nin ekonomik durumu hakkında analizlerine yer vermektedir. Buna göre, Türkiye henüz kendi ürün stoklarını dolduracak duruma erişmeden, savaş sonrası dönem için başta Balkanlara olmak üzere ürünlerini dışarıya pazarlayacak duruma gelmeyi amaçlamaktadır.¹⁹⁷

¹⁹³ D. Salinas, *Las Relaciones...*, pp.98 – 99.

¹⁹⁴ J. Tusell, G. Lano, *Franco y Mussolini...*, p.551.

¹⁹⁵ S. Deringil, *Denge...*, s.234.

¹⁹⁶ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.100.

¹⁹⁷ D. Salinas, *Las Relaciones...*, pp. 100 – 101.

Türkiye'deki İspanyol temsilcilikleri, 1944 yılında Bilgi ve Basın Servisini geliştirme yoluna gitmiş, Madrid'den "Memorando" ve "Arte Hogar" gibi mecmuaların kendilerine gönderilmesini talep etmiştir. Eylül ve Ekim aylarını içeren dönemde, Türkiye, İspanyol Büyükelçiliği aracılığı ile İspanya ile mimarlık alanında ilişkilerini geliştirme girişimlerinde bulunmuştur. Bu süreçte, Türkiye İspanya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığına "Mimarlık" adlı dergiyi göndermiştir. Müsteşarlık, Türkiye'nin bu girişimini karşılıksız bırakmamış, gönderilen dergiyi Mimari Genel Direktörü D. Pedro Muguroza Otano'ya iletmiştir.¹⁹⁸

1944 yılının Ağustos ayında, Türkiye neredeyse beş yıldır sürdürdüğü tarafsızlık politikasına son vermiş ve Almanya ile olan ilişkilerini sonlandırmıştır. 1945 yılının Şubat ayına gelindiğinde de Türkiye Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir.¹⁹⁹

3.7. 1945 Yılındaki İlişkiler

1945 yılı ile birlikte, Türkiye ve İspanya uyguladıkları Müttefik yanlısı politikalar ile tehlikeden bir hayli uzakta kalmayı başarmıştır. Bu yıl boyunca, Türkiye İspanya ile olan kültürel ve ticari ilişkilerini geliştirmeye büyük önem göstermiştir. Komünizm tehdidinden çekinen bu iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler gizlilikten uzak açık, net ve şeffaf bir biçimde ilerlemiştir.

Şubat ayının başında, İstanbul Ticaret Odası, Valensiyalı bir tüccar olan Carlos Barrera Alonso ile karşılıklı ticari girişimlerde bulunmuştur. Bu ticaret, tütün, kumaş ve damızlık koç karşılığında tekstil, battaniye, porselen, ecza ürünleri gibi kalemlere yönelik gerçekleştirilmiştir. Alonso'nun dış ticaret şirketi, İstanbul Ticaret Odası ile yürüttüğü ticari ilişkiler kapsamında, Madrid'deki Dışişleri Bakanlığı Ekonomi Politikaları birimi ile karşılıklı yazışmalar gerçekleştirmiştir.²⁰⁰

1945 yılının Türkiye için, İspanya'ya kıyasla daha zorlu siyasi şartları beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. 20 Mart 1945 günü, İngiltere'nin Ankara'daki Büyükelçisi Peterson, Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere üyeliğinin Almanya ve Japonya'ya savaş açma

¹⁹⁸ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p. 101.

¹⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Olağanüstü İnikat, 23-II-1945 Cuma, s. 126.

²⁰⁰ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p. 101.

koşulu ile mümkün olabileceğini bildirmiştir.²⁰¹

26 Şubat 1945 tarihinde, Türkiye'nin İspanya'daki Büyükelçisi, İspanya Dışişleri Bakanı Laquerica'ya önemli bir mesaj iletmiştir. Fransızca olarak iletilen bu mesajla, TBMM'nin 23 Şubat 1945 tarihli oturumunda, 401 oy ile, Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettiği bildirilmiştir.²⁰²

Şubat ve Mart aylarında, Türkiye ve İspanya arasındaki ticari faaliyetlerin hız kazandığı görülmektedir. Bu dönemde, İspanya'nın Ankara'daki Büyükelçisi Rojas'ın girişimleri ile Türkiye ile İspanya arasındaki ticari faaliyetler karşılıklı heyetlerle yürütülmüş ve artan bir ivme ile hız kazanmıştır. Savaş boyunca, İstanbul ve Ankara'daki İspanyol temsilcilikleri, Türkiye ve İspanya ilişkilerini geliştirmek için büyük çaba sarf etmişlerdir.²⁰³

1944 yılının Kasım ayında, iki ülke arasında ticari girişimler resmi makamların desteğini de arkasına alarak gelişimini devam ettirmiştir. Bu süreçte iki ülke arasında karşılıklı ticaret sistemi kurulmuş, Türk tüccarlar İspanyol ürünlerine büyük ilgi göstermişlerdir. Türkiye'de yayın yapan "Birlik" adlı dergi, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin hacminin 16 milyon Türk lirasına eriştiğini bildirmiştir. Dergiye göre, bu süreçte yumurta, krom, yün, pamuk vb. ürünler karşılığında porselen, cam, kağıt gibi ticari kalemleri kapsayan toplam 18800 ton yük taşınmıştır.²⁰⁴

Türkiye ile İspanya arasında gerçekleştirilen ticari faaliyetlere ilişkin haberler, Ankara Büyükelçiliği ve İstanbul Konsolosluğu aracılığı ile Madrid ile temas halinde olan Türk tüccarlar arasında büyük bir ilgi ve heyecanla karşılanmıştır. Bu süreçte kimi yanlış anlaşılmalara olsa da İstanbul Ticaret Odası ile Lequerica arasında gerçekleştirilen telgraf yazışmalarının ve ticari malların taşınması için gemi tahsisi gibi hususların bu süreci desteklediğini belirtmek mümkündür. 4 Haziran 1945 tarihinde Ulusal Metal Sendikası Ekonomi Birimi Başkanı Luiz Ruiz aracılığı ile Ekonomi Politikaları Genel Müdürlüğüne İspanya ile Türkiye arasındaki ticarete devam edilmesi ve İstanbul'daki İspanyol Konsolosluğunun Ticari Danışmanlık Biriminin Sendikaya bu hususta yardım etmesi talep edilmiştir. Luis Ruiz tarafından gerçekleştirilen başvuru, İspanya'nın İstanbul Konsolosluğu ticari danışmanlık birimi

²⁰¹ D. Salinas, *Las Relaciones...*, pp. 101 – 103.

²⁰² D. Salinas, *Las Relaciones...*, p. 102.

²⁰³ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p. 102.

²⁰⁴ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p. 102.

görevlileri Natalio Bonaldi ve Rafael Gaspari tarafından 22 Şubat 1945 tarihinde değerlendirilmeye alınmıştır.²⁰⁵

Bütün bu bilgiler ışığında, 1945 ve 1946 yıllarında her iki ülke arasındaki ticari ve kültürel ilişkilerin karşılıklı saygı ve anlayış içerisinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

İspanya, Savaş boyunca, Boğazlar ve Balkanlar nedeniyle bir hayli sorunlu yürüyen Türkiye – Rusya ilişkileri ile yakından ilgilenmiştir. Almanya ile saldırmazlık anlaşması imzalamış bir ülke olan Türkiye ile Sovyetler arasındaki ilişkilerin dinamikleri İspanya'nın Avrupa Politikası için önemli olmuştur. Bu doğrultuda, 13 Ağustos 1946 tarihinde, Türkiye tarafından tam olarak yetkilendirilmiş bir diplomat, Madrid'de Dış Politika Genel Müdürü ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşme hakkında İspanyol Dış Politika Genel Müdürü Dışişleri Bakanını bilgilendirirken, Türk Dışişleri Bakanının, Türk Hükümetinin ve Türk Halkının, 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ilkelerinin Rusya tarafından ihlal edilebileceğine dair kaygılarını da iletmıştır.²⁰⁶ Bu hususta, Sovyetler, Savaş esnasında, bazı Alman savaş gemilerinin Ukrayna ve Kırım dolaylarında faaliyet gösteren Alman ve Romen kuvvetlerini desteklemek üzere Boğazlardan geçtiğini iddia ederek, Türk Hükümetinden Çanakkale Boğazının statüsünün talep ettikleri şekilde düzenlenerek yeni bir rejime tabi tutulması gerektiğini öne sürmüştür. Sovyetlerin taleplerini içeren notun bir nüshası Türk yetkili tarafından İspanyol Genel Müdüre verilmiştir.

Türkiye, Sovyetlerin Boğazların güvenliğini sağlama bahanesi ile girişebileceği herhangi bir askeri girişim ihtimalinden rahatsızlık duymuştur. Böyle bir durumda Türkiye'nin Sovyetler'e karşı savunma refleksi geliştirmesi kaçınılmazdır. Öyle ki, Türk Dışişleri Bakanı Saraçoğlu 1939 yılında gerçekleştirdiği Moskova ziyaretinde, Sovyetlerden buna benzer bir teklif de almıştır ancak İngiltere ile dostluk antlaşması imzalamış olan Türkiye bu talebi reddetmiştir. 1945 yılında, gerek Sovyetler ve gerekse Müttefikler, Cebelitarık'tan ziyade Türk Boğazlarına ilgi göstermişlerdir. 1945 yılının Ekim ayında, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Fransa Dışişleri Bakanlığına gönderilen bir telgrafta, Türkiye ile Sovyetler arasındaki gergin politik durum, soğuk bir sinir harbi olarak nitelendirilmiştir.²⁰⁷

²⁰⁵ D. Salinas, *Las Relaciones...*, pp. 102 – 103.

²⁰⁶ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.104.

²⁰⁷ D. Salinas, *Las Relaciones...*, p.105.

Türkiye, kimi siyasi problemlerle karşı karşıya kalmış olsa da Müttefiklerden yana bir politika izleyerek bugünkü politik bağımsızlığını muhafaza etme hususunda başarılı olmuştur. Benzer şekilde, Almanlarla temasını koparmayan İspanya da 1940 – 1942 yılları arasındaki kritik dönemde Serrano Suner ve haleflerinin izlediği başarılı politikalar sayesinde bağımsızlığını korumayı başarmıştır.

SONUÇ

İki farklı coğrafyanın iki farklı kültürünü barındıran ve tarihsel geçmişleri bağlamında ayrı kulvarlarda mücadele etmiş olan Türkiye ve İspanya, 1939 ve 1945 yılları arasında cereyan etmiş olan İkinci Dünya Harbi sürecinde bilhassa da siyasi çerçevede etkileşim içerisine girmişlerdir. Bu tez çalışmasında derinlemesine bir biçimde irdelenerek yansıtılmış olan söz konusu etkileşim süreci aynı zamanda her iki ülkenin yaşamış olduğu baskıyı ve meydana gelen siyasi buhranı gözler önüne sermiştir. Zira hem Türkiye hem de İspanya Mihver ve Müttefik devletlerin kıskacından bir türlü sıyrılamamış ve bu bloklardaki devletlerin dış siyasetleri için birer unsur olarak görülmüştür. İsmet İnönü yönetimindeki Türkiye'yi ve Franco idaresindeki İspanya'yı ortak paydada buluşturan savaşızsızlık beklentisine rağmen bu siyasi ve askeri baskıların devam etmesi her iki ülkenin karşı siyaset uygulamasına zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda “*denge siyaseti*” uygulayan ve katıldığı her platformda bu siyasetini dile getiren bir Türkiye profili ortaya çıkmıştır. Öte yandan harp sürecinde Hitler yönetimindeki Almanya'ya ve Mussolini liderliğindeki İtalya'ya yakın olan bir İspanya profili görülse de esas hedef olarak savaşızsızlık ilkesi benimsendiği için bu yakınlık dolaylı olmaktan öteye geçememiş ve hatta savaşın sonlarına doğru Mihver devletlerden farklı bir politika benimseyen bir İspanya ortaya çıkmıştır.

ABD'den Japonya'ya, İngiltere'den Sovyet Rusya'ya kadar farklı kıtalardan onlarca ülkenin doğrudan ve dolaylı bir şekilde dahil olduğu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye ve İspanya'nın siyasi tavırları kendi gelecekleri adına da belirleyici olmuştur. Söz konusu dönemde, Türkiye'nin durumunu anlamak adına, dönemin Ankara'daki İspanya Büyükelçisi Carlos L. Doriga'nın kaleme aldığı mektupların yol gösterici olduğunu belirtmek gerekir. Bu mektuplar sayesinde Türkiye'deki durumu ilk elden öğrenmek mümkün olmuştur. Kısa bir süre önce savaştan çıkmış bir ülke olan Türkiye, bu savaşın yaralarını henüz tam olarak sarmadan yeni ve üstelik gereksiz bir savaşa girmemek için diplomasinin sunduğu bütün araçlardan yararlanma yoluna gitmiş ve bütün stratejisini gereksiz bir savaştan uzak kalmak üzerine inşa etmiştir. Bu bağlamda gösterilen bütün çabaların temelinde rasyonel bir tarafsızlık arayışı bulunmuştur ki bu süreç büyük zorlukları da beraberinde getirmiştir.

Bu süreçte, 19 Haziran 1939 ve 15 Haziran 1940 tarihleri arasında kalan

yaklaşık bir yıllık süreye dikkat çekmek yerinde olacaktır. Bu dönemi Nazi Almanya'sının muzaffer yılı olarak adlandırmak mümkündür. Ancak bu dönemde Hitler'in planlarından habersiz olan Türkiye için tarafsızlık halini korumak bir hayli zor olmuştur. Ayrıca, Türkiye ile Fransa arasında büyük bir sorun teşkil eden Hatay Meselesi üzerine oldukça zorlu müzakerelerin sürdürüldüğü bu periyotta, alınan birtakım diplomatik sonuçların tatmin edici olduğunu söylemek de mümkündür. Diğer taraftan bu süreçte Türkiye ile İspanya arasındaki ilişkilerin oldukça samimi bir atmosferde yürütüldüğünü söylemek gerekir. Bu dönem İspanyol hükümet temsilcilerinin ve bakanların Türkiye'deki mevkidaşları ile görüştüğü, nezaket ziyaretlerinin gerçekleştirildiği ve karşılıklı anlaşmalara varıldığı bir dönem olmuştur. 1941 yılında gelindiğinde hem İngiltere'nin hem de Almanya'nın Türkiye ve İspanya'ya halen göz hapsinde tuttuklarını söylemek yerinde olacaktır. Türkiye ve İspanya ilişkileri 1942 yılında ise büyük bir ivme kazanmış ve her iki ülke siyaset dışında da gittikçe yakınlaşmıştır. Öyle ki Türkiye'de İspanyol dili ve İspanyol müziği bir hayli rağbet görmeye başlamıştır. Bilhassa İstanbul ve İzmir'de İspanyolca ve Flamenko oldukça popülerleşmiştir.

1943 yılı Türkiye için karmaşık bir yıl olmuştur. Bu dönemde Türkiye tarafsızlığını korumak adına sürdürdüğü çabalarını daha da artırmış ve konumunu muhafaza etmek daha zor bir hal almıştır. Öyle ki, uluslararası denge değişmiş, Almanya bir hayli güç kaybetmiştir. İspanya'nın durumu ise Türkiye'ye nazarındaha karmaşık bir hal almıştır. Almanya ile nispeten daha sıcak ilişkiler yürüten İspanya, Müttefikler ile olan temasını kopma noktasına getirmiştir. Bu süreçte Türkiye, Müttefiklerden ve bilhassa İngiltere'den askeri ve siyasi destek almaya devam etmiş ve Türkiye – İngiltere ilişkileri Rusya'ya zor duruma sürüklemiştir. Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler oldukça dengeli bir seyir izlemiştir. İspanya, Türkiye'nin 1918-1919 yılları arasında yaşadığı savaş ortamında karşı karşıya kaldığı nahoş sürprizlerin tekrarlanmaması adına tıpkı Türkiye gibi savaştan uzak kalma hususunda istekliliğini göstermiştir. Kısa bir süre sonra, her iki ülke için de tarafsızlıklarını korumak zor bir hal almış, her iki ülkenin de tarafsızlık hali giderek tehlikeli bir hale bürünmüştür.

Bu süreçte Mussolini'nin yenilgisi İspanya için belirleyici bir unsur olurken, Türkiye'nin Amerikan askeri varlığına izin vermesi ve üslerini Amerika'nın kullanımına açması Almanya tarafından savaş nedeni olarak ifade edilmiştir. Öyle ki,

1943 yılında olası bir Alman istilasına dair söylentilerin varlığı da söz konusu olmuştur. Türkiye, İngiltere ile ilişkilerini sürdürme yoluna giderken, Almanya günden güne güçsüz düşmüştür. Almanya'nın gücünü yitirmesi Türkiye'nin kendini daha güvende hissetmesine neden olurken, İspanya da Rusya ve Balkanlardaki durumu göz önünde bulundurarak Almanya'nın konumunu yakından takip etme yoluna gitmiştir. Genel hatlarıyla 1943 yılına bakıldığında, İspanya ve Türkiye ilişkilerinin olumlu bir atmosferde sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Almanya'nın askeri gücünü yitirdiği bu dönemde, İspanya her ne kadar sakin ve itidalli bir tutum içerisinde olsa da Almanya'nın Cebelitarık Boğazını ele geçirmek için İspanya'nın egemenliği altında olan yerleri işgal etme ihtimali gündemde kalmayı sürdürmüştür. 1944 yılına gelindiğinde ise, her iki ülke de nihayet tam anlamıyla tarafsız bir konuma erişmiş ve bu tarafsızlığı uzun bir süre sürdürmeyi amaçlamışlardır.

Bu yıla dair siyasi durum dikkate alındığında, ABD'nin Türkiye ve İspanya'ya eşit şekilde bir siyasi baskı uygulama yoluna gittiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde İspanya dış politikasını geliştirmek için bir hayli çaba sarf etmekteyken, Türkiye'nin uluslararası arenadaki konumu İspanya'ya göre daha iyi bir noktaya ulaşmıştır. Söz konusu yıl boyunca İngiltere – Türkiye ilişkileri karmaşık yapıda ve tutarsız bir düzlemde ilerlemiştir. İngiltere, Türkiye'yi Almanya ile olan diplomatik ilişkilerini kesmeye zorlamıştır. Öyle ki, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın Müttefiki olarak girdiğini ve Almanya'nın yüzünden mağlup olduğunu hatırlatmaktan bir an olsun vazgeçmemiştir. Belirtmek gerekir ki, stratejik konumdaki İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına sahip ve 1945 yılına kadar Almanya ve Müttefikler ile dengeli bir politika izlemeyi ilke edinmiş olan Türkiye'yi 1918 yılında yaşadığı bu mağlubiyet bir hayli olumsuz etkilemiştir. 1944 yılından itibaren ise, Almanya'nın tarafsız ülkeler üzerindeki baskısı giderek azalmaya başlamıştır. Böylece Türkiye politik olarak bir nebze olsun rahatladığı gibi ekonomik, endüstriyel ve bilimsel bir kalkınma sürecine de girmiştir.

Bu bağlamda, Türkiye ile İspanya arasındaki ilişkiler daha yakın ve somut bir hal almıştır. Her iki ülkenin kalkınma çalışmalarına yönelik ortak ilgisi ülkeler arası işbirliğini daha da güçlendirmiştir. 1944 yılının Ağustos ayına gelindiğinde, Müttefik bloğundaki İngiltere'nin artan baskılarına karşı koyamayan Türkiye, beş yıl boyunca sürdürdüğü ve bir hayli pahalıya mal olan tarafsızlık politikasını bir kenara bırakarak,

Almanya ile ilişkilerini sonlandırmıştır. 1945 yılında da Türkiye ve İspanya tam anlamı ile tehditlerden arınmayı başarmıştır. Bu süreçte Türkiye, İspanya ile bilhassa kültür ve ticaret alanında ilişkilerini artırmaya özen göstermiştir. 1945 yılının Şubat ayında, Birleşmiş Milletler bünyesine katılmak isteyen Türkiye, bu uğurda Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmek zorunda kalmıştır. Böylece İspanya ile Türkiye arasındaki politik bağlamlı ilişkide bir adım daha ileri gidilerek yeni bir aşamaya geçilmiştir.

Savaş sürecinde belirleyici olan siyasi manevraların yakınlaştırdığı Türkiye ve İspanya savaş sonrasında uzun yıllar devam eden soğuk savaş döneminde de ikili ilişkilerini siyasi ve kültürel bağlamda sürdürmüş ve günümüze kadar devam eden bir ilişki ağı oluşturulmuştur. Bu ilişki ağının savaş esnasındaki boyutunu ele alan mevcut tez çalışmasında; İkinci Dünya Savaşı ekseninde Türkiye ve İspanya bağlamında cereyan eden gelişmeler bu şekildedir. Ortaya çıkan tablo göstermektedir ki; Franco İspanya'sı ve İnönü Türkiye'si her ne kadar ideolojik çerçevede farklı çizgilere sahip olsa da siyasi açıdan ortak paydada buluşabilmeyi başarmış ve her iki ülke ilerleyen süreçte değişen yönetimlere ve yeni politik çizgilere rağmen ilişkilerini sürdürebilmiştir. Üstelik Franco sonrası dönemde rejim değişikliğine giden bir İspanya ortaya çıktıktan sonra ikili ilişkiler daha da güçlenmiş ve karşılıklı müzakereler artarak devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AGUDO, Manuel Ros, **La Guerra Secreta de Franco**, Crítica, Barcelona, 2002.
- AKANDERE, Osman, **Milli Şef Dönemi: Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938 – 1945**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- ARMAOĞLU, Fahir, **İkinci Dünya Harbinde Türkiye**, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: XIV, Sayı:2, Ankara, 1958.
- ARMAOĞLU, Fahir, **Siyasi Tarih 1789 – 1960**, Sevinç Yayın Evi, Ankara, 1964.
- ASIAÍN, José Ángel Sánchez, **La Financiación de la Guerra Civil Española**, Crítica, Barcelona, 2012.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, Cilt: II, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2016.
- BALCI, Ali, **Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar**, Alfa Yayınları, (3.Basım), İstanbul, 2018.
- BENÍTEZ, Juan José Díaz, **Canarias in defensa: Los proyectos aliados de ocupación de las islas durante la II Guerra Mundial**, Ideas, Santa Cruz de Tenerife, 2008.
- BİLGE, A. Suat, **Güç Komşuluk: Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri 1920 – 1964**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.
- CHRISTOPHER, Thorne, **Allies of a Kind: The United States, Britain and The War Against Japan, 1941-1945**, Oxford University Press, New York, 1978.
- CIANO, Galeazzo, **Diarios 1937-1943**, Crítica, Barcelona, 2004.
- DEMİRER, Mehmet Arif, **İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Türkiye**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2015.
- DERİNGİL, Selim, **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- DOUSSINAGUE, José María, **España Tenía Razón 1939-1945**, Espasa - Calpe, Madrid, 1949.
- ECCLES, David, **By Safe Hand - Letters of Sybil and David Eccles, 1939 - 1942**, Bodley Head, London, 1983.
- FERNÁNDEZ, Luis Suárez, **España, Franco y la Segunda Guerra Mundial Desde 1939 hasta 1945**, Actas, Madrid, 1997.

- GODA, Norman J. W., **Y Mañana El Mundo, Hitler, África Noroccidental y El Camino Hacia América**, Alianza, Madrid, 2002.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Milli Şef Dönemi: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – III 1939 – 1945**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (2.Baskı), İstanbul, 2017.
- HOARE, Sir Samuel, **Ambassador on Special Mission**, Collins, London, 1946.
- JULIÁ, Xavier Moreno, **La División Azul. Sangre Española en Rusia**, Crítica, Barcelona, 2005.
- KOCABAŞ, Süleyman, **İnönü Dönemi Milli Şef Yönetimi ve Demokrasiye Geçiş 1928 – 1950**, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- KOÇAK, Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938 – 1945**, Cilt II, İletişim Yayınları, (6.Baskı), İstanbul, 2017.
- MUGGERIDGE, Malcolm (ed.), **Ciano’s Diplomatic Papers**, Odhams Press, London, 1948.
- ODGERS, George, **Air War Against Japan, 1943-1945**, (Vol.2), Australian War Memorial, Canberra, 1957.
- ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası**, Cilt II, İletişim Yayınları, (15.Baskı), İstanbul, 2009.
- ÖNDER, Zehra, **II. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası**, Bilgi Yayın Evi, Ankara, 2010.
- ÖNDER, Zehra, **Die Türkische Aussenpolitik im Zweiten Weltkrieg**, Südost-Institut München R. Oldenburg Verlag, München, 1977.
- ÖYMEN, Onur, **Silahsız Savaş: Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.
- ÖZ, Baki, **Bıçağın Sirtında Siyaset: İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası**, Can Yayınları, İstanbul, 1996.
- PAZ, Fernando, **La Neutralidad del Franco**, Madrid 2017.
- PELLING, Henry, **Britain and the Second World War**, Collins, London, 1970.
- PORTERO, Florentino, **Franco Aislado: La Cuestión Española 1945-1950**, Aguilar, Madrid, 1989.
- PRESTON, Paul, **La Republica Asediada**, Ediciones Peninsula, Barcelona, 2015.
- RODAO, Florentino, **Franco Y El Imperio Japonés**, Plaza y Janés, Barcelona, 2002.
- RODRIGO, Javier, **Cautivos: Campos de Concentración en la España Franquista**,

- 1936 – 1947 (*Contrastes*), Crítica, Barcelona, 2005.
- ROOSEVELT, Franklin, CHURCHILL, Winston *Their Secret War Time Correspondence*, Barrie & Jenkins, London, 1975.
- ROSAS Fernando, *Portuguese Neutrality in the Second World War*, Cambridge University Press, London, 2001.
- SALINAS, David, *Las Relaciones Hispano-Turcas Durante la Segunda Guerra Mundial (1939 – 1945) A Través de Sus Documentos*, Editorial Spica Siglo XXI SL, Valladolid, 2011.
- SANDER, ORAL, *Siyasi Tarih 1918 – 1994*, İmge Kitabevi, (Baskı: 16), İstanbul, 2007.
- SANDER, Oral, ESMER, Ahmet Şükrü, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitap Evi, Ankara, 1993.
- SAÑA, Heleno, *El Franquismo Sin Mitos. Conversaciones Con Serrano Suñer*, Grijalbo, Barcelona, 1982.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2011.
- SUÑER, R. Serrano, *Entre el silencio y la propaganda*, Planeta, Madrid, 1977.
- SUÑER, R. Serrano, *Entre Hundaya y Gibraltar*, Nauta, Barcelona, 1973.
- THOMÀS, Joan Maria, *Roosevelt y Franco*, Edhasa, Madrid, 2007.
- TUNCER, Hüner, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.
- TUSELL, Javier, DE LANO, Garcia Queipo, *Franco y Mussolini. La Política Española Durante La Segunda Guerra Mundial*, Planeta, Madrid, 1985.
- UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih 1789 – 2001*, Der Yayınları. (10. Baskı), İstanbul, 2015.
- VÍÑAS, Angel, *Factores Comerciales Y de Aprovisionamientos En La Neutralidad Española En La Segunda Guerra Mundial*, Barcelona, 1985.
- WEISBAND, Edward, *2. Dünya Savaşı ve Türkiye*, Örgün Yayın Evi, İstanbul, 2002.
- WEISBAND, Edward, *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974.

Makaleler

ARSLAN, Hammet, "Tarihsel Süreçte İzmir Yahudi Cemaatinin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Durumu", *Milel ve Nihal*, Cilt XI, Sayı:1, İzmir, 2014, ss.119 – 142.

AVILÉS Juan, "Un país enemigo: Franco frente a Francia 1939-1944", *Espacio, Tiempo y Forma. Historia Contemporánea*, no: 7, Madrid, 1994, pp. 109 – 134.

BURDICK, Charles B. "Moro: the Resupply of German Submarines in Spain, 1939-1942", *Central European History*, vol. 3, no: 3, Cambridge 1970, pp. 256 – 284.

CLARK, Edward C. "The Turkish Varlık Vergisi Reconsidered." *Middle Eastern Studies* vol:8, no:2, 1972, pp. 205 – 216.

ERTEM, Barış, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939 - 1947)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:III, Sayı:11, 2010, ss.52 – 273.

GLANTZ, David M, HOUSE Jonathan M, "When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler", *University Press of Kansas*, 2015, pp. 169 – 170.

HALSTEAD Charles R., "Aborted Imperialism: Spain's Occupation of Tangier, 1940-1945", *Iberian Studies*, vol. 7, no: 2, 1978, pp. 53 – 71.

İLYAS, Ahmet ve TURAN, Orhan, "İnönü Dönemi Türk Dış Politikası", *Atatürk Dergisi*, Cilt:I, Sayı:1, 2012, ss.319 – 341.

LEITE, Joaquim Da Costa "Neutrality By Agreement: Portugal And The British Alliance in World War II" *American University International Law Review*, No: 14, 1998, p.185.

NİYEGO, Pınar Dost, "İkinci Dünya Savaşında İngiltere ve Amerika'nın Türkiye Rekabeti. Yeni Belgeler Işığında Kahire Konferansı (4 - 8 Aralık 1943)", *Toplumsal Tarih*, Sayı:205, Ocak 2011, ss. 80 – 87.

ÖZÇELİK Mücahit, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:I, Sayı:29, 2010, ss.253 – 269.

ÖZER Sevilay, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Ekim Seferberliği", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: VIII, Sayı:15, 2012, s. 31.

ÖZTOPRAK İzzet, "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Siyasi Yönü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:XVI, Sayı:46, 2000, s.12.

POWELL, Charles T., "Spain's External Relations 1898–1975" *Democratic Spain*, Routledge, 2005, pp.27-44.

PRESTON, Paul "Franco and Hitler: The Myth of Hendaye 1940", *Contemporary European History*, vol. 1, no: 1, 1992, pp. 1-16.

SMYTH, Denis "Les Chevaliers De Saint-George: La Grande-Bretagne Et La Corruption Des G n raux Espagnols (1940-1942)", *Guerres Mondiales*, no:162, 1991, pp. 29 – 54.

WEGNER Bernard, "The Road to Defeat: The German Campaigns in Russia 1941–1943.", *The Journal of Strategic Studies*, no:13:1, 1990, pp. 105-127.

YALÇIN, Osman, "İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:XII Sayı: 47, 2011, ss. 701 – 731.

Tezler

BAKIR, Hakim, "1919 – 1945 Türk Dış Politikası", Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Kilis, 2014.

ÇELİK, Latif "Alman Kaynaklarına Göre İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası." Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı, Konya, 2012.

KAYIŞ, İlyas, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Genel Durumu ve Uyguladığı Dış Politika.", Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

KÖROĞLU, Ömer, "İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Askeri Durumu ve Savaş Dışı Politikası" Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

METİN, Gökhan, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Değişken Dış Politikalarının Basına Yansımaları 1939 – 1945", Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı, Denizli, 2014.

YENTÜRK, Yüksel, "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası ve Denge Siyaseti", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.

Arşiv Belgelerine Yapılan Atıflar

- Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores**, volumen 834, expediente 31.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 30-10-0-0, Fon No: 236 – 593, Vesika No: 46, 13 Mayıs 1940.
BCA, DN/ FN – VN, 30-18-1-2 / 95 - 54 - 1, 22 Haziran 1941
BCA, DN/ FN – VN, 30-10-0-0 / 236 - 593 - 47, 21 Ağustos 1942
Documents on German Foreign Policy, vol. IX, no: 488.
DGFB, vol. X, no: 355 y 404.
DGFB, vol. XI, no: 63, 66, 67, 97, 104, 117, 124, 220, 221, 287, 476, 682, 692.
Foreign Office, General Correspondence, 371/31234 C514.
FO, 371/24509 C12016,
FO, 371/26910 C1437.
TBMM, Zabıt Ceridesi, Cilt:VI, Birinci İnikad, 1-XI-1939, Çarşamba.
TBMM, ZC, Cilt:VI, Birinci İnikad, 8-XI-1939, Çarşamba.
TBMM, ZC, Olağanüstü İnikad, 23-II-1945, Cuma.

Ansiklopedik Kaynaklar

- Dünya Savaşları Ansiklopedisi, İkinci Dünya Savaşı**, Cilt:VI, Baskı:2, Görsel Yayınları, İstanbul 1983.

Gazeteler

- Akşam Gazetesi**, 13-14 Ekim 1943.
Cumhuriyet Gazetesi, 13-14 Ekim 1943.
Yeni Sabah Gazetesi, 9-13-14 Ekim 1943.

Gazetelerde yayımlanan makaleler

- Almanlar Smolensk’i Tahliye Ettiler**, Akşam Gazetesi, 25 Eylül 1943, s.1.
Denizaltı Harbi Tekrar Başladı, Cumhuriyet Gazetesi, 25 Eylül 1943, s.1.
İktisat Vekili Dün Şehrimize Geldi, Cumhuriyet Gazetesi, 30 Eylül 1943, s.2.
Kızılordu Dinyeperde, Cumhuriyet Gazetesi, 25 Eylül 1943, s.2.
Menemencioğlu – Eden Mülakatı, Cumhuriyet Gazetesi, 3 Kasım 1943, s.1.
Napoli İstikametinde Taarruz Şiddetle Devam Ediyor, Akşam Gazetesi, 25 Eylül

1943, s.2.

Türk-Alman Anlaşması, Cumhuriyet, 20 Haziran 1941, s.1.

Türkiye'nin Bitarafılığı ve Balkan Siyaseti, Akşam Gazetesi, 25 Eylül 1943, s.1-2.

EKLER

T. C.
BAŞVEKALET
KARARLAR Dairesi MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı
I
I6056

Karaname

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti; Almanya - Sovyetler
Birliği harbi dolayısıyla hasıl olan vaziyet muvacehesinde bitaraflik
ilanına İcra Vekilleri Heyetinin 22/6/94I tarihli iqtimainde karar
vermiştir.

22/6/94I

REİSİCUMHUR

Bg. V. 	Ad. V. 	M. M. V. 	Da. V. 	Ha. V.
Ma. V. 	Mi. V. 	Na. V. 	İk. V. 	S. İ. M. V.
G. İ. V. 	Zr. V. 	Mb. V. 	Ti. V. 	

090	28	03	95	54	1
-----	----	----	----	----	---

T. C.
Hariciye Vekâleti

Protokol Dairesi Reisliği

H. No. 1596 - 73618

H. No. 240

Lef:

Antara

Hukuk

Yüksek Başvekâlete

Sabık İspanya Elçisi M. Carlos L. Doriga'nın memleketimizden ayrılırken göndermiş olduğu teşekkür mektubunun bir suretini Yüksek malûmatları için lefzen takdim ediyorum.

Bilvesile derin saygılarımı sunarım.

Hariciye Vekili

Ma

[Signature]

[Signature]

18. 5. 1940

- 2 -

030	10			236	593	66
-----	----	--	--	-----	-----	----

1

Ankara, le 29 AVRIL 1940.

Légation de Espagne
en
Ankara

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur de porter à la connaissance de
Votre Excellence qu'étant transféré à Londres je quitte
aujourd'hui définitivement la Turquie.

Avant de m'éloigner de Votre Pays, je tiens à
exprimer à Votre Excellence la profonde gratitude que
m'a inspiré le bienveillant accueil dont j'ai été l'objet
pendant toute la durée de ma mission, tant de la part de
Votre Excellence que de celle des membres de Son Dépar-
tement, et je me fais un devoir de Vous prier de vouloir
bien élever à leurs Excellences le Président İsmet İnönü
et le Président İsmet İnönü, le témoignage de mon profond
respect et l'assurance que j'emporte de la Turquie le
souvenir le plus ému et le plus reconnaissant.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, les assu-
rances de ma plus haute considération.

Carlos L. Doriga

Son Excellence
Monsieur Bükri Soruçoğlu
Ministre des Affaires Étrangères
etc., etc., etc.

En Ville

2

030	10			236.593/46
-----	----	--	--	------------

T. C.
MÜNAKALÂT VEKÂLETİ
Deniz Nakliyat Dairesi Relalığı
Şube : *B. Dairesi*

21/ 8/ 1942
Öz: *İspanya Konsolos-*
Luizman yazısı H.

Genel sayı: *10192/618* / Özel sayı: *18972*

Aceldir:

Eki :
2

Yüksek Başvekâlete

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

1 - İstanbuldaki İspanya Konsolosluğu tarafından İstanbul Mıntıka Liman Reisliğine yazılan D.8.342 tarih ve 26/42 sayılı mektubun ve ilâğının bir sureti bağli olarak takdim edilmiştir .

Bu mektup münderecatına göre, 1936 senesindeki İspanya dahilî harbi esnasında Mühimat ve levasım getirmek üzere Rusya'ya gönderilen ve Sovyetler tarafından müsadere edilmiş olan sekiz İspanyol Ticaret Gemisinin, Karadenizdeki harbin gelişmeleri neticesinde diğer hus Ticaret gemileriyle birlikte Türk limanlarına iltica etmeleri takdirinde, bildirilen vasıflarına gazarın Eksperior marifetle müsyene edilerek, İspanya Hükümeti tarafından istirdat edilmeye kadar tevkif edilmeleri talep edilme tedir . Mevzuatımıza göre İspanya Konsolosluğunun bu taleğini yerine getirmek mümkün olmadığından başliça siyasi bir mevzu olan bu mesele hakkında ne yönde hareket edileceğinin emir ve işlerine Yüksek Müsadelerimizle saygı ile arz ve rica ederim .

2 - Yüksek Başvekâlete ve Hariciye Vekâletine arz edilmiştir .

Münakalât Vekili
F. E.

arzedildi, h. 78
27. 8. 1942

24-8-1942 7498 2

- 4 - P.

Hergi tarih ve sayılı yazıya karşılık bildiğimizi şükranla...

"İspanya iç savaşında Rusya'dan askeri malzeme getirmek için gönderilen iki geminin Ruslarca müsadere edildiği, bu gemilerin Türk limanlarına iltica ettiği takdirde zaptedilmesi isteği", Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (DN / FN - YN):

30-10-0-0 / 236 - 593 - 47, 21 Ağustos 1942. (1/4)

ÖZ GEÇMİŞ

Murat YÜKSEL

1988 yılında Erzurum’da doğmuş, ilk ve ortaöğretim yıllarını Türkiye’nin birçok kentinde okuduktan sonra 2007 yılında Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalında lisans eğitimine başlamıştır. Üniversite yıllarından itibaren aktif olarak görevler üstlendiği öğrenci topluluklarında dahil olduğu yerel ve ulusal projelere, 2011 yılında Yunanistan’da başladığı 1 ay süreli Avrupa Gönüllü Hizmeti projesi ile uluslararası ölçekte devam etmiştir. Aynı sene içerisindeki lisans mezuniyetinden sonra sivil toplum kuruluşlarında profesyonel olarak çalışmaya başlamış ve Avrupa Birliği Gençlik Projeleri (Erasmus+) konusunda birçok projede katılımcı, kolaylaştırıcı ve koordinatör olarak görev yapmıştır. 2012 yılının Şubat ayında 6 ay süreli bir değişim projesi için gitmiş olduğu Portekiz’in başkenti Lizbon’da Uluslararası İlişkiler alanında yüksek lisansa başlamıştır. 2014 yılında tekrar Türkiye’ye dönmüş ve bir süre serbest olarak proje danışmanlığı yaptıktan sonra 2015 yılı başında Erzurum Büyükşehir Belediyesi’ne bağlı bir kamu iştirakinde Araştırma ve Geliştirme Sorumlusu olarak göreve başlamıştır. 2016 yılında Erzurum Büyükşehir Belediyesi AB ve Dış İlişkiler Şube Müdürlüğünde memuriyet hayatına başlamıştır ve bu görevi hala sürdürmektedir. İyi derecede İngilizce ve İspanyolca, orta derece üzeri Portekizce bilen Murat YÜKSEL, güncel olarak Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Programı’nda lisansüstü eğitimine devam etmektedir.